

**YK:N JULISTUS ALKUPERÄISKANSOJEN
OIKEUKSISTA**

JA

**ALKUPERÄISKANSOJEN
MAAILMANKONFERENSSINA TUNNETUN YK:N
YLEISKOKOUKSEN KORKEAN TASON
TÄYSISTUNNON LOPPUASIAKIRJA**

**YK:N JULISTUS ALKUPERÄISKANSOJEN
OIKEUKSISTA**

JA

**ALKUPERÄISKANSOJEN
MAAILMANKONFERENSSINA TUNNETUN YK:N
YLEISKOKOUKSEN KORKEAN TASON
TÄYSISTUNNON LOPPUASIAKIRJA**

**ULKOASIAINMINISTERIÖ
UTRIKESMINISTERIET**

ISSN paino 0358-1489

ISSN PDF 2341-8230

ISBN paino 978-952-281-316-9

ISBN PDF 978-952-281-317-6

Ulkoasiainministeriön julkaisuja 5/2016

Paino: Lönnberg Print & Promo, 2016

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö / Anja Järvinen

Sisälllys

Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista.....	9
United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples	25
Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoigatvuodaid julgáštus	40
Ovtástum Aalmugij julgáštus algáaalmugij vuoigâdvuodâin	56
Õhttõðvvâm Meerkoo'ddi čõððtõs alggmeerai vuõiggâdvuõðin	71
Alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirja	87
Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples	95
Eamiálbmogiid máilmmikonfereansan dovddus váldočoahkkima alla dási dievasčoahkkima loahppaáššebábir	102
Algáaalmugij maailmkonferenssin tubdum almosčuákkim ollá tääsi tievâsčuákkim loppâáššikirje	109
Alggmeerai maai'lmkonfere'nssen tobddum õõlmâs-sábbar õll tää'zz tiuddsábbar loppâ'šške'rjj	116

Suomen- ja saamenkieliset epäviralliset käännökset on käännetty YK:n alkuperäiskansojen oikeuksia käsittelevän julistuksen (hyväksytty YK:n yleiskokouksen päätöslauselmalla A/RES/61/295) ja alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirjan (YK:n yleiskokouksen päätöslauselma A/RES/69/2) alkuperäisistä, englanninkielisistä versioista.

The unofficial translations into Finnish and Sámi languages have been translated from the original, English versions of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (adopted by UN General Assembly resolution A/RES/61/295) and the Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples (UN General Assembly resolution A/RES/69/2)

Suoma- ja sámegielat eahpevirggalaš jorgalusat leat jorgaluvvon ON: id eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa (dohkkehuvvon ON: id oktasaščoahkkima mearráduscelkosiin A/RES/61/295) ja eamiálbmogiid máilmmikonferenssán dovdđus oktasaščoahkkima alla dási dievasčoahkkima loahppaáššebáhpára (ON: id oktasaščoahkkima mearráduscealkkus A/RES/69/2) originála, eanǧalsgielat veršuvnnain.

Suomâ- já sámikielálih epivirgálih jurgálusah láá jurgálum OA algáalmugij vuoigádvuodáid kiedávuššee julgáštuš (tuhiittum OA almosčuákkim miárádasciálháttássáin A/RES/61/295) já algáalmugij maailmkonferenssin tubdum almosčuákkim ollá tääsi tieväsčuákkim loppääššikirje (OA almosčuákkim miárádasciálháttás A/RES/69/2) algáalgálijn, eǧgálskielálijn teevstáin.

Lää'dd- da sää'mkiöllsa pannveerglaž jáárglōōzz lie jáárglōttum ŌM algmeerai vuoigádvuodáid kuōskki čōōdtōōzz (primmum ŌM ōōlmás-sábbar tu'mmstōkceáلكlmin A/RES/61/295) da algmeerai maai'lmkonfere'nssen tobđđum ōōlmás-sábbar ōll tää'zz tiuddsábbar loppá'sškee'tj (ŌM ōōlmás-sábbar tu'mmstōkceáلكalm A/RES/69/2) eǧgłōskiöllsaž alggversioin.

Yhdistyneiden kansakuntien julistus alkuperäiskansojen oikeuksista

Yleiskokous, joka

toimii Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan päämäärien ja periaatteiden mukaisesti sekä nojautuu siihen, että valtiot täyttävät vilpittömässä mielessä niille peruskirjan mukaan kuuluvat velvoitteensa,

vakuuttaa, että alkuperäiskansat ovat yhdenvertaisia kaikkien muiden kansojen kanssa, samalla kun se tunnustaa kaikkien kansojen oikeuden olla erilaisia, pitää itseään erilaisina ja tulla kunnioitetuiksi sellaisinaan,

vakuuttaa myös, että kaikki kansat vaikuttavat osaltaan ihmiskunnan yhteisen perinnön muodostavien sivilisaatioiden ja kulttuurien moninaisuuteen ja rikkauteen,

vakuuttaa lisäksi, että kaikki opit, toimintaperiaatteet ja käytännöt, jotka perustuvat ajatukseen joidenkin kansojen tai yksilöiden paremmuudesta näiden kansallisen alkuperän tai rodullisten, uskonnollisten, etnisten tai kulttuuristen erojen perusteella tai puoltavat tätä ajatusta, ovat rasistisia, tieteellisesti vääriä, oikeudellisesti pätemättömiä, moraalisesti tuomittavia ja sosiaalisesti epäoikeudenmukaisia,

vahvistaa, että alkuperäiskansojen olisi voitava käyttää oikeuksiaan vapaina kaikesta syrjinnästä,

on huolestunut siitä, että alkuperäiskansat ovat kärsineet historiallisista vääryyksistä muun muassa siksi, että niiden alueille on muodostettu siirtoasutusta ja niiden maita, alueita ja luonnonvaroja on riistetty ja niitä on siten estetty käyttämästä erityisesti oikeuttaan kehittyä omien tarpeidensa ja etujensa mukaisesti,

tunnustaa kiireellisen tarpeen kunnioittaa ja edistää alkuperäiskansoille luonnostaan kuuluvia oikeuksia, jotka perustuvat niiden poliittisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin ra-

kenteisiin sekä kulttuureihin, hengellisiin perinteisiin, historioihin ja filosofioihin, ja erityisesti alkuperäiskansojen oikeuksia maihinsa, alueisiinsa ja luonnonvaroihinsa,

tunnustaa lisäksi kiireellisen tarpeen kunnioittaa ja edistää alkuperäiskansojen oikeuksia, jotka on vahvistettu valtioiden kanssa tehdyillä sopimuksilla ja muilla rakentavilla järjestelyillä,

suhtautuu myönteisesti siihen, että alkuperäiskansat järjestäytyvät parantaakseen poliittisia, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä olojaan sekä lopettaakseen kaikenlaisen syrjinnän ja sorron siellä, missä niitä esiintyy,

on vakuuttunut siitä, että ohjaamalla itseensä sekä maihinsa, alueisiinsa ja luonnonvaroihinsa vaikuttavaa kehitystä alkuperäiskansat voivat ylläpitää ja vahvistaa instituutioitaan, kulttuurejaan ja perinteitään sekä edistää kehittymistään omien pyrkimystensä ja tarpeidensa mukaisesti,

tunnustaa, että alkuperäiskansojen tiedon, kulttuurien ja perinteisten käytäntöjen kunnioittaminen edistää osaltaan ympäristön kestävää ja tasapuolista kehitystä ja asianmukaista hoitoa,

korostaa alkuperäiskansojen maiden ja alueiden demilitarisoinnin osuutta rauhaan, taloudelliseen ja sosiaaliseen edistykseen ja kehitykseen sekä yhteisymmärrykseen ja ystävällisiin suhteisiin maailman kansakuntien ja kansojen välillä,

tunnustaa erityisesti alkuperäiskansoihin kuuluvien perheiden ja yhteisöjen oikeuden säilyttää lapsen oikeuksien mukainen jaettu vastuu lastensa kasvatuksesta, koulutuksesta ja hyvinvoinnista,

katsoo, että valtioiden ja alkuperäiskansojen välisissä sopimuksissa ja muissa rakentavissa järjestelyissä vahvistettuihin oikeuksiin liittyy joissakin tilanteissa kansainvälistä merkitystä, etua, vastuuta ja luonnetta,

katsoo myös, että sopimukset ja muut rakentavat järjestelyt sekä niiden ilmentämä suhde muodostavat perustan alkuperäiskansojen ja valtioiden välisen kumppanuuden vahvistamiselle,

on tietoinen siitä, että Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirja, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus ja kansalaisoikeuk-

sia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä Wienin julistus ja toimintaohjelma vahvistavat kaikkien kansojen itsemääräämisoikeuden perustavan merkityksen; tämän oikeuden perusteella kansat määräävät vapaasti poliittisen asemansa ja ylläpitävät vapaasti taloudellista, sosiaalista ja sivistyksellistä kehitystään,

pitää mielessä, että mikään tässä julistuksessa ei saa evätä miltään kansalta sen itsemääräämisoikeutta, jota se käyttää kansainvälisen oikeuden mukaisesti,

on vakuuttunut siitä, että alkuperäiskansojen oikeuksien tunnustaminen tällä julistuksella edistää valtioiden ja alkuperäiskansojen välisiä sopusointuisia yhteistyösuhteita, jotka perustuvat oikeudenmukaisuuden, kansanvallan, ihmisoikeuksien kunnioittamisen, syrjimättömyyden ja vilpittömän mielen periaatteisiin,

kannustaa valtioita noudattamaan kaikkia, erityisesti ihmisoikeuksiin liittyviä velvoitteitaan, joita kansainvälisten asiakirjojen mukaan sovelletaan alkuperäiskansoihin, sekä panemaan ne tehokkaasti täytäntöön neuvotellen ja toimien yhteistyössä kyseisten kansojen kanssa,

korostaa, että Yhdistyneillä Kansakunnilla on tärkeä ja jatkuva tehtävä edistettäessä ja suojehtaessa alkuperäiskansojen oikeuksia,

uskoo, että tämä julistus on uusi tärkeä edistysaskel pyrittäessä alkuperäiskansojen oikeuksien ja vapauksien tunnustamiseen, edistämiseen ja suojelemiseen sekä kehitettäessä Yhdistyneiden Kansakuntien järjestelmän asiaankuuluvaa toimintaa tällä alalla,

tunnustaa ja vahvistaa, että alkuperäiskansaan kuuluvilla yksilöillä on oikeus kaikkiin kansainvälisessä oikeudessa tunnustettuihin ihmisoikeuksiin ilman syrjintää ja että alkuperäiskansoilla on kollektiivisia oikeuksia, jotka ovat välttämättömiä niiden olemassaololle, hyvinvoinnille ja kokonaiskehitykselle kansoina,

tunnustaa, että alkuperäiskansojen asema vaihtelee alueittain ja maittain ja että kansallisten ja alueellisten erityispiirteiden sekä erilaisten historiallisten ja kulttuuristen taustojen merkitys olisi otettava huomioon, ja

julistaa juhlallisesti seuraavan Yhdistyneiden Kansakuntien julistuksen alkuperäiskansojen oikeuksista tavoitetasoksi, jolle on pyrittävä kumppanuuden ja keskinäisen kunnioituksen hengessä:

1 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus yhteisöinä tai yksilöinä nauttia täysimääräisesti kaikkia Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjassa, ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa ja ihmisoikeuksia koskevassa kansainvälisessä oikeudessa tunnustettuja ihmisoikeuksia ja perusvapauksia.

2 artikla

Alkuperäiskansat ja niihin kuuluvat yksilöt ovat vapaita ja yhdenvertaisia kaikkien muiden kansojen ja yksilöiden kanssa, ja niillä on oikeuksiaan käyttäessään oikeus olla vapaita kaikenlaisesta, erityisesti alkuperäiskansan taustaan tai identiteettiin perustuvasta, syrjinnästä.

3 artikla

Alkuperäiskansoilla on itsemääräämisoikeus. Tämän oikeuden perusteella ne määräävät vapaasti poliittisen asemansa ja kehittävät vapaasti taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä olojaan.

4 artikla

Itsemääräämisoikeuttaan käyttäessään alkuperäiskansoilla on oikeus autonomiaan ja itsehallintoon asioissa, jotka liittyvät niiden sisäisiin ja paikallisiin asioihin sekä niiden itsehallintotehtävien rahoituskeinoihin.

5 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää ja vahvistaa erillisiä poliittisia, oikeudellisia, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä instituutioitaan, säilyttäen samalla oikeutensa osallistua halutessaan täysimääräisesti valtion poliittiseen ja sosiaaliseen elämään sekä talous- ja sivistyselämään.

6 artikla

Jokaisella alkuperäiskansaan kuuluvalla yksilöllä on oikeus kansalaisuuteen.

7 artikla

1. Alkuperäiskansaan kuuluvilla yksilöillä on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen, vapauteen ja turvallisuuteen.
2. Alkuperäiskansoilla on kollektiivinen oikeus elää vapaasti, rauhassa ja turvallisesti erillisinä kansoina, eikä niihin saa kohdistaa joukkotuhontaa tai muuta väkivaltaa, mukaan lukien lasten siirtäminen pakolla ryhmästä toiseen.

8 artikla

1. Alkuperäiskansoilla ja niihin kuuluvilla yksilöillä on oikeus siihen, ettei niitä pakkosulauteta eikä niiden kulttuuria tuhota.
2. Valtiot tarjoavat tehokkaita järjestelmät, joilla estetään ja hyvitetään:
  - (a) toiminta, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on se, että alkuperäiskansoilta riistetään niiden koskemattomuus erillisinä kansoina tai niiden kulttuuriset arvot tai etninen identiteetti;
  - (b) toiminta, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on alkuperäiskansojen tai niihin kuuluvien yksilöiden maiden, alueiden tai luonnonvarojen riistäminen;
  - (c) kaikenlaiset väestön pakkosiirrot, joiden tarkoituksena tai vaikutuksena on jonkin alkuperäiskansojen ja niihin kuuluvien yksilöiden oikeuden loukkaaminen tai heikentäminen;
  - (d) kaikenlainen pakkosulauttaminen tai -liittäminen;
  - (e) kaikenlainen propaganda, jonka tarkoituksena on edistää alkuperäiskansoihin ja niihin kuuluviin yksilöihin kohdistuvaa rotusyrjintää tai etnistä syrjintää tai kehottaa siihen.

9 artikla

Alkuperäiskansoilla ja niihin kuuluvilla yksilöillä on oikeus kuulua alkuperäisyhteisöön tai -kansakuntaan kyseisen yhteisön tai kansakunnan perinteiden ja tapojen mukaisesti. Tämän oikeuden käyttämisestä ei saa seurata minkäänlaista syrjintää.

10 artikla

Alkuperäiskansoja ei saa siirtää pakolla mailtaan tai alueiltaan. Alkuperäiskansoja ei saa asuttaa uudelleen ilman niiden vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta eikä ennen kuin on sovittu asianmukaisesta ja oikeudenmukaisesta korvauksesta ja mahdollisuuksien mukaan paluumahdollisuudesta.

11 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus harjoittaa ja elvyttää kulttuurisia perinteitään ja tapojaan. Tähän sisältyy oikeus ylläpitää, suojella ja kehittää niiden kulttuurien aiempia, nykyisiä ja tulevia ilmenemismuotoja, kuten arkeologisia ja historiallisia kohteita, esineitä, malleja ja seremonioita, tekniikkaa sekä kuvataiteita ja esittäviä taiteita ja kirjallisuutta.

2. Valtiot hyvittävät tehokkaiden, yhdessä alkuperäiskansojen kanssa kehitettyjen järjestelmien avulla alkuperäiskansojen kulttuurisen, henkisen, uskonnollisen ja hengellisen omaisuuden, joka on otettu näiltä kansoilta ilman niiden vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta tai loukaten niiden lakeja, perinteitä ja tapoja, ja tämä hyvitysmenetelmä voi sisältää palauttamisen.

12 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus ilmaista, harjoittaa, kehittää ja opettaa hengellisiä ja uskonnollisia perinteitään, tapojaan ja seremonioitaan, oikeus ylläpitää, suojella ja käyttää rauhassa uskonnollisia ja kulttuurikohteitaan, oikeus käyttää seremoniaesineitään ja määrätä niiden käytöstä sekä oikeus vainajiensa ruumiiden tai niiden jäännösten kotiuttamiseen.

2. Valtiot pyrkivät mahdollistamaan hallussaan olevien seremoniaesineiden ja vainajien ruumiiden tai niiden jäännösten saavutettavuuden ja/tai palauttamisen alkuperäiskansoille yhdessä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa kehitettyjen oikeudenmukaisten, avoimien ja tehokkaiden järjestelmien avulla.

13 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus elvyttää, käyttää, kehittää ja siirtää tuleville sukupolville historiaansa, kieliään, suullisia perinteitään, filosofiaansa, kirjoitusjärjestelmiään

ja kirjallisuuttaan sekä oikeus nimetä ja säilyttää omat yhteisön-, paikan- ja henkilönimensä.

2. Valtiot toteuttavat tehokkaat toimet varmistaakseen, että tätä oikeutta suojellaan ja että alkuperäiskansat voivat ymmärtää poliittisia, oikeudellisia ja hallinnollisia menettelyjä sekä tulla itse ymmärretyiksi niissä, tarvittaessa tulkkauksen avulla tai muilla asianmukaisilla keinoilla.

14 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus perustaa omia koulujärjestelmiä ja -laitoksia, jotka antavat opetusta niiden omilla kielillä niiden kulttuurisiin opetus- ja oppimismenetelmiin soveltuvalla tavalla, sekä oikeus ohjata niitä.

2. Alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä, erityisesti lapsilla, on oikeus saada kyseisen valtion koulutusta sen kaikilla tasoilla ja kaikissa muodoissa ilman syrjintää.

3. Valtiot toteuttavat yhdessä alkuperäiskansojen kanssa tehokkaat toimet, jotta alkuperäiskansoihin kuuluvat yksilöt, erityisesti lapset, myös niiden yhteisöjen ulkopuolella elävät lapset, voivat saada oman kulttuurinsa opetusta ja omakielistä opetusta mahdollisuuksien mukaan.

15 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus kulttuurinsa, perinteidensä, historiansa ja pyrkimyksensä arvostukseen ja moninaisuuteen, joiden on asianmukaisesti kuvastuttava koulutuksessa ja julkisessa viestinnässä.

2. Valtiot toteuttavat kyseisten alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien tehokkaat toimet, joilla torjutaan ennakkoluuloja, poistetaan syrjintää ja edistetään suvaitsevuutta, yhteisymmärrystä ja hyviä suhteita alkuperäiskansojen ja kaikkien muiden yhteiskuntaryhmien kesken.

16 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus perustaa omia, omakielisiä viestimiä ja käyttää muiden kuin alkuperäiskansojen viestimien kaikkia muotoja ilman syrjintää.

2. Valtiot toteuttavat tehokkaat toimet, joilla varmistetaan, että niiden omistamat viestimet kuvastavat asianmukaisesti alkuperäiskansojen kulttuurista moninaisuutta. Valtiot kehottavat yksityisomisteisia viestimiä kuvastamaan asianmukaisesti alkuperäiskansojen kulttuurista moninaisuutta, sanotun kuitenkin rajoittamatta täyden sananvapauden varmistamista.

17 artikla

1. Alkuperäiskansoilla ja niihin kuuluvilla yksilöillä on oikeus nauttia täysimääräisesti kaikkia sovellettavassa kansainvälisessä ja kansallisessa työoikeudessa vahvistettuja oikeuksia.

2. Valtiot toteuttavat alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien erityistoimet, joilla suojellaan alkuperäiskansojen lapsia taloudelliselta hyväksikäytöltä ja työltä, joka voi olla lapselle vaarallista tai häiritä hänen koulutustaan tai haitata lapsen terveyttä tai ruumiillista, henkistä, hengellistä, moraalista tai sosiaalista kehitystä, ottaen huomioon näiden lasten erityinen haavoittuvuus ja koulutuksen merkitys heidän voimaantumiselleen.

3. Alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä on oikeus siihen, ettei heihin sovelleta syrjiviä työehtoja ja -olosuhteita, muun muassa palvelussuhteen tai palkkauksen ehtoja.

18 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus osallistua omien toimintaperiaatteidensa mukaisesti valittujen edustajiensa kautta päätöksentekoon asioissa, jotka voivat vaikuttaa näiden kansojen oikeuksiin, sekä oikeus ylläpitää ja kehittää omia päätöksentekolimiään.

19 artikla

Valtiot neuvottelevat vilpittömässä mielessä ja toimivat yhteistyössä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadakseen niiden vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin valtiot hyväksyvät ja panevat täytäntöön lainsäädännöllisiä tai hallinnollisia toimia, jotka voivat vaikuttaa alkuperäiskansoihin.

20 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää ja kehittää poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia järjestelmiään tai instituutioitaan, käyttää turvallisesti omia toimeentulo- ja kehityskkeinojaan sekä harjoittaa vapaasti kaikkea perinteistä toimintaansa ja muuta taloudellista toimintaansa.

2. Alkuperäiskansat, joilta on riistetty niiden elinkeinot ja toimeentulo- ja kehityskkeinit, ovat oikeutettuja asianmukaiseen ja oikeudenmukaiseen hyvitykseen.

21 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on syrjimätön oikeus taloudellisten ja sosiaalisten olojensa parantamiseen muun muassa koulutuksen, työllisyyden, ammatillisen koulutuksen ja uudelleen koulutuksen, asumisen, puhtaanapidon, terveyden ja sosiaaliturvan aloilla.

2. Valtiot toteuttavat tehokkaat toimet ja tarvittaessa erityistoimet, joilla varmistetaan alkuperäiskansojen taloudellisten ja sosiaalisten olojen jatkuva parantaminen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä alkuperäiskansoihin kuuluvien vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.

22 artikla

1. Tätä julistusta täytäntöön pantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota alkuperäiskansojen vanhusten, naisten, nuorten, lasten ja vammaisten henkilöiden oikeuksiin ja erityistarpeisiin.

2. Valtiot toteuttavat yhdessä alkuperäiskansojen kanssa toimet, joilla varmistetaan, että alkuperäiskansojen naiset ja lapset nauttivat täysimääräisesti suojelua ja takeita kaikenlaisista väkivaltaa ja syrjintää vastaan.

23 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä ja kehittää ensisijaisia tavoitteita ja strategioita, jotka koskevat niiden kehittämisoikeuden käyttöä. Alkuperäiskansoilla on erityisesti oikeus osallistua aktiivisesti niihin vaikuttavien terveydenhuolto- ja asunto-ohjelmien sekä muiden taloudellisten ja sosiaalisten ohjelmien kehittämiseen ja niistä päättämiseen

sekä oikeus mahdollisuuksien mukaan hallinnoida näitä ohjelmia omien toimielintensä kautta.

24 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus harjoittaa perinteistä lääkintäänsä ja ylläpitää terveydenhoitokäytäntöjään, mukaan lukien elintärkeiden lääkintään käytettävien kasvien, eläinten ja mineraalien säilyttäminen. Alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä on myös syrjimätön oikeus saada kaikkia sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluja.

2. Alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä on yhtäläinen oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan ruumiillisen ja henkisen terveyden tasoon. Valtiot toteuttavat tarvittavat toimet, joilla pyritään saavuttamaan asteittain tämän oikeuden täysimääräinen toteutuminen.

25 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää ja vahvistaa tunnusomaista hengellistä suhdettaan perinteisesti omistamiinsa tai muutoin hallussaan pitämiinsä ja käyttämiinsä maihin, alueisiin, vesistöihin, rannikkomeriin ja muihin luonnonvaroihin sekä säilyttää tähän liittyvät vastuunsa tuleville sukupolville.

26 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus perinteisesti omistamiinsa, hallussaan pitämiinsä tai muutoin käyttämiinsä tai hankkimiinsa maihin, alueisiin ja luonnonvaroihin.

2. Alkuperäiskansoilla on oikeus omistaa, käyttää, kehittää ja hallita niitä maita, alueita ja luonnonvaroja, jotka ovat niiden hallussa perinteisen omistuksen tai muun perinteisen hallussapidon tai käytön perusteella tai jotka ne ovat muutoin hankkineet.

3. Valtiot tunnustavat nämä maat, alueet ja luonnonvarat laissa ja suojelevat niitä lailla. Tässä tunnustamisessa on asianmukaisesti kunnioitettava kyseisten alkuperäiskansojen tapoja, perinteitä ja maanhallintajärjestelmiä.

27 artikla

Valtiot perustavat ja panevat täytäntöön yhdessä asianomaisten alkuperäiskansojen kanssa oikeudenmukaisen, riippumattoman, puolueettoman, avoimen ja läpinäkyvän sekä alkuperäiskansojen lait, perinteet, tavat ja maanhallintajärjestelmät asianmukaisesti tunnustavan menettelyn tunnustaakseen ja ratkaistakseen alkuperäiskansojen oikeudet, jotka koskevat niiden maita, alueita ja luonnonvaroja, mukaan lukien niiden perinteisesti omistamat tai muutoin hallussaan pitämät tai käyttämät maat, alueet ja luonnonvarat. Alkuperäiskansoilla on oltava oikeus osallistua tähän menettelyyn.

28 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus hyvitykseen tavalla, joka voi sisältää muun muassa palauttamisen, tai jos palauttaminen ei ole mahdollista, asianmukaiseen, oikeudenmukaiseen ja kohtuulliseen korvaukseen perinteisesti omistamistaan tai muutoin hallussa pitämistään tai käyttämistään maista, alueista ja luonnonvaroista, jotka on tuomittu menetyksi tai takavarikoitu, otettu haltuun tai vallattu tai joita on käytetty tai vahingoitettu ilman näiden kansojen vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta.

2. Jollei kyseisten kansojen kanssa vapaasti muuta sovita, korvaus suoritetaan laadultaan, kooltaan ja oikeudelliselta asemaltaan vastaavina maina, alueina ja luonnonvaroina tai rahallisena korvauksena tai muuna asianmukaisena hyvityksenä.

29 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus säilyttää ja suojella ympäristöä sekä maidensa tai alueidensa ja luonnonvarojensa tuotantokykyä. Valtioiden on otettava käyttöön ja panevat täytäntöön alkuperäiskansoille tätä säilyttämistä ja suojelua varten tarkoitettuja avustusohjelmia ilman syrjintää.

2. Valtioiden on toteutettava tehokkaat toimet varmistaakseen, ettei alkuperäiskansojen maille tai alueille varastoida eikä loppusijoiteta vaarallisia aineita ilman niiden vapaata ja tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta.

3. Valtioiden on toteutettava myös tehokkaat toimet varmistaakseen tarvittaessa, että alkuperäiskansojen terveyden seuraamiseen, ylläpitämiseen ja palauttamiseen tarkoitettuja ohjelmia,

jonka vaarallisten aineiden vaikutuksille altistuvat kansat kehittävät ja toteuttavat, pannaan asianmukaisesti täytäntöön.

30 artikla

1. Alkuperäiskansojen mailla tai alueilla ei saa harjoittaa sotilaallista toimintaa, ellei se ole perusteltua asiaan liittyvän yleisen edun vuoksi, ellei siitä ole muutoin vapaasti sovittu kyseisten alkuperäiskansojen kanssa tai elleivät nämä ole sitä pyytäneet.

2. Valtiot neuvottelevat tehokkaasti kyseisten alkuperäiskansojen kanssa asianmukaisin menettelyin ja erityisesti näiden kansojen edustuselinten kautta ennen niiden maiden tai alueiden käyttämistä sotilaalliseen toimintaan.

31 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus ylläpitää, hallita, suojella ja kehittää kulttuuriperintöään, perinnetietoaan ja perinteisiä kulttuuri-ilmaisujaan sekä tieteensä, teknologiansa ja kulttuuriensa eri ilmenemismuotoja, mukaan lukien inhimilliset ja geneettiset voimavarat, siemenet, lääkkeet, tieto eläinten ja kasvien ominaisuuksista, suullinen perinne, kirjallisuus, muotoilut, urheilu sekä perinteiset pelit ja leikit sekä kuvataiteet ja esittävät taiteet. Niillä on myös oikeus ylläpitää, hallita, suojella ja kehittää tähän kulttuuriperintöön, perinnetietoon ja perinteisiin kulttuuri-ilmaisuihinsa liittyvää henkistä omaisuuttaan.

2. Valtiot toteuttavat yhdessä alkuperäiskansojen kanssa tehokkaat toimet, joilla tunnustetaan näiden oikeuksien käyttö ja suojellaan sitä.

32 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä ja kehittää ensisijaisia tavoitteita ja strategioita maiden ja alueidensa ja muiden luonnonvarojensa kehittämistä tai käyttöä varten.

2. Valtiot neuvottelevat vilpittömässä mielessä ja toimivat yhteistyössä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadakseen niiden vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin valtiot hyväksyvät hankkeita, jotka vaikuttavat alkuperäiskansojen maihin tai alueisiin ja muihin luonnonvaroihin,

erityisesti kehitettäessä, käytettäessä tai hyödynnettäessä mineraali- tai vesivaroja tai muita luonnonvaroja.

3. Valtiot tarjoavat tehokkaat järjestelmät, joiden avulla hyvitetään asianmukaisesti ja oikeudenmukaisesti edellä mainittu toiminta, ja niiden on toteutettava asianmukaiset toimet, joilla lievennetään ympäristöön kohdistuvia, taloudellisia, sosiaalisia, sivistyksellisiä ja hengellisiä haittavaikutuksia.

33 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä omasta identiteetistään tai jäsenyydestään tapojensa ja perinteidensä mukaisesti. Tämä ei heikennä alkuperäiskansoihin kuuluvien yksilöiden oikeutta saada asuinvaltioidensa kansalaisuus.

2. Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä toimielintensä rakenteet ja valita niiden jäsenet omia menettelyjään noudattaen.

34 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus edistää, kehittää ja ylläpitää toimielintensä rakenteita sekä tunnusomaisia tapojaan, hengellisyyttään, perinteitään, menettelyjään ja käytäntöjään sekä mahdollisia oikeusjärjestelmiään tai -tapojaan kansainvälisten ihmisoikeusnormien mukaisesti.

35 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä niihin kuuluvien yksilöiden velvollisuuksista yhteisöjään kohtaan.

36 artikla

1. Alkuperäiskansoilla, erityisesti kansainvälisten rajojen jakamilla kansoilla, on oikeus ylläpitää ja kehittää rajat ylittäviä yhteyksiä, suhteita ja yhteistyötä, mukaan lukien hengellinen, sivistyksellinen, poliittinen, taloudellinen ja sosiaalinen toiminta, sekä niihin kuuluvien yksilöiden että muiden kansojen kanssa.

2. Valtiot toteuttavat alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien tehokkaat toimet, joilla helpotetaan tämän oikeuden käyttämistä ja varmistetaan sen toteutuminen.

37 artikla

1. Alkuperäiskansoilla on oikeus siihen, että niiden asianomaisten valtioiden tai näiden seuraajavaltioiden kanssa tekemät sopimukset ja muut rakentavat järjestelyt tunnustetaan, niitä noudatetaan ja ne saatetaan voimaan, sekä siihen, että valtiot kunnioittavat ja noudattavat näitä sopimuksia ja muita rakentavia järjestelyjä.

2. Minkään tässä julistuksessa ei voida tulkita vähentävän tai kumoavan alkuperäiskansojen oikeuksia, joista on määrätty sopimuksilla ja muilla rakentavilla järjestelyillä.

38 artikla

Valtiot toteuttavat alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien asianmukaiset toimet, mukaan lukien lainsäädäntötoimet, tämän julistuksen tavoitteiden saattamiseksi.

39 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus saada valtioilta ja kansainvälisen yhteistyön kautta taloudellista ja teknistä apua, jotta ne voivat nauttia tähän julistukseen sisältyviä oikeuksia.

40 artikla

Alkuperäiskansoilla on oikeus asianmukaisiin ja oikeudenmukaisiin menettelyihin, joissa ratkaistaan niiden konfliktit ja riidat valtioiden tai muiden osapuolten kanssa, oikeus saada asiaa koskeva päätös viipymättä ja oikeus tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin kaikkia yksilöllisten ja kollektiivisten oikeuksiensa loukkauksia vastaan. Tällaisessa päätöksessä on otettava asianmukaisesti huomioon kyseisten alkuperäiskansojen tavat, perinteet, säännöt ja oikeusjärjestelmät sekä kansainväliset ihmisoikeudet.

41 artikla

Yhdistyneiden Kansakuntien järjestelmän elinten ja erityisjärjestöjen sekä muiden hallitustenvälisten järjestöjen on osaltaan edistettävä tämän julistuksen täysimääräistä toteutumista muun muassa järjestämällä rahoitusyhteistyötä ja teknistä apua. On otettava käyttöön keinoja, joilla varmistetaan alkuperäiskansojen osallistuminen niihin vaikuttaviin asioihin.

42 artikla

Yhdistyneet Kansakunnat, sen elimet, mukaan lukien alkuperäiskansojen asioita käsittelevä pysyvä foorumi, sekä erityisjärjestöt, myös maatasolla, ja jäsenvaltiot edistävät tämän julistuksen kunnioittamista ja täysimääräistä soveltamista sekä seuraavat tämän julistuksen vaikuttavuutta.

43 artikla

Tässä julistuksessa tunnustetut oikeudet muodostavat maailman alkuperäiskansojen säilymisen, arvon ja hyvinvoinnin turvaamiseksi tarvittavan vähimmäistason.

44 artikla

Kaikki tässä julistuksessa tunnustetut oikeudet ja vapaudet taataan alkuperäiskansoihin kuuluville miehille ja naisille yhdenvertaisesti.

45 artikla

Minkään tässä julistuksessa ei saa tulkita rajoittavan tai lakkauttavan alkuperäiskansojen nykyisiä tai mahdollisia tulevia oikeuksia.

46 artikla

1. Minkään tässä julistuksessa ei saa tulkita merkitsevän minkään valtion, kansan, ryhmän tai henkilön oikeutta osallistua toimintaan tai suorittaa tekoa, joka on Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjan vastainen, eikä tulkita sallivan toimintaa, joka kokonaan tai osittain hajottaisi täysivaltaisten ja itsenäisten valtioiden alueellisen eheyden tai poliittisen yhtenäisyyden tai heikentäisi niitä, eikä kannustavan tällaiseen toimintaan.

2. Käytettäessä tässä julistuksessa ilmaistuja oikeuksia on kunnioitettava kaikkien ihmisoikeuksia ja perusvapauksia. Tässä julistuksessa ilmaistujen oikeuksien käyttämiseen saa kohdistaa ainoastaan lailla säädettyjä rajoituksia kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukaisesti. Näiden rajoitusten on oltava syrjimättömiä ja ehdottoman välttämättömiä ainoastaan sen varmistamiseksi, että muiden oikeudet ja vapaudet tunnustetaan ja niitä kunnioitetaan asianmukaisesti ja että demokraattisen yhteiskunnan oikeudet ja pakottavimmat vaatimukset täyttyvät.

3. Tätä julistusta on tulkittava noudattaen oikeudenmukaisuuden, kansanvallan, ihmisoikeuksien kunnioittamisen, tasa-arvon, yhdenvertaisuuden, hyvän hallinnon ja vilpittömän mielen periaatteita.

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples

The General Assembly,

Guided by the purposes and principles of the Charter of the United Nations, and good faith in the fulfilment of the obligations assumed by States in accordance with the Charter,

Affirming that indigenous peoples are equal to all other peoples, while recognizing the right of all peoples to be different, to consider themselves different, and to be respected as such,

Affirming also that all peoples contribute to the diversity and richness of civilizations and cultures, which constitute the common heritage of humankind,

Affirming further that all doctrines, policies and practices based on or advocating superiority of peoples or individuals on the basis of national origin or racial, religious, ethnic or cultural differences are racist, scientifically false, legally invalid, morally condemnable and socially unjust,

Reaffirming that indigenous peoples, in the exercise of their rights, should be free from discrimination of any kind,

Concerned that indigenous peoples have suffered from historic injustices as a result of, inter alia, their colonization and dispossession of their lands, territories and resources, thus preventing them from exercising, in particular, their right to development in accordance with their own needs and interests,

Recognizing the urgent need to respect and promote the inherent rights of indigenous peoples which derive from their political, economic and social structures and from their cultures, spiritual traditions, histories and philosophies, especially their rights to their lands, territories and resources,

Recognizing also the urgent need to respect and promote the rights of indigenous peoples affirmed in treaties, agreements and other constructive arrangements with States,

Welcoming the fact that indigenous peoples are organizing themselves for political, economic, social and cultural enhancement and in order to bring to an end all forms of discrimination and oppression wherever they occur,

Convinced that control by indigenous peoples over developments affecting them and their lands, territories and resources will enable them to maintain and strengthen their institutions, cultures and traditions, and to promote their development in accordance with their aspirations and needs,

Recognizing that respect for indigenous knowledge, cultures and traditional practices contributes to sustainable and equitable development and proper management of the environment,

Emphasizing the contribution of the demilitarization of the lands and territories of indigenous peoples to peace, economic and social progress and development, understanding and friendly relations among nations and peoples of the world,

Recognizing in particular the right of indigenous families and communities to retain shared responsibility for the upbringing, training, education and well-being of their children, consistent with the rights of the child,

Considering that the rights affirmed in treaties, agreements and other constructive arrangements between States and indigenous peoples are, in some situations, matters of international concern, interest, responsibility and character,

Considering also that treaties, agreements and other constructive arrangements, and the relationship they represent, are the basis for a strengthened partnership between indigenous peoples and States,

Acknowledging that the Charter of the United Nations, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights, as well as the Vienna Declaration and Programme of Action, affirm the fundamental importance of the right to self-determination of all peoples, by virtue of which they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development,

Bearing in mind that nothing in this Declaration may be used to deny any peoples their right to self-determination, exercised in conformity with international law,

Convinced that the recognition of the rights of indigenous peoples in this Declaration will enhance harmonious and cooperative relations between the State and indigenous peoples, based on principles of justice, democracy, respect for human rights, non-discrimination and good faith,

Encouraging States to comply with and effectively implement all their obligations as they apply to indigenous peoples under international instruments, in particular those related to human rights, in consultation and cooperation with the peoples concerned,

Emphasizing that the United Nations has an important and continuing role to play in promoting and protecting the rights of indigenous peoples,

Believing that this Declaration is a further important step forward for the recognition, promotion and protection of the rights and freedoms of indigenous peoples and in the development of relevant activities of the United Nations system in this field,

Recognizing and reaffirming that indigenous individuals are entitled without discrimination to all human rights recognized in international law, and that indigenous peoples possess collective rights which are indispensable for their existence, well-being and integral development as peoples,

Recognizing that the situation of indigenous peoples varies from region to region and from country to country and that the significance of national and regional particularities and various historical and cultural backgrounds should be taken into consideration,

Solemnly proclaims the following United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples as a standard of achievement to be pursued in a spirit of partnership and mutual respect:

Article 1

Indigenous peoples have the right to the full enjoyment, as a collective or as individuals, of all human rights and fundamental freedoms as recognized in the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights and international human rights law.

Article 2

Indigenous peoples and individuals are free and equal to all other peoples and individuals and have the right to be free from any kind of discrimination, in the exercise of their rights, in particular that based on their indigenous origin or identity.

Article 3

Indigenous peoples have the right to self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development.

Article 4

Indigenous peoples, in exercising their right to self-determination, have the right to autonomy or self-government in matters relating to their internal and local affairs, as well as ways and means for financing their autonomous functions.

Article 5

Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinct political, legal, economic, social and cultural institutions, while retaining their right to participate fully, if they so choose, in the political, economic, social and cultural life of the State.

Article 6

Every indigenous individual has the right to a nationality.

Article 7

1. Indigenous individuals have the rights to life, physical and mental integrity, liberty and security of person.
2. Indigenous peoples have the collective right to live in freedom, peace and security as distinct peoples and shall not be subjected to any act of genocide or any other act of violence, including forcibly removing children of the group to another group.

Article 8

1. Indigenous peoples and individuals have the right not to be subjected to forced assimilation or destruction of their culture.
2. States shall provide effective mechanisms for prevention of, and redress for:
  - (a) Any action which has the aim or effect of depriving them of their integrity as distinct peoples, or of their cultural values or ethnic identities;
  - (b) Any action which has the aim or effect of dispossessing them of their lands, territories or resources;
  - (c) Any form of forced population transfer which has the aim or effect of violating or undermining any of their rights;
  - (d) Any form of forced assimilation or integration;
  - (e) Any form of propaganda designed to promote or incite racial or ethnic discrimination directed against them.

Article 9

Indigenous peoples and individuals have the right to belong to an indigenous community or nation, in accordance with the traditions and customs of the community or nation concerned. No discrimination of any kind may arise from the exercise of such a right.

Article 10

Indigenous peoples shall not be forcibly removed from their lands or territories. No relocation shall take place without the free, prior and informed consent of the indigenous peoples concerned and after agreement on just and fair compensation and, where possible, with the option of return.

Article 11

1. Indigenous peoples have the right to practise and revitalize their cultural traditions and customs. This includes the right to maintain, protect and develop the past, present

and future manifestations of their cultures, such as archaeological and historical sites, artefacts, designs, ceremonies, technologies and visual and performing arts and literature.

2. States shall provide redress through effective mechanisms, which may include restitution, developed in conjunction with indigenous peoples, with respect to their cultural, intellectual, religious and spiritual property taken without their free, prior and informed consent or in violation of their laws, traditions and customs.

Article 12

1. Indigenous peoples have the right to manifest, practise, develop and teach their spiritual and religious traditions, customs and ceremonies; the right to maintain, protect, and have access in privacy to their religious and cultural sites; the right to the use and control of their ceremonial objects; and the right to the repatriation of their human remains.

2. States shall seek to enable the access and/or repatriation of ceremonial objects and human remains in their possession through fair, transparent and effective mechanisms developed in conjunction with indigenous peoples concerned.

Article 13

1. Indigenous peoples have the right to revitalize, use, develop and transmit to future generations their histories, languages, oral traditions, philosophies, writing systems and literatures, and to designate and retain their own names for communities, places and persons.

2. States shall take effective measures to ensure that this right is protected and also to ensure that indigenous peoples can understand and be understood in political, legal and administrative proceedings, where necessary through the provision of interpretation or by other appropriate means.

Article 14

1. Indigenous peoples have the right to establish and control their educational systems and institutions providing education in their own languages, in a manner appropriate to their cultural methods of teaching and learning.

2. Indigenous individuals, particularly children, have the right to all levels and forms of education of the State without discrimination.

3. States shall, in conjunction with indigenous peoples, take effective measures, in order for indigenous individuals, particularly children, including those living outside their communities, to have access, when possible, to an education in their own culture and provided in their own language.

Article 15

1. Indigenous peoples have the right to the dignity and diversity of their cultures, traditions, histories and aspirations which shall be appropriately reflected in education and public information.

2. States shall take effective measures, in consultation and cooperation with the indigenous peoples concerned, to combat prejudice and eliminate discrimination and to promote tolerance, understanding and good relations among indigenous peoples and all other segments of society.

Article 16

1. Indigenous peoples have the right to establish their own media in their own languages and to have access to all forms of non-indigenous media without discrimination.

2. States shall take effective measures to ensure that State-owned media duly reflect indigenous cultural diversity. States, without prejudice to ensuring full freedom of expression, should encourage privately owned media to adequately reflect indigenous cultural diversity.

Article 17

1. Indigenous individuals and peoples have the right to enjoy fully all rights established under applicable international and domestic labour law.

2. States shall in consultation and cooperation with indigenous peoples take specific measures to protect indigenous children from economic exploitation and from performing any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education, or to be

harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development, taking into account their special vulnerability and the importance of education for their empowerment.

3. Indigenous individuals have the right not to be subjected to any discriminatory conditions of labour and, inter alia, employment or salary.

Article 18

Indigenous peoples have the right to participate in decision-making in matters which would affect their rights, through representatives chosen by themselves in accordance with their own procedures, as well as to maintain and develop their own indigenous decision-making institutions.

Article 19

States shall consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free, prior and informed consent before adopting and implementing legislative or administrative measures that may affect them.

Article 20

1. Indigenous peoples have the right to maintain and develop their political, economic and social systems or institutions, to be secure in the enjoyment of their own means of subsistence and development, and to engage freely in all their traditional and other economic activities.

2. Indigenous peoples deprived of their means of subsistence and development are entitled to just and fair redress.

Article 21

1. Indigenous peoples have the right, without discrimination, to the improvement of their economic and social conditions, including, inter alia, in the areas of education, employment, vocational training and retraining, housing, sanitation, health and social security.

2. States shall take effective measures and, where appropriate, special measures to ensure continuing improvement of their economic and social conditions. Particular attention shall be paid to the rights and special needs of indigenous elders, women, youth, children and persons with disabilities.

Article 22

1. Particular attention shall be paid to the rights and special needs of indigenous elders, women, youth, children and persons with disabilities in the implementation of this Declaration.

2. States shall take measures, in conjunction with indigenous peoples, to ensure that indigenous women and children enjoy the full protection and guarantees against all forms of violence and discrimination.

Article 23

Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In particular, indigenous peoples have the right to be actively involved in developing and determining health, housing and other economic and social programmes affecting them and, as far as possible, to administer such programmes through their own institutions.

Article 24

1. Indigenous peoples have the right to their traditional medicines and to maintain their health practices, including the conservation of their vital medicinal plants, animals and minerals. Indigenous individuals also have the right to access, without any discrimination, to all social and health services.

2. Indigenous individuals have an equal right to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. States shall take the necessary steps with a view to achieving progressively the full realization of this right.

Article 25

Indigenous peoples have the right to maintain and strengthen their distinctive spiritual relationship with their traditionally owned or otherwise occupied and used lands,

territories, waters and coastal seas and other resources and to uphold their responsibilities to future generations in this regard.

Article 26

1. Indigenous peoples have the right to the lands, territories and resources which they have traditionally owned, occupied or otherwise used or acquired.
2. Indigenous peoples have the right to own, use, develop and control the lands, territories and resources that they possess by reason of traditional ownership or other traditional occupation or use, as well as those which they have otherwise acquired.
3. States shall give legal recognition and protection to these lands, territories and resources. Such recognition shall be conducted with due respect to the customs, traditions and land tenure systems of the indigenous peoples concerned.

Article 27

States shall establish and implement, in conjunction with indigenous peoples concerned, a fair, independent, impartial, open and transparent process, giving due recognition to indigenous peoples' laws, traditions, customs and land tenure systems, to recognize and adjudicate the rights of indigenous peoples pertaining to their lands, territories and resources, including those which were traditionally owned or otherwise occupied or used. Indigenous peoples shall have the right to participate in this process.

Article 28

1. Indigenous peoples have the right to redress, by means that can include restitution or, when this is not possible, just, fair and equitable compensation, for the lands, territories and resources which they have traditionally owned or otherwise occupied or used, and which have been confiscated, taken, occupied, used or damaged without their free, prior and informed consent.
2. Unless otherwise freely agreed upon by the peoples concerned, compensation shall take the form of lands, territories and resources equal in quality, size and legal status or of monetary compensation or other appropriate redress.

Article 29

1. Indigenous peoples have the right to the conservation and protection of the environment and the productive capacity of their lands or territories and resources. States shall establish and implement assistance programmes for indigenous peoples for such conservation and protection, without discrimination.
2. States shall take effective measures to ensure that no storage or disposal of hazardous materials shall take place in the lands or territories of indigenous peoples without their free, prior and informed consent.
3. States shall also take effective measures to ensure, as needed, that programmes for monitoring, maintaining and restoring the health of indigenous peoples, as developed and implemented by the peoples affected by such materials, are duly implemented.

Article 30

1. Military activities shall not take place in the lands or territories of indigenous peoples, unless justified by a relevant public interest or otherwise freely agreed with or requested by the indigenous peoples concerned.
2. States shall undertake effective consultations with the indigenous peoples concerned, through appropriate procedures and in particular through their representative institutions, prior to using their lands or territories for military activities.

Article 31

1. Indigenous peoples have the right to maintain, control, protect and develop their cultural heritage, traditional knowledge and traditional cultural expressions, as well as the manifestations of their sciences, technologies and cultures, including human and genetic resources, seeds, medicines, knowledge of the properties of fauna and flora, oral traditions, literatures, designs, sports and traditional games and visual and performing arts. They also have the right to maintain, control, protect and develop their intellectual property over such cultural heritage, traditional knowledge, and traditional cultural expressions.

2. In conjunction with indigenous peoples, States shall take effective measures to recognize and protect the exercise of these rights.

Article 32

1. Indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for the development or use of their lands or territories and other resources.

2. States shall consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands or territories and other resources, particularly in connection with the development, utilization or exploitation of mineral, water or other resources.

3. States shall provide effective mechanisms for just and fair redress for any such activities, and appropriate measures shall be taken to mitigate adverse environmental, economic, social, cultural or spiritual impact.

Article 33

1. Indigenous peoples have the right to determine their own identity or membership in accordance with their customs and traditions. This does not impair the right of indigenous individuals to obtain citizenship of the States in which they live.

2. Indigenous peoples have the right to determine the structures and to select the membership of their institutions in accordance with their own procedures.

Article 34

Indigenous peoples have the right to promote, develop and maintain their institutional structures and their distinctive customs, spirituality, traditions, procedures, practices and, in the cases where they exist, juridical systems or customs, in accordance with international human rights standards.

Article 35

Indigenous peoples have the right to determine the responsibilities of individuals to their communities.

Article 36

1. Indigenous peoples, in particular those divided by international borders, have the right to maintain and develop contacts, relations and cooperation, including activities for spiritual, cultural, political, economic and social purposes, with their own members as well as other peoples across borders.

2. States, in consultation and cooperation with indigenous peoples, shall take effective measures to facilitate the exercise and ensure the implementation of this right.

Article 37

1. Indigenous peoples have the right to the recognition, observance and enforcement of treaties, agreements and other constructive arrangements concluded with States or their successors and to have States honour and respect such treaties, agreements and other constructive arrangements.

2. Nothing in this Declaration may be interpreted as diminishing or eliminating the rights of indigenous peoples contained in treaties, agreements and other constructive arrangements.

Article 38

States in consultation and cooperation with indigenous peoples, shall take the appropriate measures, including legislative measures, to achieve the ends of this Declaration.

Article 39

Indigenous peoples have the right to have access to financial and technical assistance from States and through international cooperation, for the enjoyment of the rights contained in this Declaration.

Article 40

Indigenous peoples have the right to access to and prompt decision through just and fair procedures for the resolution of conflicts and disputes with States or other parties, as well as to effective remedies for all infringements of their individual and collective rights.

Such a decision shall give due consideration to the customs, traditions, rules and legal systems of the indigenous peoples concerned and international human rights.

Article 41

The organs and specialized agencies of the United Nations system and other intergovernmental organizations shall contribute to the full realization of the provisions of this Declaration through the mobilization, inter alia, of financial cooperation and technical assistance. Ways and means of ensuring participation of indigenous peoples on issues affecting them shall be established.

Article 42

The United Nations, its bodies, including the Permanent Forum on Indigenous Issues, and specialized agencies, including at the country level, and States shall promote respect for and full application of the provisions of this Declaration and follow up the effectiveness of this Declaration.

Article 43

The rights recognized herein constitute the minimum standards for the survival, dignity and well-being of the indigenous peoples of the world.

Article 44

All the rights and freedoms recognized herein are equally guaranteed to male and female indigenous individuals.

Article 45

Nothing in this Declaration may be construed as diminishing or extinguishing the rights indigenous peoples have now or may acquire in the future.

Article 46

1. Nothing in this Declaration may be interpreted as implying for any State, people, group or person any right to engage in any activity or to perform any act contrary to the

Charter of the United Nations or construed as authorizing or encouraging any action which would dismember or impair, totally or in part, the territorial integrity or political unity of sovereign and independent States.

2. In the exercise of the rights enunciated in the present Declaration, human rights and fundamental freedoms of all shall be respected. The exercise of the rights set forth in this Declaration shall be subject only to such limitations as are determined by law and in accordance with international human rights obligations. Any such limitations shall be non-discriminatory and strictly necessary solely for the purpose of securing due recognition and respect for the rights and freedoms of others and for meeting the just and most compelling requirements of a democratic society.

3. The provisions set forth in this Declaration shall be interpreted in accordance with the principles of justice, democracy, respect for human rights, equality, non-discrimination, good governance and good faith.

Ovttastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštus

Dievasčoahkkin, mii

doaimá Ovttastuvvan Našuvnnaid vuodđogirjji ulbmiliid ja vuodđojurdagiid mielde ja vearihis dáhtuin daid geatnegasvuodaid ollašuttimii, maid stáhtat leat váldán badjelasaset vuodđogirjji olis,

nanne, ahte eamiálbmogat leat ovttaveardásaččat eará álbmogiiguin, ja mii seammás dovddasta buot álbmogiid vuoigatvuoda leat sierraláganat, atnit iežaset sierraláganin, ja gudnejahttojuvvot dakkárin,

nanne maiddái dan, ahte buot álbmogat buktet oasis máilmmi álbmogiid ja kultuvrraid mánggabealatvuhtii ja riggodahkii, mii lea olmmošsoga oktasaš árbi,

nanne dasa lassin dan, ahte buot oahpat, politihkat ja vuogádagat, mat vuodđuduvvet soames álbmogiid ja oktagas olbmuid stuorit árvui sin čearddalaš duogáža geažil dahje nállái, oskkoldahkii, etnalašvuhtii dahje kultuvrii guoski earuhusaid geažil dahje ovddidit dákkár jurdaga, leat rasisttalaččat, diedalaččat boastut, juridihkalaččat fámuheamit, morálalaččat hilgunveara ja sosiálalaččat eahpevuoiggalaččat,

oddasis nanne dan ahte eamiálbmogat eai galggašii vuoigatvuodaideaset geavahettiin vealahuvvot mange láhkái,

lea fuolastuvvan das ahte eamiálbmogat leat gillán historjjálaš boasttuvuodain, earret earáid boadusin sin koloniseremis ja sin eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid rihpamis ja dan láhkái sin leat eastadan geavaheamis erenoamážit sin vuoigatvuoda ovdánit iežaset dárbbuid ja deatuid mielde,

dovddasta hohpolaš dárbbu gudnejahttit ja ovddidit eamiálbmogiid lunddolaš vuoigatvuodaid mat vuodđuduvvet sin politihkalaš, ekonomalaš ja sosiála ráhkadusaide

ja sin kultuvrraide, vuoiŋŋalaš árbevieruide, historjái ja filosofijaide, erenoamážit sin vuoiŋŋatvuodaid eatnamiiddáseaset, guovlluidasaset ja luondduriggodagaidasaset,

dovddasta maiddái hohpolaš dárbbu gudnejahttit ja ovddidit eamiálbmogiid daid vuoiŋŋatvuodaid, mat leat nannejuvvon iešgudet stáhtaiguin dahkkon soahpamušaiŋguin, šiehtadusaiguin ja eará huksejeddji ordnemiiguin,

atná buorin dan dili, ahte eamiálbmogat organiserejit iežaset sin politihkalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš ahtanuššama várás vai loahpahit buotlágán vealaheami ja soardima gos dal ain dáhpáhuvaš,

osku dasa, ahte hálddašemiin gárggiidahttimiid, mat váikkuhit sidjiide, sin eatnamiidda, guovlluide ja luondduriggodagaide, eamiálbmogat sáhttet doalahit ja nanusmahttit iežaset institušuvnnaid, kultuvrraid ja árbevieruid, ja ovddidit iežaset gárggiideami sin figgamušaid ja dárbbuid mielde,

dovddasta dan, ahte eamiálbmogiid dieđuid, kultuvrraid ja árbevirolaš geavadiid gudnejahttin lea dehálaš oassin suvdilis ja dássebealát ovdáneamis ja doarvái buorre birashálddašeamis,

deattuha dan, ahte eamiálbmogiid eatnamiid ja guovlluid demilitariseremis lea dehálaš mearkkašupmi ráffái, ekonomalaš ja sosiála gárggiideapmái ja ovddideapmái, ja máilmmi nášuvnnaid ja álbmogiid gaskasaš áddehallamii ja ustitlaš gaskavuodaide,

dovddasta erenoamážit eamiálbmotbearrašiid ja -servodagaid vuoiŋŋatvuoda bisuhit juogaduvvon vástu mánáideaset bajásgeassimis, oahpaheamis, skuvlejumis ja buresbirgejumis máná vuoiŋŋatvuodaid mielde,

oaivvilda, ahte daidda vuoiŋŋatvuodaide, mat leat nannejuvvon soahpamušain, šiehtadusain ja eará huksejeddji ordnemiin stáhtaid ja eamiálbmogiid gaskkas, čatnasit muhtin oktavuodain riikkaidgaskasaš mearkkašupmi, beroštupmi, vástu ja iešvuohhta,

oaivvilda maiddái dan, ahte soahpamušat, šiehtadusat ja eará huksejeddji ordnemat, ja daid ovddastan gaskavuodas leat vuodđun eamiálbmogiid ja stáhtaid gaskasaš nanusmahtton guoibmáivuhtii,

dovddasta, ahte Ovtastuvvan Našuvnnaid vuodđogirji, riikkaidgaskasaš konvenšuvdna ekonomalaš, sosiálalaš ja kultuvrralaš vuoiŋŋatvuodaid birra ja riikkaidgaskasaš

konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra ja maiddái Vienna julggaštus ja doaibmaplána nannejit buot álbmogiid iešmearridanvuoigatvuoda vuđolaš mearkkašumi, man vuoigatvuoda vuodul sii ieža friddja mearridit iežaset politihkalaš sajádaga ja friddja jođihit sin ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami,

atná mielas, ahte ii miige dán julggaštusas galggašii adnot dasa ahte biehttalit ovttage álbmogis dan iešmearridanvuoigatvuoda, mii čadahuvvo álbmotrievtti mielde,

osku dasa, ahte eamiálbmogiid vuoigatvuodaid dovddasteapmi dán julggaštusas buorida harmonalaš ovtts bargogaskavuodaid stáhta ja eamiálbmogiid gaskkas, mat vuodđuduvvet vuoiggalašvuoda, demokratiija, olmmošvuoigatvuodaid gudnejahttima, vealaheahkesvuoda ja vearihis dáhtu vuodđojurdagiidda,

movttiidahtta stáhtaid čuovvut ja beaktilit ollašuttit buot daid geatnegasvuodaid mat riikkaidgaskasaš áššebáhpáriid mielde gusket eamiálbmogiidda, erenoamážit daid mat gullet olmmošvuoigatvuodaide, ja dahkat dán ráđđalagaid ja ovtts barggus guoskevaš álbmogiiguin,

deattuha, ahte Ovttastuvvan Našuvnain lea dehálaš ja bastevaš doaibma eamiálbmogiid vuoigatvuodaid gárggiidahttimis ja suodjaleamis,

jáhkká, ahte dát julggaštus lea ođđa dehálaš lávki ovddosguvlui eamiálbmogiid vuoigatvuodaid ja friddjavuodaid dovddasteamis, ovddideamis ja suodjaleamis, ja dehálaš doaimmaid ovddideamis Ovttastuvvan Našuvnain vuogádagas dán suorggis,

dovddasta ja oddasis nanne, ahte eamiálbmogiid oktagas olbmui lea almmá vealaheami haga vuoigatvuoha visot olmmošvuoigatvuodaide, mat leat dovddastuvvon álbmotrievttis, ja ahte eamiálbmogiin leat kollektiiva vuoigatvuodat, mat leat vealtameahttumat sin leahkimii, buresbirgejupmái ja sin ollislaš gárggiideapmái álbmogin,

dovddasta, ahte eamiálbmogiid dilit molsašuddet guovllus guvlui ja riikkas riikii, ja ahte nášuvnnaš ja guovlulaš iešlágiid ja mánggalágán historjjálaš ja kultuvrralaš duogáziid mearkkašumi berre váldit vuhtii,

allaáiggálaččat cealká čuovvovaš Ovttastuvvan Našuvnain eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa ulbmilstandárdan, masa berre figgat guoibmáivuoda ja goappeš beali gudnejahttima vuoigatvuodaid:

Artihkal 1

Eamiálbmogiin lea, joavkun ja oktagas olmmožin, vuoigatvuohta ollásit návddašit visot olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđofriiddjavuođaid dakkárin go dat leat dovddastuvvon Ovttastuvvan Našuvnnaid vuodđogirjjis, olmmošvuoigatvuođaid oppamáilmmálaš julggaštusas ja olmmošvuoigatvuođaide guoski álbmotrievttis.

Artihkal 2

Eamiálbmogat ja daid oktagas olbmot leat friiddja ja ovttaveardásaččat eará álbmogiid ja olbmuid ektui ja sis lea vuoigatvuođaideaset geavahettiin vuoigatvuohta leat buotlágan vealaheami haga, erenoamážit dakkár vealaheami mii vuodđuduvvá sin eamiálbmotduogázii dahje -identitehtii.

Artihkal 3

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái. Dán vuoigatvuođa vuodul sii mearridit friiddja iežaset politihkalaš sajádaga ja ovddidit friiddja iežaset ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami.

Artihkal 4

Iešmearridanvuoigatvuođa hárbjehettiin eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta autonomiijai dahje iešráddemii áššiin mat gusket sin siskkáldas dahje báikkálaš áššiide, nugo maiddái sin autonomalaš doaimmaid ruhtadanvugiide.

Artihkal 5

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit ja nannet sin sierra politihkalaš, vuoigatvuođalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš institušuvnnaid, seammás go sii seailluhit iežaset vuoigatvuođaid oassálastit dievaslaččat, juos sii nu válljejit, riikka politihkalaš, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš eallimii.

Artihkal 6

Eamiálbmogiid juohke oktagas olbmot lea vuoigatvuohta riikkavulošvuhtii.

Artihkal 7

1. Eamiálbmogiid oktagas olbmos lea vuoigatvuohta eallimii, rumašlaš ja silolaš guoskatmeahttuvuhtii, friddjavuhtii ja persovnnalaš oadjebasvuhtii.

2. Eamiálbmogiin lea kollektiiva vuoigatvuohta eallit friddjavuođas, ráfis ja oadjebasat sierra álbmogin ja sii eai galgga vásihit álbmotgoddimiid dahje eará veahkaválddi, masa gullá maiddáid mánáid sirdin bákkuin sin joavkkus nuppi jovkui.

Artihkal 8

1. Eamiálbmogiin ja daid oktagas olbmui lea vuoigatvuohta dasa, ahte sii eai assimilerejuvvo bákkuin iige sin kultuvra billistuvvo.

2. Stáhtat galget fállat beaktilis skihkáldusaid, mat estet ja njulgejit:

(a) buot doaimmaid, maid ulbmilin dahje boadusin lea sin guoskatmeahttuvuođa rivven sierra álbmogin, dahje sin kultuvrralaš árvvuid dahje etnalaš identitehta rivven;

(b) buot doaimmaid, maid ulbmilin dahje boadusin lea sin eatnamiid, guovlluid dahje luonddurigodagaid rivven;

(c) buotlágán olbmuid bággosirdima, man ulbmilin dahje boadusin lea sin ovttage vuoigatvuoda rihkkun dahje geahnohuhttin;

(d) buotlágán bággoassimilerema dahje -integrerema;

(e) buotlágán propagánda, man ulbmilin lea ovddidit nállevealaheami dahje etnihkalaš vealaheami sin vuostá, dahje oalgguhit dasa.

Artihkal 9

Eamiálbmogiin ja daid oktagas olbmui lea vuoigatvuohta gullat eamiálbmotservodahkii dahje -nášuvdnii, guoskevaš servodaga dahje nášuvnna árbevieruid ja vugiid mielde. Dákkár vuoigatvuoda geavaheapmi ii galgga dagahit mangelágán vealaheami.

Artihkal 10

Eamiálbmogiid ii galgga bákkuin sirdit eret sin eatnamiin ja guovlluin. Sirddiheami ii galgga čađahit almmá ahte guoskevaš eamiálbmogat leat ožžon vuđolaš dieđu sirddiheami sivaidd birra ja leat dasa bákku haga ovddalgihtii miehtan, ja ovdalgo lea sohppojuvvon vuoiggalaš ja govttolaš buhtadusa birra ja, goas vejolaš, vejolašvuodain máhccat guvlui.

Artihkal 11

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohhta hárbjehtit ja ealáskahttit sin kultuvrralaš árbevieruid ja dábiid. Dása gullá vuoigatvuohhta doalahit, suodjalit ja gárggiidahttit dološ, dálá ja boahhtevaš kultuvrralaš albmanemiid, nugo arkeologalaš ja historjjálaš báikkiid, gálvvuid, málliid, seremoniijaid, teknologiijaid, govva- ja lávdedáidaga ja girjjálašvuoda.

2. Stáhtat galget fuolahit njulgemiid dakkár beaktillis skihkáldusaiguin maidda sáhttet gullat máhcaheamit ja mat dahkkojit ovttasrádiid eamiálbmogiiguin ja mat gusket sin kultuvrralaš, vuoingášdujiid, oskkoldatlaš ja vuoingalaš opmodahkii mii lea váldon sis eret almmá ahte sii leat ožžon vuđolaš dieđu dan birra ja leat dasa bákku haga ovddalgihtii miehtan, dahje rihkkumiin sin lágaid, árbevieruid ja dábiid.

Artihkal 12

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohhta ovdanbuktit, hárbjehtit, ovddidit ja oahpahit sin vuoingalaš ja oskkoldatlaš árbevieruid, dábiid ja meanuid; vuoigatvuohhta doalahit, suodjalit ja beassat atnit ráfis sin oskkoldatlaš ja kultuvrralaš báikkiid; vuoigatvuohhta geavahit sin bassi ádaid ja mearridit daid geavaheamis; ja vuoigatvuohhta sin máttuid liikkaid ja bázahusaid máhcaheapmái ruovttoluotta.

2. Stáhtat galget geahččalit guoskevaš eamiálbmogiiguin ovttasrádiid ovddiduvvon vuoiggalaš, rabas ja beaktillis skihkáldusaiguin dahkat vejolažžan beasu daid bassi ádaide ja máttuid liikkaide ja bázahusaide mat leat stáhtaid hálddus, ja/dahje dahkat vejolažžan daid máhcaheami.

Artihkal 13

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohhta ealáskahttit, geavahit, gárggiidahttit ja sirdit boahhtevaš sohkaolvaide sin historjjáid, gielaid, njálmmálaš árbevieruid,

filosofiijaid, čállinvugiid ja girjjálašvuoda ja meroštallat ja bisuhit sin servodat-, báike- ja olbmonamaid.

2. Stáhtat galget bidjat johtui beaktilis doaimmaid dáhkidan dihte ahte dát vuoigatvuohta lea suodjaluvvon ja dáhkidan dihte ahte eamiálbmogat sáhttet ipmirdit politihkalaš, rievttálaš ja hálddahušlaš proseassaid, ja ahte sii ipmirduvvojit dain, dárbbu mielde dulkoma vehkiin dahje eará heivvolaš vugiid bokte.

Artihkal 14

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta vuodđudit ja hálddašit iežaset oahpahušvuogádagaid ja -ásahusaid mat fáallet oahpahušas sin iežaset gillii, vugiiguin mat heivejit sin kultuvrralaš oahpahuš- ja oahppanvugiide.

2. Eamiálbmogiid oktagas olbmuin, erenoamážit mánáin, lea vealaheami haga vuoigatvuohta oahpahušsii visot dásiin ja hámiin mat stáhtas leat.

3. Stáhtat galget ovttrasrádiid eamiálbmogiiguin bidjat johtui beaktilis doaimmaid dan várás ahte eamiálbmogiid oktagas olbmot, erenoamážit mánát, maiddáii sii guđet ášset servodagaideaset olggobealde, fidnešedje vejolašvuodaid mielde oahpahušas iežaset kultuvrras ja iežaset gillii.

Artihkal 15

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta sin kultuvrraid, árbevieruid, historjjáid ja figgamušaidda árvui ja mánggabealatvuhtii, mat galget heivvolaččat boahtit ovdán oahpahušas ja almmolaš diehtjuohkimis.

2. Stáhtat galget ráddálagaid ja ovttasbarggus gullevaš eamiálbmogiiguin bidjat johtui beaktilis doaimmaid hehtten dihte ovdagáttuid, duššindahkan dihte vealaheami ja ovddidan dihte utnolašvuoda, ipmárdusa ja buriid gaskavuodaid eamiálbmogiid ja servodaga buot eará osiid gaskkas.

Artihkal 16

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta vuodđudit iežaset mediaid iežaset gielaide ja geavahit earáid go eamiálbmogiid mediaid buot hámiid almmá vealaheami haga.

2. Stáhtat galget bidjat johtui beaktilis doaimmaid sihkkarastin dihte ahte stáhtalaš mediat áššáigullevaččat čalmmustahttet eamiálbmogiid kultuvrralaš mánggabealatvuoda. Stáhtat galget, sátnefriiddjavuoda dáhkideami soarddekeahhtá, movttiidahttit priváhta media albmáláhkái čalmmustahttit eamiálbmogiid kultuvrralaš mánggabealatvuoda.

Artihkal 17

1. Eamiálbmogiin ja daid oktagas olbmuin lea vuoigatvuolta návddašit ollislaččat buot daid vuoigatvuodaid mat leat ášahuvvon riikkaidgaskasaš ja sisriikkalaš bargodiliide guoskevaš gustojeaddji lágain.

2. Stáhtat galget ráddálagaid ja ovttasbarggus eamiálbmogiiguin bidjat johtui erenoamáš doaimmaid suodjalan dihte eamiálbmotmánáid ekonomalaš ávkkástallamis ja dahkamis makkárge barggu mii soaitá leat várálaš dahje mii soaitá ráddjet máná oahpahusa, dahje vahágahttit máná dearvvašvuoda dahje su rumašlaš, silolaš, vuoŋŋalaš, morálalaš dahje sosiála ovdáneami, válddedettiin vuhtii sin erenoamáš hearkivuoda ja oahpahusa dehálašvuoda mánáid ahtanuššamis.

3. Eamiálbmogiid oktagas olbmuin lea vuoigatvuolta leat vásitkeahhtá mangelágan vealaheaddji bargodiliid ja -eavttuid, nugo bálvalus- ja bálkáeavttuid.

Artihkal 18

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuolta oassálastit mearrádušaid dahkamii áššiin mat sáhttet čuochat sin vuoigatvuodaide, daid ovddasteddjiid bokte maid sii ieža leat válljen gaskaneaset iežaset meannudanvugiid mielde, ja sis lea maiddái vuoigatvuolta doalahit ja gárggiidahttit iežaset mearrideaddji eamiálbmotásahusaid.

Artihkal 19

Stáhtat galget ráddádallat ja ovttasbargat vearihis dáhtuin guoskevaš eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ášahusaid bokte oážžun dihte ovddalgihtii sin miehtama, mii vuoddudivvá vuđolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga, ovdal go mearridit ja ollašuttet lágaid dahje hálddahaslaš doaimmaid mat sáhttet čuochat sidjiide.

Artihkal 20

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit ja gárggiidatit sin politihkalaš, ekonomalaš ja sosiála vuogádagaid ja ášahusaid, oadjebasat návddašit iežaset eallinvuođu ja gárggiidanvuođu, ja friddja váldit buot sin árbevirolaš dahje eará ekonomalaš doaimmaide.

2. Eamiálbmogiin geain leat rivvejuvvon sin eallinvuoddu ja gárggiidanvuoddu lea vuoigatvuohta vuoiggalaš ja govttollaš buhtadussii.

Artihkal 21

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta vealaheami haga buoridit iežaset ekonomalaš ja sosiála diliid, earret earáid oahpahus-, bargo-, fidnooahpahus- ja oddasisoahpahus-, ássan-, buhtisvuoða-, dearvvašvuoða- ja sosiáladorvosurggiin.

2. Stáhtat galget bidjat johtui beaktilis doaimmaid ja, goas heivvolaš, earenomáš doaimmaid dáhkidan dihte sin ekonomalaš ja sosiála diliid bistevaš buorideami. Erenomážit galgá váldit vuhtii eamiálbmogiid boarrásiid, nissoniid, nuoraid, mánáid ja lápmásiid vuoigatvuoðaid ja sierra dárbbuid.

Artihkal 22

1. Dán julggaštusa ollašutedettiin galgá erenomážit váldit vuhtii eamiálbmogiid boarrásiid, nissoniid, nuoraid, mánáid ja lápmásiid vuoigatvuoðaid ja sierra dárbbuid.

2. Stáhtat galget ovttrasrádiid eamiálbmogiiguin bidjat johtui doaimmaid dáhkidan dihte ahte eamiálbmogiid nissonat ja mánát ožžot ollislaš suodjaleami ja dáhkádusaid buotlágán veahkaválddi ja vealaheami vuostá.

Artihkal 23

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit ja ovddidit vuoruhemiid ja strategiijaid maid bokte sii geavahit iežaset vuoigatvuoða ovdáneapmái. Erenomážit lea eamiálbmogiin vuoigatvuohta aktiivvalaččat leat mielde ovddideamen ja mearrideamen daid dearvvašvuoða, ássama ja eará ekonomalaš ja sosiála prográmmaid mat čuhcet sidjiide ja, nu guhkás go vejolaš, hálddašit dákkár prográmmaid iežaset ášahusaid bokte.

Artihkal 24

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta sin iežaset árbevirolaš dálkasiidda ja doalahit iežaset dearvvasvuodavuogádagaid, dasa gullet sin dehálaš dálkkodanšattuid, -elliid ja -minerálaid vurkkodeapmi. Eamiálbmogiid oktagas olbmui lea maiddá vuoigatvuohta, almmá mänge vealaheami haga, fidnet buot sosiála- ja dearvvasvuodabálvalusaid.

2. Eamiálbmogiid oktagas olbmui lea dássálas vuoigatvuohta buoremus dási rumašlaš ja vuoigatvuohta dearvvasvuohit mii lea olámuttus. Stáhtat galget čadahit dárbbaslaš doaimmaid maid ulbmilin lea juksat dán vuoigatvuođa ollislaš ollašuttima dadistaga.

Artihkal 25

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit ja nanusmahttit sin mihtilmas vuoigatvuohta oktavuođaid daiguin sin eatnamiiguin, guovlluiguin, čáziiguin, riddoguovlluiguin ja eará luondduriggodagaiguin maid sii árbevirolaččat leat oamastan dahje muđui ásaiduhtán ja geavahan, ja áimmahuššat sin geatnegasvuodaid boahhtevaš buolvvaide dán oktavuođas.

Artihkal 26

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta daidda eatnamiidda, guovlluide ja luondduriggodagaide maid sii árbevirolaččat leat oamastan, ásaiduhtán dahje muđui geavahan dahje háhkan.

2. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oamastit, geavahit, gárggiidahttit ja stivret daid eatnamiid, guovlluid ja luondduriggodagaid maid sii háldejit árbevirolaš oamasteami vuodul dahje eará árbevirolaš hálddašeami dahje geavaheami vuodul, nugo maiddá daid maid sii muđui leat háhkan.

3. Stáhtat galget addit lágalaš dovddasteami ja suoji dáidda eatnamiidda, guovlluide ja luondduriggodagaide. Dákkár dovddasteami galgá dahkat gudnejahtimiin dohkálaččat guoskevaš eamiálbmogiid dábiid, árbevieruid ja eananhálddašanvuogádagaid.

Artihkal 27

Stáhtat galget ovttasrádiid guoskevaš eamiálbmogiiguin vuodduid ja ollašuttit vuoigatvuohta, sorjjasmeahtun, bealátkehtes, rabas ja čadačuovgi proseassa mii dohkálaččat

dovddasta eamiálbmogiid lágaid, árbevieruid, dábiid ja eananhálddašanvuogádagaid, dovddastan ja nannen dihte eamiálbmogiid vuoigatvuodaid mat čatnasit sin eatnamiidda, guovlluide ja luondduriggodagaide, oktan daiguin maid sii árbevirolaččat leat oamastan dahje mudui ásaiduhttán dahje geavahan. Eamiálbmogiin galgá leat vuoigatvuohta oassálastit dán prosessii.

Artihkal 28

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta njulgemi vugiiguin maidda sáhtá gullat máhcaheapmi dahje, juos dat ii leat vejolaš, vuoiggalaš ja govttolaš buhtadus daid eatnamiid, guovlluide ja luondduriggodagaid ovddas maid sii árbevirolaččat leat oamastan dahje mudui ásaiduhttán dahje geavahan ja mat leat konfiskerejuvvon, váldon eret, váldon háldui, geavahuvvon dahje vahágahttojuvvon almmá sin ovddalgihtii miehtama haga, mii lea vuoddu–dovvan vudolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga.

2. Juos guoskevaš álbmogiiguin ii leat bákku haga nuppeláhkái sohppojuvvon, galgá buhtadus leat dakkár eanan, guovlun ja luondduriggodahkan mat leat ovttavewardásaččat šlájaset, viidodagaset ja rievttálaš sajádagaset dáfos, dahje ruđalaš buhtadussan dahje eará heivvolaš njulgemin.

Artihkal 29

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta seailluhit ja suodjalit birrasa ja sin eatnamiid dahje guovlluide ja luondduriggodagaid buvttadannávcca. Stáhtat galget vuodduid ja ollašuttit doarjjaprográmmaid eamiálbmogiid váras dákkár seailluheapmái ja suodjaleapmái, almmá vealaheami haga.

2. Stáhtat galget bidjat johtui beaktilis doaimmaid mat dáhkidit ahte makkárge váralaš ávdnasiid vurkkodeapmi dahje loahppavurken ii dahkko eamiálbmogiid eatnamiin dahje guovlluin almmá sin ovddalgihtii miehtama haga, mii lea vuoddu–dovvan vudolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga.

3. Stáhtat galget maiddá bidjat johtui beaktilis doaimmaid mat dáhkidit, dárbbu mielde, ahte eamiálbmogiid dearvvasvuoda vákšuma, doalaheami ja máhcaheami prográmmat, maid leat ovddidan ja ollašuttán álbmogat geaidda dákkár ávdnasat leat čuohcan, ollašuttojuvvotit áššái gullevaččat.

Artihkal 30

1. Soahteveaga doaimmaid ii galgga čadahit eamiálbmogiid eatnamiin ja guovlluin, earret juos daid vuoigadahtta mearkkašahti almmolaš deattu dahje juos dan birra lea bákku haga sohppojuvvon guoskevaš eamiálbmogiiguin dahje sii leat dan bivdán.
2. Stáhtat galget beaktilit ráddádallat guoskevaš eamiálbmogiiguin áššáigullelaš meannudanvugiiguin ja earenomážit sin ovddasteaddji ášahusaiguin, ovdal go geavahišgohtet sin eatnamiid dahje guovlluid soahteveaga doaimmaide.

Artihkal 31

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta doalahit, stivret, suodjalit ja ovddidit kultuvrralaš árbbiset, árbedieduset ja árbevirolaš kultuvrralaš olggosbuktimiid, nugo maiddáid sin diehtagiid, teknologijaid ja kultuvrraid ovdanbuktimiid, oktan olmmošlaš ja genehtalaš resurssaiguin, siepmániiguin, dálkasiiguin, dieđuiguin elliid ja šattuid iešvuodain, njálmmálaš árbevieruiguin, girjjálašvuodain, hábmemiin, faláštallamiiguin ja árbevirolaš stoahkamiiguin ja govva- ja lávdedáidagiiguin. Sis lea maiddáid vuoigatvuohta doalahit, stivret, suodjalit ja ovddidit sin vuoigatvuohta omodaga dakkár kultuvrralaš árbbi, árbediedu ja árbevirolaš kultuvrralaš olggosbuktimiid hárrái.
2. Ovttasrádiid eamiálbmogiiguin stáhtat galget bidjat johtui beaktilis doaimmaid dovddastan ja suodjalan dihte dáid vuoigatvuodaid geavaheami.

Artihkal 32

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit ja ovddidit sin eatnamiid dahje guovlluid ja eará luondduriggodagaid gárggiidahttima ja geavahusa vuoruhemiid ja strategiijaid.
2. Stáhtat galget ráddádallat ja ovttasbargat vearihis dáhtuin guoskevaš eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ášahusaidda bokte, oázžun dihte sin miehtama, mii vuodđuduvvá vudolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga, ovdal go dohkkehuvvo makkárga prošeakta, mii čuoheá sin eatnamiidda dahje guovlluide ja eará luondduriggodagaide, erenomážit sin minerála-, čáhce- dahje eará luondduriggodagaid gárggiidahttima, geavaheami dahje ávkástallama oktavuodas.

3. Stáhtat galget fuolahit beaktilis skihkáldusaid buot dakkár doaimmaid vuoiggalaš ja govttolaš njulgemii, ja dat galget bidjat johtui heivvolaš doaimmaid láivudan dihte daid vahátlaš biraslaš, ekonomalaš, sosiálalaš, kultuvrralaš ja vuoinjalaš váikkhusaid.

Artihkal 33

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit iežaset identitehta dahje lahttovuoda iežaset dábiid ja árbevieruid mielde. Dát ii gáržžit eamiálbmogiid oktagas olbmuid vuoigatvuođa fidnet riikkalahttovuoda dan riikkas gos sii orrot.

2. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit iežaset ášahusaid ráhkadusaid ja válljet daid lahtuid iežaset meannudanvugiid mielde.

Artihkal 34

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta ovddidit, gárggiidahttit ja doalahit iežaset ášahushámádagaid ja sidjiide mihtilmas vieruid, vuoinjalašvuoda, árbevieruid, meannudanvugiid, vuogádagaid ja, juos dakkárat leat, riektevuogádagaid dahje -vieruid, riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid standárddaid mielde.

Artihkal 35

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit makkár geatnegasvuodat oktagas olbmui leat sin servodagaid hárrái.

Artihkal 36

1. Eamiálbmogiin, erenoamážit sis geaid riikkaidgaskasaš riikkaráját juhket mánjga oassái, lea vuoigatvuohta bisuhit ja ovddidit oktavuodaid, gaskavuodaid ja ovttasbarggu iežaset lahtuiguin ja eará olbmuiiguin rájiid rastá, daidda gullet maiddá vuoinjalaš, kultuvrralaš, politihkalaš ja sosiála ulbmilis dahkkon doaimmat.

2. Stáhtat galget ráddálagaid ja ovttasbarggus eamiálbmogiiguin bidjat johtui beaktilis doaimmaid álkidahttin dihte dán vuoigatvuođa geavaheami ja dáhkidan dihte dan ollašuttima.

Artihkal 37

1. Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta ahte soahpamušat, šiehtadusat ja eará huksejeaddji ordnemat, mat leat dahkkon stáhtaiguin dahje daid manisboahttiiguin, dovddastuvvojit, čuvvojuvvojit ja ollašuhttojuvvojit ja ahte stáhtat dollet ja gudnejahttet dakkár soahpamušaid, šiehtadusaid ja eará huksejeaddji ordnemiid.

2. Miige dan julggaštusas ii galgga dulkojuvvot nu ahte dat láivuda dahje duššindahká eamiálbmogiid vuoigatvuodaid mat eamiálbmogiin leat soahpamušaid, šiehtadusaid ja eará huksejeaddji ordnemiid bokte.

Artihkal 38

Stáhtat galget ráddálagaid ja ovttasbarggus eamiálbmogiiguin bidjat johtui heivvolaš doaimmaid, oktan láhkaásahandoaimmaiguin, juksan dihte dán julggaštusa mihttomeriid.

Artihkal 39

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta oažžut rudalaš ja teknikkalaš veahki stáhtain ja riikkaidgaskasaš ovttasbarggu bokte dán julggaštusas oaivvilduvvon vuoigatvuodaid návddašeami várás.

Artihkal 40

Eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta vuoiggalaš ja govttolaš meannudemiide, main čovdojuvvojit sin giččut ja riiddut stáhtaiguin ja eará oasehasaiguin, vuoigatvuohta fidnet ášši čovdojumái dakkavide ja vuoigatvuohta beaktilis riektedoarjalemiide sin oktagaslaš ja kollektiiva vuoigatvuodaid buotlágan rihkkumiid vuostá. Dákkár čovdojumis galgá dohkálaččat váldit vuhtii guoskevaš eamiálbmogiid dábiid, árbevieruid, njuolggadusaid ja riektevuogádagaid ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid.

Artihkal 41

Ovttastuvvan Našuvnnaid vuogádaga orgánat ja sierraorganisašuvnnat ja eará ráddehusaidgaskasaš organisašuvnnat galget veahkehit dán julggaštusa mearrádusaid ollislaš ollašuhttima earret earáid ekonomalaš ovttasbarggu ja teknikkalaš veahki johtui

bidjama bokte. Galgá váldit atnui vugiid mat dáhkidit eamiálbmogiid oassálastima áššiide mat čuhcet sidjiide.

Artihkal 42

Ovttastuvvan Našuvnnat, dan orgánat, oktan Eamiálbmotáššiid bissovaš forumiin, ja sierraorganisašuvnnat, oktan riikkaid dásiin, ja stáhtat galget ovddidit dán julggaštusa mearrádusaid gudnejahtima ja ollislaš geavaheami ja čuovvut dán julggaštusa doaimama ja beaktilvuoda.

Artihkal 43

Dán julggaštusas dovddastuvvon vuoigatvuodat ráhkadit vuolimus dási standárddaid máilmmi eamiálbmogiid ceavzimii, árvui ja buresbirgejumái.

Artihkal 44

Visot dán julggaštusas dovddastuvvon vuoigatvuodat ja friddjavuodat dáhkiduvvojit ovttaveardásaččat eamiálbmogiid dievdduide ja nissonolbmuide.

Artihkal 45

Ii miige dán julggaštusas galgga dulkojuvvot geahpedit dahje heaittihit daid vuoigatvuodaid mat eamiálbmogiin leat odne, dahje maid sii boahnteáiggis soitet fidnet.

Artihkal 46

1. Ii miige dán julggaštusas galgga dulkojuvvot buktit mielddis ovttage stáhtii, álbmogii, jovkui dahje oktagas olbmui makkárge vuoigatvuoda váldit oasi mange doibmii dahje doaimmahit mange dagu mii rihkku Ovttastuvvan Našuvnnaid vuoddogirjji dahje dulkojuvvot addit lobi dahje giktalit makkárge doibmii mii cuvkešii dahje geahnohuhtáši, ollislaččat dahje oasil, iehčanas ja sordjasmaehttun stáhtaid guovlolaš goskatmaehttunvuoda dahje politiikalaš oktilašvuoda.

2. Dán julggaštusas ovdanbuktojuvvon vuoigatvuodaid geavaheamis galgá gudnejahtit buohkaid olmmošvuoigatvuodat ja vuoddofriddjavuodaid. Dán julggaštusas ásaheavvon vuoigatvuodaid geavaheapmái oččot čuohtat dušše lágain mearriduvvon gáržžideamit

riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid geatnegasvuodaid mielde. Buot dákkár gáržžideamit galget leat vealatkeahttá ja eandalii vealtameahtumat dušše dan ulbmilis ahte dáhkidit nuppiid vuoigatvuodaid ja friddjavuodaid dohkálaš dovddasteami ja gudnejahtima ja ahte deavdit demokrátalaš servodaga vuoiggalaš ja eanemus bággejeaddji gáibádusaid.

3. Dán julggaštusas ásahuvvon mearrádusaid galgá dulkot vuoiggalašvuoda, demokratiija, olmmošvuoigatvuodaid gudnejahtima, ovttaveardásašvuoda, vealatkeahtesvuoda, buori hálddašeami ja vearihis dáhtu vuoddojurdagiid mielde.

Ovtâstum Aalmugij julgâštus algâaalmugij vuoigâdвуодâin

Almosčuákkim, mii

tuáimá Ovtâstum Aalmugij vuádukirje mittomeerij já prinsiiij miáldásávt sehe mieigâst toos, et staatah tevdih reháláin mieláin toid kullee kenigâsvuodâid vuádukirje miáldásávt,

täähid, et algâaalmugeh láá oovtviárdásiih puohâi eres aalmugijguin, siämmást ko tot tuubdâst puohâi aalmugij vuoigâdвуодâ lede ereslágán, toollâd jieijâs ereslágánin já šoddâd kunnijâttud tagarin ko lii,

täähid meid, et puoh aalmugeh vaikutteh jieijâs uásild olmooškode ohtsii ärbivivevi tahhee sivilisaatioi já kulttuurij maangánálásâšvuotân já riggodâhân,

täähid lasseen, et puoh oopah, toimâmprinsiipeh já vuáválâšvuodah, moh vuáduduveh jurdui motomij aalmugij tâi ohtâgâsâi pyereebvuotân tâi aalmuglii algâpuáttim tâi nálálij, oskoldâhlij, etnisij tâi kulttuurlij iäruu vuáduhd tâi tuárjuh taam jurduu, láá rasistiliih, tiedâlávt puástu uáivilist, vuoigâd—vuodâlávt kiálbuttemeh, mooraallávt tuommiittiteeh já sosiaallávt epivuoigâliih,

naanood, et algâaalmugeh kolgâččii pyehtid kevttid vuoigâdвуодâidis rijjâ puohlágán olgooštmist,

lii huolâstum tast, et algâaalmugeh láá killám historjállijn verivuodâin eres lasseen tanen, et toi kuávloid láá puáttám siisávrrejejeeh já toi enâneh, kuávluh já luánduriggoduvah láá rievedum já toh láá tanen estum kevttimist eromâšávt jieijâs vuoigâdвуодâ ovdánid tárbuidis já hiáduidis miáldásávt,

tuubdâst huápulii táarbu kunnijâttid já ovdedid algâaalmugáid luándulávt kullee vuoigâdвуодâid, moh vuáduduveh toi poolitlijd, ekonomâlijd já sosiaallijd ráhtusáid sehe kulttuuráid, jieigâlâš ärbivuovviid, historjáid já filosofíaid, já eromâšávt algâaalmugij vuoigâdвуодâid jieijâs enâmáid, kuávloid já luándu—riggoduvváid,

tuubdâst lasseen huápulii táárbu kunnijättid já ovdeded algâaalmugij vuoigâdвуодâid, moh láá nanodum staatâiguin toohum sopâmušâiguin já eres nanodeijee orniistâlmijguin,

lii mietimielâlâš toos, et algâaalmugeh ornijduveh vâi toi poolitliih, ekonomâliih, sosiaalliuh já čuovviit-tâsluih tileh puáraniččii sehe jyehimudusâs olgoštem já suárdim nuvâččij tobbeen, kost tot tiättoo,

lii vises tast, et stivriimâin olssis sehe jieijâs enâmâid, kuávluid já luánduriggoduvváid vaikutteijee ovdánem pyehtih algâaalmugeh paijeentoollâd já nanodid instituutioidis, kulttuurijdis já ärbivuovijdis sehe pyeredid ovdánmis jieijâs viggâmušâi já tárbuidis miäldâsâvt,

tuubdâst, et algâaalmugij tiäđu, kulttuurij já ärbivuávilij keevâtlâšвуодâi kunnijättem oovded jieijâs uásild pirrâs pištee já täsipiälâsii ovdánem já ääšimiäldâsii tipšom,

tiäddud algâaalmugij enâimij já kuávlui demilitarisistem uási ráávhun, ekonomâlii já sosiaalliuh pyereedmân já oovdedmân sehe oovtmielâlâšвуотâin já ustevlâš koskâвуодâid maailm aalmugjuávhui já aalmugij kooskân,

tuubdâst eromâšâvt algâaalmugâid kullee perrui já siärvusij vuoigâdвуодâ siäiluttid párnâá vuoigâdвуодâi miäldâsii juohum ovdâsvástâdâs párnâi šoddâdmist, škovliimist já pyereestvajemist,

kiäččá, et staatâi já algâaalmugij koskâsijn sopâmušâin já eres pyeredeijee orniistâlmijn nanodum vuoigâdвуодâid lohtâs motomijn tilâlâšвуодâin aalmugijkoskâšâš merhâšume, hiätu, ovdâsvástâdâs já luáudu,

kiäččá meid, et sopâmušah já eres pyeredeijee orniistâlmeh sehe toi spejâlistem koskâвуотâ taheh vuádu algâaalmugij já staatâi koskâsii kyeimivuodâ naanoodmân,

lii tiäđulâš tast, et Ovtâstum Aalmugij vuáđukurje, ekonomâlijd, sosiaallijd já čuovviittâslijd vuoigâdвуодâid kyeskee aalmugijkoskâšâš almossopâmuš já aalmugijd vuoigâdвуодâid já poolitlijd vuoigâdвуодâid kyeskee aalmugijkoskâšâš almossopâmuš sehe Wien julgâštus já toimâmohjelm nanodeh puohâi aalmugij jiešmeridemvuoigâdвуодâ vuádudejee merhâšume; taan vuoigâdвуодâ vuáđuld aalmugeh merideh rijjâ poolitlii sajattuvâs já paijeentuáliih rijjâ ekonomâlâš, sosiaallâš já čuovviittâslâš ovdánmis,

tuálá mielást, et mihheen taam julgástusâst ij uážu kieldid oovtâgin aalmugist ton jiešmeridemvuoigâdвуodâ, maid tot kiávttá aalmugijkoskâsii vuoigâdвуodâ miáldásávt,

lii vises tast, et algâaalmugij vuoigâdвуodâi tubdâstem tain julgástussáin oovded staatâi já algâaalmugij koskâsii čavos oovtâstpargokokâvuođâid, moh vuáduduveh vuoigâlâšvuođâ, aalmugväälidi, olmoošvuoigâdвуodâi kunnijâttem, olgooštmettumvuođâ já fálskittis mielâ prinsiippáid,

movtijdit staatâid nuávdittid puoháid, eromâšávt olmoošvuoigâdвуodâid lohtâseijee kenigâsvuođâidis, moh aalmugijkoskâsij äššikirijij mielid heiviittuvvojeh algâaalmugáid, sehe olâšuttid taid pehtilávt rádáidâlmáin já toimâmáin oovtâstargoost áášânkullee aalmugijguin,

tiáddud, et Ovtâstum Aalmugijn lii tehálâš já juátkojeijee pargo oovdeddijn já suoijâldijn algâaalmugij vuoigâdвуodâid,

osko, et taat julgástus lii uđđâ tehálâš ovdánemlávkki vigâdijn algâaalmugij vuoigâdвуodâi já ríjjâvuođâi tuubdâstmân, oovdedmân já suoijâlmân sehe oovdeddijn Ovtâstum Aalmugij vuáhâduv áášânkullee toimâm taan syergist,

tuubdâst já naanood, et algâaalmugân kullee ohtâgâsâin lii vuoigâdвуotâ puohháid aalmugijkoskâsii vuoigâdвуođâst tubdâstum olmoošvuoigâdвуodâid olgooštánnáá já et algâaalmugijn láá kollektiivliih vuoigâdвуođah, moh láá velttidmettumeh toos, et toh láá lemin, toi pyereestvajemân já olesovdânmân aalmugin,

tuubdâst, et algâaalmugij sajattâh muttuustâl kuávlumiield já enâimijmielid já et aalmuglij já kuávlulij sierânâsjiešvuoijvovij sehe sierâlágán historjállij já kulttuurlij tuávvái merhâšume kolgâččij väldid vuotân, já

julgâást juhlelâvt čuávвоo Ovtâstum Aalmugij julgástus algâaalmugij vuoigâdвуođâin ulmetäässin, moos kalga viggâd kyeimivuodâ já koskâsii kunnijâttem vuoijâst:

1 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdвуotâ siärvusin tâi ohtâgâssân navdâšid tievâsmiärálvâvt puohâin Ovtâstum Aalmugij vuádukirjeest, olmoošvuoigâdвуođâi almosmaailmlii

Julgâstusâst já olmoošvuoigâdvuodâid kyeskee aalmugijkoskâsii vuoigâdvuodâst tubdâstum olmoošvuoigâdvuodâin já vuâdurijjâvuodâin.

2 artikla

Algâaalmugeh já toid kullee ohtâgâsah láá rijjâ já oovtviárdásiih puohâi eres aalmugijguin já ohtâgâsâiguin, já tain lii vuoigâdvuodâidis kevtidijn vuoigâdvuotâ lede rijjâ jyehimuđuži, eromâšávt algâaalmug tuávvaázân tâi identiteettân vuâduduvvee, olgoostmist.

3 artikla

Algâaalmugijn lii jiešmeridemvuoigâdvuotâ. Taan vuoigâdvuodâ vuâduld toh merideh rijjâ poolitlii sajattuvâs já ovdedeh rijjâ ekonomâlâš, sosiaallâš já čuovviitâslâš tiilees.

4 artikla

Jiešmeridemvuoigâdvuodâs kevtidijn lii algâaalmugijn vuoigâdvuotâ autonomian já jiešhaaldâšmân aašijn, moh lohtâseh toi siskiipiälâid já páihálâid aššijđ sehe toi jiešhaldâšempargoi ruttâdemvuovvijđ.

5 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ paijeentoollâđ já nanodid sierânâs poolitlijđ, vuogâdvuodâlijđ, ekonomâlijđ, sosiaallijđ já čuovviitâslijđ instituutioidis, siäilutmâin siämmâst vuoigâdvuodâs uásálistid tievâsmiärálvâst staatâ poolitlâš já sosiaallâš elimân sehe ekonomia- já čuovviitâselimân.

6 artikla

Jyehi algâaalmugân kullee ohtâgâsâst lii vuoigâdvuotâ aalmugjeessânvuotân.

7 artikla

1. Algâaalmugân kullee ohtâgâsâin lii vuoigâdvuotâ elimân sehe persovnlíi rumâšlâš já jiegâlâš kuoskâmettumvuotân, rijjâvuotân já torvolâšvuotân.

2. Algâaalmugijn lii kollektiivlâš vuoigâdvuotâ cellid riijâ, ráávhust já torvolávt sierânâs aalmugin, ige toid uážu čuosáttid juávkkutuššádem tâi eres viehâvâaldi, luhâmáin mielldi párnái pággusirdem juávvhust nuubán.

8 artikla

1. Algâaalmugijn já toid kullee ohtâgásâin lii vuoigâdvuotâ toos, et toh iä pággusuddâluttuu ige toi kulttuur tuššáduu.

2. Staatah fäälih pehtilis vuáháduvâid, moiguin puáhtá estid já pyerettid:

(a) toimâm, mon uáivilin tâi vaikuttássân lii tot, et algâaalmugijn rieveduvoo toi kuoskâmettumvuotâ sierânâs aalmugin tâi toi kulttuurlih áárvuh tâi etnisâš identiteet;

(b) toimâm, mon uáivilin tâi vaikuttássân lii algâaalmugij tâi toid kullee ohtâgásâi enâmij, kuávlui tâi luánduriggoduvâi rievedem;

(c) jyehimudusijd aalmug pággusirdemijd, moi uáivilin tâi vaikuttássân lii monni algâaalmug já toos kullee ohtâgásâi vuoigâdvuotâ luávkkám tâi hiäjusmittem;

(d) jyehimudusii pággusuddáluttem tâi -lahtem;

(e) jyehimudusii propaganda, mon uáivilin lii ovdedid algâaalmugáid já toid kullee ohtâgásáid čyecce nâliolgoštem tâi etnisii olgoštem tâi avžut toos.

9 artikla

Algâaalmugijn já toid kullee ohtâgásâin lii vuoigâdvuotâ kuullâđ algásiärvusân tâi -aalmugân áášânkullee siärvus tâi aalmug ärbivuovij já vuovij miäldásávt. Taan vuoigâdvuotâ kevttimist ij uážu šoddâđ maggaargin olgoštem.

10 artikla

Algâaalmugijd ij uážu pággoin sirded enâmijnis tâi kuávluinis. Algâaalmugijd ij uážu asáttid uddâsist toi riijâ já tiätun vuáduduvvee munemietâmâšáttáá ige ovdilgo lii sooppum ääšimiäldásiist já vuoigâliist sajanmáávsust já máhđulâšvuotâi mielld maccâmmáhđulâšvuotâst.

11 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ härjuttid já iäláskittid kulttuurlijd ärbivuovijdis já vuovijdis. Taas kuleh vuoigâdvuotâ paijeentoolâd, suojâlid já ovdedid toi kulttuuriij ovdebijid, táálâid já puátteid tiettumhaamijid, tegu arkeologâlijid já historjállijid čuásáttuvâid, tiingâid, maalijid já seremoniaid, tekniik sehe kovetaiduid já oovdânpyehte taiduid já kirjâlâšvuodâ.

2. Staatah pyeretteh oovtâst algääalmugijguin ovdedum pehtilis vuáhâduvâi vievâst algääalmugij kulttuurlii, jieğâlii, oskoldâhlii já vuoingâlii omâduv, mii lii valdum tain aalmugijn toi ríjjâ já tiätum vuâduduvvee munemietâmâšâttáá tâi luákkaámáin toi laavâid, ärbivuovijid já vuovijid, já taat pyerettehlattim puáhtá toollâd siste macâtem.

12 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ olgospyehtid, härjuttid, ovdedid já máttááttid vuoingâlijid já oskoldâhlijid ärbivuovijdis, vuovijdis já seremoniaid, vuoigâdvuotâ paijeentoolâd, suojâlid já kevtid ráávhust oskoldâhlijid já kulttuurlijd čuásáttuvâid, vuoigâdvuotâ kevtid seremoniatiingâid já meridid toi kevtimist sehe vuoigâdvuotâ jaamišijdis rummâšij tâi toi pasâttâsâi pâáikán vuolgâtmist.

2. Staatah viggeh toohâd máhđulâžžân toi haaldust orroo seremoniatiingâi já jaamišij rummâšij tâi toi pasâttâsâi juksâmvuodâ já/tâi macâtem algääalmugâid oovtâst áášânkullee algääalmugijguin ovdedum vuoigâlij, avus já pehtilis vuáhâduvâi vievâst.

13 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ iäláskittid, kevtid, ovdedid já sirded puátteid suhâpuolvâid historjás, kielâid, njálmâlijid ärbivuovijdis, filosofias, čäällimvuáhâduvâid já kirjâlâšvuodâs sehe vuoigâdvuotâ nomâttid já siäiluttid jieijás siärvus-, päikki- já olmoošnoomâid.

2. Staatah olâšuteh pehtilis tooimâid ton visâsmitmân, et taat vuoigâdvuotâ suojâluvvo já et algääalmugeh pyehtih iberdid poolitlijid, vuogâdvuodâlijid já haaldâtlijid lattiiimijid sehe šoddâd jiejah iberdud tain, táárbumield tulkum vievâst tâi eres ääšimiäldâsij vuovijguin.

14 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ vuádudid jieijâs škovlâvuáhâduvâid já -lájâdâsâid, moh adeleh máttááttâs toi jieijâs kielâiguin toi kulttuurlijd máttááttâs- já oppâmvuovvijd hiäivuláin vuovvijn, sehe vuoigâdvuotâ stivrid taid.

2. Algääalmugáid kullee ohtâgâsâin, eromâšávt párnáin, lii vuoigâdvuotâ finnid áášânkullee staatâ škovlim olgooštánnáá ton puohâin taasijn já puohâin haamijn.

3. Staatah olášuteh oovtást algääalmugijguin pehtilis tooimâid, vai algääalmugáid kullee ohtâgâsah, eromâšávt párnááh, meid toi siärvusij ulguubeln ellee párnááh, pyehtih finnid jieijâs kulttuur máttááttâs já jieijâskielâlâš máttááttâs máhđulâšvuodâi miel.

15 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ kulttuuris, ärbivuovijdis, historjâs já viggâmušâidis áárvustanemân já maanġânálâsâšvuotân, moh kalgeh ääšimiäldâsávt spejâlistid škovliimist já almoli viestâdmist.

2. Staatah olášuteh áášânkullee algääalmugijguin ráđádâlmáin já oovtâstpargoost toimâmáin pehtilis tooimâid, moiguin tuástojeh munekááduh, meddâlistojeh olgooštme h já ovdeduvvojeh soováášvuotâ, oovtmiehlâšvuotâ já šiev koskâvuodah algääalmugij já puohâi eres ohtsâškoddejuávhui kooská.

16 artikla

1. Algääalmugijn lii vuoigâdvuotâ vuádudid jieijâs já jieijâskielâlijd viestâdemriäiduid, sehe kevttid iärásij ko algääalmugij viestâdemriäidui puoh haamijd olgooštánnáá.

2. Staatah olášuteh pehtilis tooimâid, moiguin visâsmittoo, et toi omâstem viestâdemriäiduh spejâlisteh ääšimiäldâsávt algääalmugij kulttuurlâš maanġânálâsâšvuodâ. Staatah avžuutteh priivaatomâstusâst orroo viestâdemriäiduid spejâlistid ääšimiäldâsávt algääalmugij kulttuurlâš maanġânálâsâšvuodâ, rajijihánnáá kuittâg oles sänirijjâvuodâ visâsmittem.

17 artikla

1. Algâaalmugijn já toid kullee ohtâgâsâin lii vuoigâdvuotâ navdâšid tievâsmiäralávt puohâin heiviittum aalmugijkoskâsâš já aalmuglâš pargovuoigâdvuodâst nanodum vuoigâdvuodâin.

2. Staatah olâšuteh algâaalmugijguin rádadâlmáin já oovtâstpargoost toimâmáin sierânâstooimâid, moiguin suojâluvvojuh algâaalmugij párnááh ekonomâlii ávhástâlmist já pargoost, mii puáhtá lede párnázân varâlâš tâi hemâdid suu škovlim tâi häittidid párnáá tiervâsvuodâ tâi rumâšâlâš, jieğâlâš, vuoigâlâš, mooraallâš tâi sosiaallâš ovdánem, vâldimáin vuotân tai párnái eromâš hávâduvvâsvuodâ já škovlim merhâšume sii kiävrumân.

3. Algâaalmugáid kullee ohtâgâsâin lii vuoigâdvuotâ toos, et sijnâin iä heiviittuu olgošteijee pargoiävtuh já -tile, eres lasseen palvâluskoskâvuodâ tâi pâkkâáttem iävtuh.

18 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ uásálistid jieijâs toimâmprinsiipij miäldásávt väljejum ovdâsteijeidis pehti miäradâstohâmân aášijn, moh pyehtih vaikuttid tai aalmugij vuoigâdvuodâid, sehe vuoigâdvuotâ paijeentoollâd já ovdedid jieijâs miäradâstohâmorgaanâid.

19 artikla

Staatah rádádeleh rehâlâš mieláin já tuáimih oovtâstpargoost áášânkullee algâaalmugijguin tai jieijâs ovdâstemorgaanij pehti vâi finnejeh toi rijjâ já tiätun vuáđuduvvee munemietâmâš ovdilgo staatah tuhhiitteh já olâšuteh lahâaasâtlijd tâi haaldâtlijd tooimâid, moh pyehtih vaikuttid algâaalmugáid.

20 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ paijeentoollâd já ovdedid poolitlijd, ekonomâlijd já sosiaallijd vuáhâduváidis tâi instituutoidis, kevttid torvolávt jieijâs áigápuátu- já ovdedemvuovijd sehe hártuttid rijjâ puoh ärbivuávâlijd toimâidis já eres ekonomâlijd toimâidis.

2. Algâaalmugeh, main láá rievedum toi iälättâsah já áigápuátu- já ovdedemvyevih, láá vuoigâdvuodâ-liih ääšimiäldásii já vuoigálii puárättâsân.

21 artikla

1. Algâaalmugijn lii olgoošmettum vuoigâdvuotâ ekonomâlii já sosiaallii tiles pyereedmân eres lasseen škovlim, pargolâšvuodâ, áammátlíi škovlim já uddâsistškovlim, aassâm, putesintoollâm, tiervâsvuodâ já sosiaaltorvo suorgijn.

2. Staatah olâšuteh pehtilis tooimâid já táarbumiäld sierânâstooimâid, moiguin puáhtá visásmittid algâaalmugij ekonomâlii já sosiaallii tile juátkojeijee pyeredem. Eromâš huámášume kalga kiddid algâaalmugáid kullee puárásij, nisonij, nuorâi, párnái já vâdulâš ulmui vuoigâdvuodáid já sierânâstárboid.

22 artikla

1. Taam julgáštus olâšuttem ohtâvuodâst kalga kiddid eromâš huámášume algâaalmugij puárásij, nisonij, nuorâi, párnái já vâdulâš ulmui vuoigâdvuodáid já sierânâstárboid.

2. Staatah olâšuteh oovtâst algâaalmugijguin tooimâid, moiguin visásmittoo, et algâaalmugij nisoneh já párnááh navdâšeh tievâsmiärälávt suojâlem já táhádâsâid jyehimuđušii viehâvääldi já olgoštem vuástá.

23 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ meridid já ovdedid vuosâsajasijd uulmijd já strategiaid, moh kyeskih toi ovdánemvuoigâdvuodâ kevttim. Algâaalmugijn lii eromâšávt vuoigâdvuotâ uásálistid aktiivlávt toid vaikutteijee tiervâsvuodâhuolättâs- já aassâmviäsuhjelmij sehe eres ekonomâlij já sosiaallij ohjelmij oovdedmân já tain meerridmân sehe vuoigâdvuotâ máhđulâšvuodâi miäld haldâšid taid ohjelmijd jieijâs toimâorgaanâi pehti.

24 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ härjuttid ärbivuáválii tálhudemes já paijeentoolâd tiervâsvuodâ-tiþšovuoivijdis, fáárun luhâmáin táálhudmân kevttum eellimtehálj šadoi,

ellei já mineraalái siäiluttem. Algâaalmugáid kullee ohtâgâsâin lii meiddei olgoošmettum vuoigâdvuotâ finnid puoh sosiaal- já tiervâsvuodâhuolâttâspalvulusâid.

2. Algâaalmugáid kullee ohtâgâsâin lii siämmáálágán vuoigâdvuotâ alemuu rumâšlâš já jiegalâš tiervâsvuodâ táásán, mii lii finniimist. Staatah olâšuteh tárbulijd toomâid, moiguin lii viggâmuš juksâd ceehijmiel taan vuoigâdvuotâ olesmiärásii olâšume.

25 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ paijeentoollâd já nanodid tijnpâlii vuoijnâlâš koskâvuodâs ärbivuáválávt omâstâm tâi mudoi haaldust toollâm já kiävttâm enâmâid, kuávluid, čácâduvvâid, riddomeerâid já eres luánduriggoduvvâid sehe siäiluttid taas lohtâsejje ovdâsvástádâsâidis puátteid suhâpuolvâid.

26 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ ärbivuáválávt omâstâm, haaldust toollâm tâi mudoi kiävttâm tâi haahâm enâmâid, kuávluid já luánduriggoduvvâid.

2. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ omâstid, kevttid, ovdedid já haldâšid taid enâmijd, kuávluid já luánduriggoduvvâid, moh láá toi haaldust ärbivuáválii omâstus tâi eres ärbivuáválii haaldusttoollâm tâi kevttim vuáđuld tâi maid toh láá mudoi haahâm.

3. Staatah tubdâsteh täid enâmijd, kuávluid já luánduriggoduvvâid laavâst já suojâleh taid lavvâin. Taam tuubdâstmist kalga ääšimiäldâsávt kunnijättid ääšánkullee algâaalmugij vuovijd, ärbivuovijd já eennâmhaldâsemvuáhâduvvâid.

27 artikla

Staatah vuáđudeh já olâšuteh oovtâst ääšánkullee algâaalmugijguin vuoigâlii, hiängáámettum, pelettemes, ávus já čoodâuáinojeijee sehe algâaalmugij laavâid, ärbivuovijd, vuovijd já eennâmhaldâsemvuáhâduvvâid ääšimiäldâsávt tubdâsteijee lattim vâi pyehtih tubdâstid já čuávidid algâaalmugij vuoigâdvuodâid, moh kyeskih toi enâmijd, kuávluid já luánduriggoduvvâid, fáarun luhâmáin meiddei toi ärbivuáválávt omâstem tâi mudoi haaldust toollâm tâi kiävttâm enâmijd, kuávluid já luánduriggoduvvâid. Algâaalmugijn kalga lede vuoigâdvuotâ uásálistid taan lattiimân.

28 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ puárattásân tagaráin vuovviijn, mii puáhtá toollâd siste eres lasseen macâtem, tâi jis macâtem ij lah máhdulâš, te ääšimiäldásii, vuoigálii já kohtulii sajanmáávsun ärbivuáválávt omâstem tâi mudoi haaldust toollâm tâi kiävtám enâmiijn, kuávluin já luánduriggoduvâin, moh láá tyemmejum monâtemnáál tâi tuáhánvaldum, valdum haaldun tâi väldidum tâi moh láá kevttum tâi vahâgittum tai aalmugij rijjá já tiätun vuáduduvvee munemietâmâšâttáá.

2. Jis áášánkullee aalmugijguin ij rijjá soppuu nubenáál, čodâldittoo sajamnâksu kvaliteetâs, stuáruđu-vâs já vuoigâdvuodâlâš sajattuvâs peeleeest västideijee enâmin, kuávlun já luánduriggodâhhân tâi ruđâlâš sajanmâksun tâi eres ääšimiäldásâžžân puárattásân.

29 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ siäiluttid já suojâlid pirrâs sehe jieijâs enâmiij tâi kuávlui já luánduriggoduvâi pyevtittâsnaavcâ. Staatah väldih kiävtun já olášuteh algâaalmugáid toi siäiluttem já suojâlem várás uáivildum toorjâohjelmijd olgoosthánnáá.

2. Staatah olášuteh pehtilis tooimâid visásmitmân, et algâaalmugij enâmáid tâi kuávluid iä vyerkkejuu ige loppâsajostittuu varâliih amnâseh toi rijjá já tiätun vuáduduvvee munemietâmâšâttáá.

3. Staatah olášuteh meid pehtilis tooimâid visásmitmân táárbumield tom, et algâaalmugij tiervâsvuodâ čuávumân, paijeentolâmân já maaccâtmân uáivildum ohjelmeh, maid varâlij amnâsij vaikuttâsâi vuá-lásâžžân šoddâm aalmugeh ovdeded já olášuteh, piäijojeh ääšimiäldásávt olášuttemnáál.

30 artikla

1. Algâaalmugij enâmiijn tâi kuávluin ij uážu hárvuttid suáldátlâš tooimâ, jis tot ij lah agâstállum áášân lohtâseijee almoli hiäđu keežild, jis tast ij lah mudoi rijjá sooppum áášánkullee algâaalmugijguin tâi jis toh iä lah tom táttum.

2. Staatah rádádeleh pehtilávt áášánkullee algáaalmugijguin ääšimiäldásij vuovijguin já eromášávt tai aalmugij ovdástemorgaanij pehti ovdil toi enámij tai kuávlui kevttim suáldátláš tooimán.

31 artikla

1. Algáaalmugijn lii vuogádvuotâ paijeentoollâd, haldâšid, suojâlid já ovdedid kulttuuräärbis, ärbitiä-đus já ärbivuávlíjd kulttuurolgospyehtimijdis sehe tiettuus, teknologias já kulttuuriijdis jieškote-uv tiettumhaamíjd, fáárun luhámáin meid olmoošlijd já geneettisíjd naavcâid, siemâniid, talkkâsijid, tiäđu ellei já šadoi jiešvuodâin, njálmálii ärbivyevi, kirjálášvuodâ, hammiimíjd, valastállám sehe ärbivuávâ-lijd speelâid já sierâid sehe kovetaiduid já oovdânpyehtee taiduid. Tain lii meiddei vuogádvuotâ paijeentoollâd, haldâšid, suojâlid já ovdedid taan kulttuuráárbán, ärbitiätun já ärbivuávlíjd kulttuur-olgospyehtimáid lohâseijee jieğâláš omâduvâs.

2. Staatah olášuteh oovtâst algáaalmugijguin pehtilis tooimâid, moiguin tubdâstuvvoo tai vuogádvuodâi kevttim já suojâluvvo tot.

32 artikla

1. Algáaalmugijn lii vuogádvuotâ meridid já ovdedid vuosâsajasiid uulmíjd já strategiaid enámijdis tai kuávluidis já eres luánduriggoduvâidis ovdedem tai kevttim várás.

2. Staatah rádádeleh reháláš mieláin já tuáimih oovtâstpargoost áášánkullee algáaalmugijguin toi jieijâs ovdástemorgaanij pehti vâi finnejeh toi rijjâ já tiätun vuáduduvvee munemietâmâš ovdilgo staatah tuhhiitteh haavâid, moh vaikutteh algáaalmugij enâmáid tai kuávluid já eres luánduriggoduvâid, ero-mášávt oovdeddijn tai kevtidijn mineraal- tai čäciriggoduvâid tai eres luánduriggoduvâid.

3. Staatah fáállih pehtilis vuáhâduvâid, moi vievâst pyerettuvvoo ääšimiäldásávt já vuogádvuotâ ovdeláá mainâšum toimâm, já toh kalgeh oláštuttid ääšimiäldásij tooimâid, moiguin linásmittojeh pirrâsân čyeccee, ekonomáliih, sosiaalliuh, čuovviitâsliih já vuoiñliih hemâdâsvaikuttâsah.

33 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ meridiđ jieijâs identiteetâst tãi jeessânvuodâst vuovijdis já árbi-vuovijdis miäldásávt. Taat ij hiäjusmit algâaalmugáid kullee ohtâgâsâi vuoigâdvuodâ finnid aassâm-statâidis aalmugjeessânvuodâ.

2. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ meridiđ jieijâs toimâorgaanij ráhtusijđ já valjiđ toi jesânijđ nuáv-ditmáin jieijâs lattimvuovijđ.

34 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ ovdedid já paijeentoollâđ jieijâs toimâorgaanij ráhtusijđ sehe tijpâlijđ vuovijdis, vuoigâdâšvuodâs, árbivuovijdis, lattimijdis já vuávâlâšvuodâidis sehe máhđulijđ vuoigâd-vuodâvuáhâduvâidis tãi -vuovijdis aalmugijkoskâsij olmoošvuoigâdvuodnoormâi miäldásávt.

35 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ meridiđ toid kullee ohtâgâsâi kenigâsvuodâin siärvusijdis kuáttá.

36 artikla

1. Algâaalmugijn, eromášávt aalmugijkoskâsij raajij juáhám aalmugijn, lii vuoigâdvuotâ paijeentoollâđ já ovdedid raajijđ rastaldittee ohtâvuodâid, koskâvuodâid já oovtâstpargo, fáárun luhámáin meid vuoi-ñjâlâš, čuovviittâslâš, poolitlâš, ekonomâlâš já sosiaallâš toimâm, sehe toid kullee ohtâgâsâiguin et eres aalmugijguin.

2. Staatah olâšuteh algâaalmugijguin ráđádâlmáin já oovtâstpargoost toimâmáin pehtilis toimâid, moiguin helpejuvoo taan vuoigâdvuodâ kevtim já visâsmittoo ton olâšume.

37 artikla

1. Algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ toos, et toi ääšiomâhij staatâiguin tãi tai čuávvoostaatâiguin toohum sopâmušah já eres pyeredejee orniistâlmeh tubdâstuvvojuh, toh nuávduuvvojuh já toh jođettuvvojuh vuáimán, sehe toos, et staatah kunnijätteh já nuávditteh täid sopâmušâid já eres pyeredejee orniistâl-mijđ.

2. Moonnân ääsi taam julgáštusâst ij pyevti tulkkud, et tot keeppid tâi koomeet algâaalmugij vuoigád-vuodâid, main lii meridum sopâmušâin já eres pyeredeijee orniistâl-mijn.

38 artikla

Staatah oláštuteh algâaalmugijguin rádadálmáin já oovtâstpargoost toimâmáin ääšimiäldásijd tooimâid, fáarun luhâmáin meid lahâasâtástooimâid, taan julgáštus uulmij juksâmân.

39 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigádvuotâ uázžud staatâin já aalmugijkoskâsii oovtâstpargo pehti ekonomâlii já teknisii iše, vâi toh pyehtih navdášid taan julgáštusân kulle vuoigádvuodâin.

40 artikla

Algâaalmugijn lii vuoigádvuotâ ääšimiäldásâid já vuoigáláid lattiimâid, main čuávdojeh toi nááguh já riijdoh staatâiguin tâi eres uásipelijguin, vuoigádvuotâ uázžud ääsi kyeskee miärádâs ájättálhánnáá já vuoigádvuotâ pehtilis riehtisyejivuovviid puohâi ohtágâslj já kollektiivlij vuoigádvuodâi luávkkáámij vuástá. Tággáár miärádâsâst kalgeh valdud ääšimiäldásávt vuotân áášânkullee algâaalmugij vyevih, ärbivyevih, njuolgâdusah já riehtivuáhâdulah sehe aalmugijkoskâsiih olmoošvuoigádvuodah.

41 artikla

Ovtâstum Aalmugij vuáhâdov orgaaneh já sierânâsornijdumeh sehe eres staatâikoskâsiih ornijdumeh kalgeh jieijâs uásild ovdeded taam julgáštus olesmiärâsii olásume eres lasseen orniimáin ruttâdemoov-tâstpargo já teknisii iše. Kalga väldid kiävtun vuovjiid, moiguin visásmittoo algâaalmugij uásálistem toid vaikutteijee aššijid.

42 artikla

Ovtâstum Aalmugeh, ton orgaaneh, fáarun luhâmáin meid algâaalmugij aášijid kiedâvuššee píssoo-foorum, sehe sierânâsornijdumeh, meid riijkâtâásist, já jeessânstaatah ovdeded taam julgáštus kunnijättem já olesmiärälâš heiviitem sehe čuávjuh taam julgáštus vaikuttâsvuodâ.

43 artikla

Taam julgáštusâst tubdâstum vuoigâdvuodah tahen maailm algâaalmugij siâilum, áárvu já pyereest-vaijeem turviimân tarbâšeijee ucemustâási.

44 artikla

Puoh taam julgáštusâst tubdâstum vuoigâdvuodah já ríjjávuodah táhiduvvojeh algâaalmugáid kullee almaid já nisonáid oovtviárdásávt.

45 artikla

Moonnân ääši taam julgáštusâst ij uážu tulkkud nuuvt, et tot rajiiččij tai lopâttičij algâaalmugij tááláid tai máhdulijđ puátteid vuoigâdvuodáid.

46 artikla

1. Moonnân ääši taam julgáštusâst ij uážu tulkkud nuuvt, et tot merhâšičij moonnân staatâ, aalmug, juávhu tai ulmuu vuoigâdvuodâ uásalistid tooimân tai čodâldittid tavo, mii lii Ovtâstum Aalmugij vuáđukirje vuástásâš, ige tulkkud nuuvt, et tot suovâččij tooimâ, mii ollásávt tai uásild piedgiiččij olesváldálij já jiečânâs staatâi kuávlulii čavosvuodâ tai poolitlii jiečânâsvuodâ tai hiäjusmitáččij taid, ige movtijdittid tággáar tooimân.

2. Kevtidijn taam julgáštusâst olgospuohtum vuoigâdvuodáid kalga kunnijáttid puohâi olmoošvuoigâdvuodáid já vuáđuríjjávuodáid. Taam julgáštusâst olgospuohtum vuoigâdvuodâi kevttimân uázžu čuosáttid tuše lavváin asáttum rajiiittásáid aalmugijkoskási olmoošvuoigâdvuodáid kenigittee aášij miäl-dásávt. Tah rajiiittásah kalgeh lede olgoošmettumeh já iävtuittáá velttidmettumeh tuše ton visás-mitmân, et iärásij vuoigâdvuodah já ríjjávuodah tubdâstuvvojeh já toh kunnijáttuvvojeh ääšimiáldásávt já et demokraattisii ohtsâškode vuoigâdvuodâliih já págulumoseh vátámâšah tievih.

3. Taam julgáštus kalga tulkkud nuávditmáin vuoigâlášvuodâ, aalmugväaldi, olmoošvuoigâdvuodâi kunnijáttem, täsiáárvu, oovtviárdásášvuodâ, šiev haldâšem já rehálii mielâ prinssiipijđ.

Õhttõõvvâm Meerkoo'ddi čõõdtõs algmeerai vuõiggâdvuõdin

Õõlmâs-sââbbar, kââ'tt

tuâimmai Õhttõõvvâm Meerkoo'ddi vuâddkëe'ŗj täävtõõzzi da vuâddjurddji mie'ldd di nuâjjâât tõõzz, što riikk teâu'dde vuõiggmiõlâst tõid vuâddkëe'ŗj mie'ldd kuulli õõlgtõõzzez,

ââskat, što algmeer liâ õõutverddsa puki jee'res meeraivui'm, seâmmast ko tõt toobdast puki meerai vuõiggâdvuõd lee'd jee'resnallšem, ââ'nned jiijjâz jee'resnallšmen da šõddâd slâvvõttum nõkkmen,

ââskat še, što puk meer vaakte peâ'lsteez ooumažkââ'dd õhttsaž preddan tuejje'e'ji sivilisaatioi da kulttuuri määngnallšemvuõ'tte da ree'ğgesvuõ'tte,

ââskat lââ'ssen, što puk määtt, tuâimmjemvuâddjurddi da vue'jj, kook vuâddâ'vve jorddmõ'sše mättmi meerai le'be persooni pue'rabvuõdâst tai meerlaž alggvuâd le'be nâäl'laž, ââskvaž, etnlaž le'be kulttuursaž jeâ'rdõõzzi vuâdald le'be peâlšte tån jorddmõõžž, liâ rasiistla, tiõdlânji puâsttad, vuõiggâdvuõdlânji pââ'st'te'm, moraal'lânji suudâmnallšem da sosiaal'lânji pannvuõiggvuõdmeâldla,

nâânad tõn, što algmeer õõlgče vuei'tted ââ'nned vuõiggâdvuõdeez nu'tt, što le'čče juõ'kknallšem čârstummšest frijjân,

lij pe'cclõõttâm tõ'st, što algmeer liâ ķiõrddâm historiaal'laž puâsttadvuõdin jeâ'rbi mie'ldd tõn diõtt, što tõi vuu'did lij aalgum serddaazztummuš da tõi jânnam, vuu'd da luâttree'ğgesvuõd lie ä'nstum da tõid lie tõnnalla cõggâm ââ'nmest jeâ'rben vuõiggâdvuõdâz ouddned jiijjâz taarbi da ouddõõzzi meâldlânji,

toobdast ķirrsaž taarb slâvvõõttâd da ouu'deed algmeeraid luâdlânji kuulli vuõiggâdvuõdid, kook vuâddâ'vve tõi poliittlaž, ekonoomlaž da sosiaal'laž rajjsid

di kulttuurid, jidglvaž ä'rbvuõdid, historiaid da filosofiaid, da jeä'rben algmeerai vuõiggädvuõdid jännmeez, vuu'deez, da luättree'ğgesvuõdeez,

toobdast lâä'ssen kirjisaž taarb slävvõõttäd da ouu'deed algmeerai vuõiggädvuõdid, kook liä ra'vvjum riikkivui'm tuejjuum suäppmõõžživui'm da jee'res nâänee riäššmõõžživui'm,

fi'tjäät miõdâld tõõzz, što algmeer jä'rjstâ'tte pue'reed poliittlaž, ekonoomlaž, sosiaal'laž da čuõvtõõzzlaž äärmõõžžeez di looppted juõ'kknallšem čärstummuž da suärddmõõžž tã'ben, ko'st tõk oçndã'tte,

lij ääsktõõttâm tõ'st, što vuä'psteel' jidccseez di jännmeez, vuu'deez da luättree'ğgesvuõdeez vaakteei ouddnummuž, algmeer vuäi'tte ää'nned da raaveed pue'rben instituutteez, kulttuureez da ä'rbvuõdeez di ouu'deed sõddmõõžžeez jiijjáz põrgmõõžžeez da taarbee mie'ldd,

toobdast, što algmeerai teäd, kulttuuri da ä'rbvuõdi vuõ'jji slävvõõttmõš ouu'dad peä'lstes pirrõõzz keäl'l'jeei da õõutnallšem ouddnummuž da ää'sšmeâldlaž hããid,

teä'ddad algmeerai jännmi da vuu'di demilitarisâsttmõõžž vuässõõzz räãuha, ekonoomlaž da sosiaal'laž ouddnummša da oudâsviikkmõ'sše di õhttsazfi'tjõ'sse da ke'nnvõs kõskkvuõdid maai'lm meerkoo'ddi da meerai kõõskâst,

toobdast jeä'rben algmeerai kuulli piärrji da õõutstõõzzi vuõiggädvuõd seeilted päärna vuõiggädvuõdi meâldlaž juõkkum vasttõõzz päärnee peämm'mõõžžâst, škooultõõzzâst da pue'rjie'llmest,

keäčč, što riikki da algmeerai kõskksaž suäppmõõžžin da jee'res nâänee riäššmõõžžin raavuum vuõiggädvuõdid ko'lle koin-ne vuõ'jjin meeraikõskksaž miärktõs, ouddõs, vasttõs da luândd,

keäčč še, što suäppmõõžž da jee'res nâänee riäššmõõžž di tõi oçndõõttâm kõskkvuõtt rä'jje vuäd škeäpparvuõd raavummša algmeerai da riikki kõõskâst,

lij tõn teädast tõ'st, što Õhttõõvvâm Meerkoo'ddi vuädđke'rjj, ekonoomlaž da sosiaal'laž da čuõvtõõzzlaž vuõiggädvuõdid kuõskki meeraikõskksaž õõlmâs-suäppmõš da meerlažvuõiggädvuõdid da poliittlaž vuõiggädvuõdid kuõskki meeraikõskksaž

õõlmâs-suâppmõš di Wien čõõdtõs da tuâimmjemprogramm raavee puki meera
jiõččmie'reemvuõiggâdvuõd vuâddei miârktõõzz; tãn vuõiggâdvuõd vuâdald meer
mie'rree friijâld poliittlaž sââ'jez da pâ'jjentuõ'll'je friijâld ekonoomlaž, sosiaal'laž da
čuõvtõõzzlaž ouddnummšeez,

âãnn miõlâst, što ij ni mii tãn čõõdtõõzzâst vuâžž vã'ldded ni koon meerast tõn
jiõččmie'reemvuõiggâdvuõd, koon tõt âãnn meeraikõskksaž vuõiggâdvuõd meãldlãnji,

lij âãsktõõttãm tõ'st, što alggmeera i vuõiggâdvuõdi tobdstummuš tãin čõõdtõõzzin ouu'dad
riikki da alggmeera i kõskksaž rããuhlõs õhttsažtuâjjkõskkvuõdid, kook vuâddã'vve
vuõiggvuõdmeãldlažvuõd, meervãã'ld, ooumažvuõiggâdvuõdi slãvvõõttmõõžž,
čãrste'mesvuõd da vuõiggmiõl vuâddjurddjid,

sme'llkãtt riikkid jãã'kkted pukid, jeã'rben ooumažvuõiggâdvuõdid kuulli õõlgtummšeez,
koid meeraikõskksaž ä'sškii'rji mie'ldd suãvldet alggmeeraid, di piijjãd tõið viõkkšãnji
tiu'dde saaggstõõlee'l da tuâimmjee'l õhttsažtuãjast kõõččmõõžžãst âãrrai meeraivui'm,

teã'ddad, što Õhttdõvvãm Meerkoo'ddin lij vããžnai da juãtkkjeei tuãjj, ko ouu'deet da
suõjjlet alggmeera i vuõiggâdvuõdid,

ãskk, što tãt čõõdtõs lij odđ da vããžnai ouddnemlãu'kk, ko põõrgãt alggmeera i
vuõiggâdvuõdi da friijvuõdi tobdstummušã, ouu'dnummušã da suõjjlummušã di ko ouu'deet
Õhttdõvvãm Meerkoo'ddi äššakuulli tuâimmjummuž tãn sue'rjest,

toobdast da raavad, što alggmeera kuulli persoonin lij vuõiggâdvuõtt pukid
meeraikõskksaž vuõiggâdvuõdãst tobdstum ooumažvuõiggâdvuõdid čãrstummužtãã
da tõn, što alggmeera i liã kollektiivlaž vuõiggâdvuõd, kook liã vããžnai tõi âãrrmõ'sše,
pue'rjie'llma da obbouddnummušã meera i,

toobdast tõn, što alggmeera i sãã'jj muttstããll vuu'di da jãnnmi mie'ldd da što meerlaž
da vooudlaž jiijjãsnallšemvuõdi di jee'resnallšem historiaal'laž da kulttuursaž tuãggai
miârktõõzz õõlgçi vã'ldded lokku, da

čõõdat prããzkjeld puõ'tti Õhttdõvvãm Meerkoo'ddi čõõdtõõzz alggmeera i
vuõiggâdvuõdin tããvtõstãã'ssen, koozz âlgg põrggãd kuei'mmvuõd da kõskksaž
slãvvõõttmõõžž jioõggãst:

1 artikla

Alggmeerain lij vuõiggâdvuõtt õõutstõssân le'be persoonân piâssâd vuâzzli'žžen tiuddmeârnsânji pukid vuõiggâdvuõdid da vuâddfriijvuõdid, kook liâ tobdstum Õhttõõvvâm Meerkoo'ddi vuâddkee'rjest, ooumažvuõiggâdvuõdi õõlmâsmaailmaž čõõdtõõzzâst da ooumažvuõiggâdvuõdid kuõskki meeraikõskksaž vuõiggâdvuõdâst.

2 artikla

Alggmeer da tõid kuulli persoon liâ friij da õõutverddsa puki jee'res meeraivui'm da persoonivui'm, da tõin lij vuõiggâdvuõtt, ko â'ne vuõiggâdvuõdeez, lee'd friijân juõ'kknallšem čârstummšest, kââ'tt vuâddââvvy jeä'rben alggmeer tuâggže le'be identitetta.

3 artikla

Alggmeerain lij jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõtt. Tân vuõiggâdvuõd vuâdald tõk mie'rree friijâld poliittlaž sââ'jez da oou'dee friijâld ekonoomlaž, sosiaal'laž da čuõvtõõzzlaž âârrmõõžžeez.

4 artikla

Ko alggmeer â'ne jiõččmie'rreemvuõiggâdvuõdeez, tõin lij vuõiggâdvuõtt autonomiaa'je da jiõččvaldšma aa'sšin, kook ko'le tõi siisklaž da pääiklaž aa'sšid di tõi jiõččvaaldâšmtuâjai teâggtemkuânstid.

5 artikla

Alggmeerain lij vuõiggâdvuõtt pâ'jjentuõ'll'jed da raaveed pââd poliittlaž, vuõiggâdvuõdlaž, ekonoomlaž, sosiaal'laž da čuõvtõõzzlaž instituutteez, seeiltee'l seâmmast vuõiggâdvuõdeez vuâssõõttâd te'l, ko haa'lee, tiuddmeârnsânji riikk poliittlaž da sosiaal'laž jie'llma di tâllõs- da čuõvtõsjie'llma.

6 artikla

Juõ'kk persoonâst, kââ'tt kooll alggmeera, lij vuõiggâdvuõtt meerlažvuõ'tte.

7 artikla

1. Alggmeera kuulli persoonin lij vuõiggâdvuõtt jie'llma di persoonlaž rääplaž da jioğgsaž kuõskte'mesvuõ'tte, frijjuõ'tte da staanvuõ'tte.

2. Alggmeerain lij kollektiivlaž vuõiggâdvuõtt jie'lled friijâld, räuhast da staanâld pããdmeeran, ij-ga si'jjid vuãžž tillõõvvãd joukkhiãvtummuž le'be jee'res pãi'lviõgg, mie'ldd looggee'l pããrni see'rdtummuž pããkkain jooukãst nobba.

8 artikla

1. Alggmeerain da tõid kuulli persoonin lij vuõiggâdvuõtt tõõzz, što tõid jeãt pãkkassimilõsttu, jeãt-ga tõi kulttuur hiãvtuku.

2. Riikk ta'rjje viõkkšõs riãššmõõžžid, kooivui'm cõõggãt da suãvtet:

(a) tuãimmjummuž, koon jurddjen le'be vaaiktõssãn lij tõt, što alggmeerain ä'nsted tõi kuõskte'mesvuõđ pããdnmeeran le'be tõi kulttuursaž äãrvaid le'be etnlaž identitee'tt;

(b) tuãimmjummuž, koon jurddjen le'be vaaiktõssãn lij alggmeerai le'be tõid kuulli persooni jãnnmi, vuu'di le'be luãttree'ğgesvuõđi ä'nstummuš;

(c) juõ'kknallšem narood pãkkseerdaid, kooi jurddjen le'be vaaiktõssãn lij koon-ne alggmeerai da tõid kuulli persooni vuõiggâdvuõđ neu'rnummuš da hue'nummuš;

(d) juõ'kknallšem pãkkassimilãsttmõõžž le'be pãkkõhttummuž;

(e) juõ'kknallšem propaganda, koon jurddjen lij oou'deed alggmeeraid da tõid kuulli persoonid tillõõvvi nãã'lliãrstummuž le'be etnlaž çãrstummuž le'be au'žžjed tõõzz.

9 artikla

Alggmeerain da tõid kuulli persoonin lij vuõiggâdvuõtt kuullãd alggveãrlãžõõutstõ'sse le'be -meerkãdda kõõçcmõõžžãst åãrrii õõutstõõzz le'be meerkãã'dd ä'rbbvuõđi da vuõ'jji mie'ldd. Tãn vuõiggâdvuõđ åãnmõõžžãst ij vuãžž seu'rjed ni mõõnnallšem çãrstummuš.

10 artikla

Alggmeeraid ij vuäžž se'rded pääkkain jännme'stez le'be vuu'dineez. Alggmeeraid ij vuäžž aazted o'ddest tõi luõväs da tiõttu vuäddõõvvi ouddmiästmõõžžtää ij-ga ouddäl ko lij suäppum ää'sšmeäldlaž da vuõiggvuõdmeäldlaž ko'rvvõõzzäst da vuäittmõõžži mie'ldd määusat mä'ccemvuäittmõõžžäst.

11 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggädvuõtt spraavdõõttäd da jeällted kulttuursaž ä'rbvuõdeez da vuõ'jjeez. Tääzz koolll vuõiggädvuõtt pä'jjentuõ'll'jed, suõjjled da ouu'deed tõi kulttuuri äiggsab, änn'jõž da puõ'tti oõndõõttämää'bl'kid, mä'te arkeolooglaž da historiaal'laž paai'kid, käälvaid, maallid da seremoniaid, tekniikk di karttõõppõõzzid da čuä'jteei čõõppõõzzid da keerjlažvuõd.

2. Riikk suävtõ viõkkšõs, õõutveäkkä alggmeeraivui'm ouu'duum riäššmõõžži veäkkä alggmeeraid kulttuursaž, jiõggasaž, ääskvaž da jiõglvaž jeällmõõžž, kää'tt lij valddum täin meerain tõi luõväs da tiõttu vuäddõõvvi ouddmiästmõõžžtää le'be neu'tree'l tõi laa'jjid, ä'rbvuõdõid da vuõ'jjid, da tät suävtõsmõõntõõllmõš vuäitt ää'nned se'st maacctummuž.

12 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggädvuõtt pu'htted õlmma, spraavdõõttäd, ouu'deed da mä'tted jiõglvaž da ääskvaž ä'rbvuõdeez, vuõ'jjeez da sij seremoniaid, vuõiggädvuõtt oudäsjuä'tk'ked, suõjjled da ää'nned räühast ääskvaž da kulttuurpäai'keez, vuõiggädvuõtt ää'nned seremonia käälvõez da mie'rreed tõi äänmõõžžäst di vuõiggädvuõtt pokainee'kkõez le'be tõi paažtõõzzi päi'kkättmõ'sše.

2. Riikk pä'rğge ainsmä'tted huädsteez äärrai seremoniakäälvai da pokainii'k'ki le'be tõi paažtõõzzi õsttämvuõd da/le'be maacctummuž alggmeeraid õõutveäkkä kõõčõmõõžžäst äärrai alggmeeraivui'm ouu'duum vuõiggvuõdmeäldlaž, äävai da viõkkšõs riäššmõõžži veäkkä.

13 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggädvuõtt jeällted, ää'nned, ouu'deed da se'rded puõ'tti puõlvvõõggid tõi historia, kiõlid, njäämlaž ä'rbvuõdõid, filosofia, kee'rjtemriäššmõõžžid

da ķeerjlažvud di vuõiggâdvuõtt nõõmte da seeilte jiijjâz õõutstõs-, päi'kk- da person- nõõmid.

2. Riikk čõõdte viõkkšõs tuâimid ainsmâ'ttem diõtt, što tãn vuõiggâdvuõd suõjjlet da tõn, što algmeer vuâi'tte fi'ttjed poliittlaž, vuõiggâdvuõdlaž da vaaldšemvuõdlaž mõõntõõllmõõžžid di algmeer vuâi'tte šõddâd jiijj fi'ttum tõin aa'sšin, taarb mie'ldd tu'lķķeem veãkka le'be jee'res ää'sšmeãldlaž kuãnstivui'm.

14 artikla

1. Algmeerain lij vuõiggâdvuõtt aalgte jiijjâz škooulrîãššmõõžžid da -stroj'ttlid, kook ou'dde mãtt'tõõzz tõi jiijjâz ķiõlivui'm tõi kulttuursaž mãtt'tõs- da mãttjem- mõõntõõllmõõžžid suãvldeei nalla, di vuõiggâdvuõtt stu'vrrjed tõid.

2. Algmeeraid kuulli persoonin, jeã'rben pãarnain, lij vuõiggâdvuõtt vuãžžad kõõččmõõžžãst åãrrai riikk škooultõõzz tõn pukin taa'zzin da pukin vuõ'jjin čãrstummužtãã.

3. Riikk čõõdte õõutveãkka algmeeraivui'm viõkkšõs tuâimid, što algmeeraid kuulli persoon, jeã'rben pãarna, še tõi õõutstõõzzi åãlgbeã'lnn jie'lli pãarna, vuâi'tte vuãžžad jiijjâz kulttuur mãtt'tõõzz da jiijjãskiõllsaž mãtt'tõõzz vuãittmõõžži mie'ldd.

15 artikla

1. Algmeerain lij vuõiggâdvuõtt sij kulttuur, a'rbvuõdi, historia da põrggmõõžži åãrvouddmõ'sše da mããngnallšemvuõ'tte, kook a'lğģe ää'sšmeãldlãnji suei'mkrã'stted škooultõõzzãst da õlmmসাž saakkummšest.

2. Riikk čõõdte kõõččmõõžžãst åãrrai algmeeraivui'm saaggstõõlee'l da õhttsažuãjast tuãimmjee'l viõkkšõs tuâimid, kooivui'm cõõggãt ouddkãddmõõžžid, jaukkeet čãrstummuž da ouu'deet soovšemvuõd, õhttsažfi'ttjõõzz da šiõgg kõskkvuõdid algmeerai da puki jee'res õõutstõsjoouki kõõskãst.

16 artikla

1. Algmeerain lij vuõiggâdvuõtt aalgte jiijjâz, jiijjãskiõllsaž teãdtemneãvvaid da åã'nned jee'res ko algmeerai teãdtemneãvvai pukid maallid čãrstummužtãã.

2. Riikk čõdõdte viõkkšõš tuáimid, kooivui'm ainsmâá'ttet, što tõi vuá'mstem teáđtemneäv v sui'mkrá'stte ää'sšmeâldlânji alggmeerai kulttuursaž määngnallšemvuõd. Riikk au'žžje privattvuá'mstemnallšem teáđtemneävvaíd sui'mkrá'stved ää'sšmeâldlânji alggmeerai kulttuursaž määngnallšemvuõd nu'tt, što tát ij seárvvna ráá'jet tiudd säá'nnfrijjuõd ainsmâttmõðžž.

17 artikla

1. Alggmeerain da tõõzz kuulli persoonin lij vuõiggádvuõtt piássád vuázzli'žžen tiuddmeárrsânji pukid staanuum vuõiggádvuõdid, koid suávtet meeraikõskksaž da meerlaž tuájjuvuõiggõðžžast.

2. Riikk čõdõdte alggmeeraivui'm saaggstõõlee'l da õhttsažtuájast tuáimmjee'l spesiaaltuáimid, kooivui'm suõjjlet alggmeerai páarnaíd ekonoomlaž áu'kkenáanmõðžžast da tuájast, káá'tt vuáitt lee'd páarnže vaarlaž le'be heámmõõllád suu škooultõðžž le'be heámmeed páarna tíõrvásvuõd le'be ráápllaž, jioğgsaž, moraal'laž le'be sosiaal'laž ouddnummuž, lokku vää'ldee'l tai páarnai jiijjásnallšem neu'reemvuõd da škooultõðžž miárktõðžž sij viõkkšõðvmmõðžžeez.

3. Alggmeerai kuulli persoonin lij vuõiggádvuõtt tõõžž, što si'jjid jeát suávtuku čársteei tuájjmáainaid da -jeállmõðžžid, jeá'rbi mie'ldd kääzzká'sttemkõskkvuõd le'be pa'lkõkummuž máainaid.

18 artikla

Alggmeerain lij vuõiggádvuõtt vuássõõttád jiijjáz tuáimmjemvuáddjurddji meâldlânji va'll'juum võboršii'kki páái'k tu'mmjemtuõjju aa'sšin, kook vuái'tte vaaikted tai meerai vuõiggádvuõdid, di vuõiggádvuõtt pá'jjentuõ'll'jed da oou'deed jiijjáz tu'mmjemtuájjorgaaneez.

19 artikla

Riikk saaggstá'lle vuõiggmiõlást da tuáimmje õhttsažtuájast kõðõčmõðžžast áárrai alggmeeraivui'm tai jiijjáz ee'tkémorgaani páái'k, što vuážža tõi friij da tiõttu vuáddõðvvi ouddmiástmõðžž ouddâl ko riikk pre'mme da pe'jje tiu'dde láá'jšeáttmõðžžlaž le'be vaaldšemvuõdlaž tuáimid, kook vuái'tte vaaikted alggmeeraid.

20 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggâdvuõtt pâ'jentuõ'lljed da ouu'deed poliittlaž, ekonoomlaž, sosiaal'laž riáššmõõžžeez le'be institutteez, ââ'nned staañld jiijjâz pi'rğğee- da ouu'deemkuånstid di spraavdõõttâd friijâld pukid ää'rbvuâlaž tuåimmjumšeez da jee'res ekonoomlaž tuåimmjumšeez.

2. Alggmeer, koin liâ â'nstum tõi jie'llemvue'jj da pi'rğğee- da ouu'deemkuånst, liâ vuõigg'gõttum ää'sšmeâldlaž da vuõiggvuõđmeâldlaž pue'rõ'sse.

21 artikla

1. Alggmeerain lij čârstekâni vuõiggâdvuõtt ekonoomlaž da sosiaal'laž jeallmõõžži pue'rumša jeä'rbi mie'ldd škooultõõzz, tuâjjvuõđ, ämmtallaš škooultõõzz da o'dđest škooultõõzz, jâlstummuž, pottsânja âânmõõžž, tiõrvâsvuõđ da sosiaalstaan sue'rjin.

2. Riikk čõõđte viõkkšõs tuåimid da taarb mie'ldd spesiaaltuåimid, kooivui'm ainsmââ'ttet alggmeerai ekonoomlaž da sosiaal'laž jeallmõõžži juátkkjeei pue'rummuž. Jeä'rben âlgg vâ'ldded lokku alggmeerai kuulli ââ'kkoummi, neezni, nuõri, päärnai da vâkksaž persooni vuõiggâdvuõđid da spesiaaltaarbid.

22 artikla

1. Tãn čõõđtõõzz tiu'ddepiiimmõõžžâst âlgg vâ'ldded jeä'rben lokku alggmeerai ââ'kkoummi, neezni, nuõri, päärnai da vâkksaž persooni vuõiggâdvuõđid da spesiaaltaarbid.

2. Riikk čõõđte õõutveäkka alggmeerai vui'm tuåimid, kooivui'm ainsmââ'ttet, što alggmeerai neezan da päärna peä'sse vuâzzli'žžen tiuddmeâršânji suõjjlumšest da staañmõõžžâst juõ'kkñallšem pâi'lviõgg da čârstummuž vuâstta.

23 artikla

Alggmeerain lij vuõiggâdvuõtt mie'reed da ouu'deed vuõss-sâjjsaž täävtõõzzid da strategiaid, kook kue'skķe tõi ouddnemvuõiggâdvuõđ âânmõõžž. Alggmeerain lij jeä'rben vuõiggâdvuõtt vuâssõõttâd aktiivlânji tõid vaaikteei tiõrvâsvuõđhuõll- da aassâmpõrttprograammi di jee'res ekonoomlaž da sosiaal'laž prograammi ouu'dumša

da tōin mie'rtrumša di vuōiggâdvuōtt vuāittmōdōžži mie'ldd vaaldšed täid prograamid jiijjâz tuāimmorgaaneez päāi'k.

24 artikla

1. Alggmeerain lij vuōiggâdvuōtt spraavdōdōttâd ää'rbvuâlaž talkstōdōllmōdōžžâz da pâ'jjentuō'll'jed tiōrvâsvuōdhdâiddvuō'jjeez, mie'ldd looggee'l vääžnai šââddai, jie'll'ji da mineraali ruōkkmōdōžž. Alggmeeraid kuulli persoonin lij še čârste'mes vuōiggâdvuōtt vuāžžad pukid sosiaal- da tiōrvâsvuōdhuōllkääzkkōdōžžid.

2. Alggmeeraid kuulli persoonin lij seämmanallšem vuōiggâdvuōtt ââ'lmōs vuāžžamnalla âârrai rāāpplaž da jidōggsaž tiōrvâsvuōd tässa. Riikk čōdōdte taarbšum tuāimid, kooivui'm pōdōrgât vuāžžad siōmmnai siōmmnai tån vuōiggâdvuōd tiuddmeārssaž teāuddjummuž.

25 artikla

Alggmeerain lij vuōiggâdvuōtt pâ'jjentuō'll'jed da raaveed alggmeernallšem jioḡlvaž kōskkvuōd jānmid, vuu'did, čaa'zžid, reddmiārid da jee'res luāttree'ḡḡesvuōdid, koid alggmeer liâ ää'rbvuâlželd vuā'mstam le'be mudoi huādsteez âānnam, di seeilted täāzž kuulli vasttōdōzžeez puō'tti puōlvvōdōggid.

26 artikla

1. Alggmeerain lij vuōiggâdvuōtt jānmid, vuu'did da luāttree'ḡḡesvuōdid, koid alggmeer liâ ää'rbvuâlželd vuā'mstam, huādsteez âānnam le'be mudoi âānnam le'be ha'ḡkkāām.

2. Alggmeerain lij vuōiggâdvuōtt vuā'msted, âā'nned, oou'deed da vaaldšed tōid jānmid, vuu'did da luāttree'ḡḡesvuōdid, kook liâ tōi huāđast ää'rbvuâlaž vuā'mstummuž le'be jee'res ää'rbvuâlaž huāđastâānmmōdōžž le'be âānmmōdōžž vuāđald le'be koid tōk liâ mudoi ha'ḡkkāām.

3. Riikk tobdste täid jānmid, vuu'did da luāttree'ḡḡesvuōdid lāā'jjest da suōjjele tōid laa'jjin. Tån tobdstummšest ālgg ää'sšmeāldlānji slāvñōdōttâd kōdōčmōdōžžâst âārrai alggmeeraid vuō'jjid, ä'rbbvuōdid da jānnamvaaldšemriāššmōdōžžid.

27 artikla

Riikk vuádde da pe'jje tiu'dde õõutveákka ää'sšvuá'msteei alggmeeraivui'm mõõntõõllmõõžž, kää'tt lij vuõiggvuõõdmeáldlaž, vää'ldest friijte'm, objektiivlaž, äävai da čõõdkuáštjjei, di kää'tt toobdast ää'sšmeáldlânji alggmeera laa'jjid, ä'rbvuõõdid, vuõ'jjid da jánnamvaaldšemriáššmõõžžid, tobdstem diõtt da rá'tkķeem diõtt alggmeera vuõiggádvuõõdid, kook kue'sķķe tõi jánnmid, vuu'did da luáttree'ğğesvuõõdid, mie'ldd looggee'l tõi jánnmid, vuu'did da luáttree'ğğesvuõõdid, koid alggmeer liá ää'rbvuáļželd vuá'mstam le'be muđoi huádsteez áánnam le'be áánnam. Alggmeerain álgg lee'd vuõiggádvuõõtt vuássõõttáđ tán mõõntõõllmõõ'sše.

28 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggádvuõõtt pue'rummša vuõ'jjin, kää'tt vuáitt áá'nned se'st jeá'rbi mie'ldd maacctummuž, le'be jõs maacctummuš ij leákku vuci'tlvaž, alggmeerain lij vuõiggádvuõõtt ää'sšmeáldlaž, vuõiggvuõõdmeáldlaž da máážna suávlaž ko'rvvõ'sse jánmin, vuu'din da luáttree'ğğesvuõõdin, koid alggmeer liá vuá'mstam le'be muđoi huádsteez áánnam le'be áánnam da kook liá suudum mõõntummuž vuálla le'be valddum tuákka, valddum huõđđu le'be á'nstum le'be koid liá áánnam le'be pá'rttáam tái meera luõvás da tiõttu vuáđđõõvvi ouddmiástmõõžžtää.

2. Te'l ko jeát kõõččmõõžžášt áárrai meeraivui'm friijáld muđoi jee'resnalla suáppu, ko'rvvõõžž spraavdõõđát šlaaj mie'ldd, šõrrádvuõõd mie'ldd da vuõiggádvuõõdlaž sáá'j mie'ldd va'steei jánmen, vu'vden da luáttree'ğğesvuõõttán le'be teá'ğğko'rvvõõsán le'be jee'res ää'sšmeáldlaž pue'rummšen.

29 artikla

1. Alggmeerain lij vuõiggádvuõõtt ruõkkáđ da suõjjled pirrõõžž di jánnmeez le'be vuu'deez da luáttree'ğğesvuõõdeez puu't'temoodd. Riikk vá'ldde áánnmõ'sše da pe'jje tiu'dde alggmeeraid tán ruõkkám da suõjjlem diõtt jurddum veá'kķktemprograamid čárstummuztää.

2. Riikk čõõdte viõkkšõs tuáimid ainsmá'ttem diõtt, što alggmeera jánnmid le'be vuu'did jeát ruõkku jeát-ga ni õnnu loppruõkkámsáá'jjen vaarlaž kuánaid tõi luõvás da tiõttu vuáđđõõvvi ouddmiástmõõžžtää,

3. Riikk čõõdte še viõkkšõs tuáimid ainsmá'ttem diõtt taarb mie'ldd, što alggemeerai tiõrvásvuõd praavjummša, pá'jjentuõ'll'jummša da maacctummša jurddum prograamid, koid vaarlaž kuánai vaaiktõõzzid vuálla šõddi meer ouu'dee da čõõdte, piijât ää'sšmeáldlânji tiu'dde.

30 artikla

1. Alggemeerai jânmin da vuu'din ij vuážž spraavdõõttâd säáldtallaš tuáimmjummuž, jõs tõt ij leákku vuáddõõvvâm äšša kuulli takai ouddõõzz diõtt, le'be jõs tõ'st ij leákku mudoi friijáld suáppum kõõččmõõžžâst áárrai alggemeeravui'm le'be jõs tõk jiá leákku tõn raukkâm.

2. Riikk saaggstá'le viõkkšânji kõõččmõõžžâst áárrai alggemeeravui'm ää'sšmeáldlaž mõõntõõllmõõžžin da jeá'rben tai meerai ee'ttkemorgaan páai'k ouddâl tõi jânmi le'be vuu'di áánnmõõžž säáldtallaš tuáimmjummuša.

31 artikla

1. Alggemeerain lij vuõiggádvuõtt pá'jjentuõ'll'jed, vaaldšed, suõjjled da ouu'deed kulttuurpreedneez, á'rbbvuõtt-teádeez da ää'rbvuálaž kulttuurõõlmtummšeez di tiõdeez, si teknologia da kulttuureez jee'res oõndõõttámáá'blk'id, mie'ldd looggee'l oummunallšem da geneettlaž resuursid, siõmmnid, talkksid, teáđ jie'll'ji da šâáddai jiijjâsnallšemvuõdin, njáálmmlaž á'rbbvuõd, keerjlažvuõd, áá'blk'ummšid, spoort di ää'rbvuálaž speálaid da siõrid di karttõõppõõzzid da čuá'jteei čõõppõõzzid. Tõin lij še vuõiggádvuõtt pá'jjentuõ'll'jed, vaaldšed, suõjjled da ouu'deed tán kulttuurpreedna, á'rbbvuõtt-tiõttu da ää'rbvuálaž kulttuurõõlmtummšid kuõskki jiiõggsaž jeállmõõžžâz.

2. Riikk čõõdte õõutveákka alggemeeravui'm viõkkšõs tuáimid, kooivui'm tobdstet tai vuõiggádvuõdi áánnmõõžž da suõjjlet tõn.

32 artikla

1. Alggemeerain lij vuõiggádvuõtt mie'rreed da ouu'deed vuõss-sájjsaž täávtõõzzid da strategiaid jânmeez le'be vuu'deez da jee'res luáttree'õggesvuõdeez ouu'deem le'be áá'nnem vááras.

2. Riikk saaggstá'lle vuõiggmiõlást da tuáimmje õhttsažtuájast kõõččmõõžžâst áarra algmeeravui'm tai jiijjáz ee'ttkemorgaani páái'k vuážžam diõtt tõi luõvâs da tiõttu vuáddõõvvi ouddmiásttmõõžž ouddâl ko riikk pre'mme ha'ŋkõõõzzid, kook vaaike algmeerai jânnmid le'be vuu'did da jee'res luáttree'ğgesvuõdid, jeá'rben te'l ko leát ouu'de'mmen, áá'nnmen le'be áu'k'ke'mmen mineraal- le'be čää'ccvääraid le'be jee'res luáttree'ğgesvuõdid.

3. Riikk ta'rjje viõkkšõs riâšsmõõžžid, kooivui'm suávtet áá'sšmeáldlânji da vuõiggvuõdmeáldlânji oudbeá'lnn peággtum tuáimmjummuž, da tõin álgg čõõdted áá'sšmeáldlaž tuáimid, kooivui'm uu'cceet pírrõ'sse tillõõvvi, ekonoomlaž, sosiaal'laž, čuõvtõõzzlaž da jiõglvaž háittvaaiktõõzzid.

33 artikla

1. Algmeerain lij vuõiggádvuõtt mie'rreed jiijjáz idenditee'ttest le'be vuázzlažvuõdâst vuõ'jjeez da á'rbvuõdeez meáldlânji. Tât ij hue'ned algmeeraid kuulli persooni vuõiggádvuõd vuážžad jeállriikkeez meerlažvuõd.

2. Algmeerain lij vuõiggádvuõtt mie'rreed tuáimmorgaaneez rajjsid da va'lljeed tõi vuázzlaid jiijjáz mõõntõõllmõõžžeez jáá'k'ktee'l.

34 artikla

Algmeerain lij vuõiggádvuõtt ouu'deed, ooudâsviikkâd da pá'jjentuõ'll'jed tuáimmorgaaneez rajjsid di jiijjâsnallsem naa'leez, jiõglvažvuõdâz, á'rbvuõdeez, mõõntõõllmõõžžeez di vuõ'jjeez di vwei'tlvaž vuõiggádvuõtttriâšsmõõžžeez le'be -vuõ'jjeez meeraikõskksaž ooumažvuõiggádvuõttnoormi meáldlânji.

35 artikla

Algmeerain lij vuõiggádvuõtt mie'rreed tõõzz kuulli persooni õõlgtumšsin õõutstõõzzeez árra.

36 artikla

1. Algmeerain, jeá'rben meeraikõskksaž raaji juákkam meerain, lij vuõiggádvuõtt pá'jjentuõ'll'jed da ouu'deed pá'jjel raaji mõõnni õhttvuõdid, kõskkvuõdid da õhttsažtuáj,

mie'ldd looggee'l jiõglvaž, čuõvtõõzzlaž, poliittlaž, ekonomlaž da sosiaal'laž tuåimmjummuž, di tõid kuulli persoonivui'm da jee'res meeraivui'm.

2. Riikk čõõdte algmeeraivui'm saagstõõlee'l da õhttsažtuåjast tuåimmjee'l viõkkšõs tuåimid, kooivui'm hiålpeet tån vuõiggådvuõð åânmmõõžž da ainsmâåtet tõn teåuddjummuž.

37 artikla

1. Algmeerain lij vuõiggådvuõtt tõõzz, što tõi ää'sšvuå'msteei riikkivui'm le'be tai čuåvvariikkivui'm tuejjuum suåppmõõžžid da jee'res nâånee riåššmõõžžid tobdstet, tõid jåå'kket da tõid viiggåt viõ'kke, di tõõzz, što riikk slåvvå'tte da jåå'kkte taid suåppmõõžžid da jee'res ouddnee riåššmõõžžid.

2. Ij ni mõõn tån čõõdtõõzzåst vuei't tu'lkkæed nu'tt, što tõk kie'ppee le'be jaukkee algmeerai vuõiggådvuõðid, kook liå mie'rroom suåppmõõžživui'm da jee'res nâånee riåššmõõžživui'm.

38 artikla

Riikk čõõdte algmeeraivui'm saagstõõlee'l da õhttsažtuåjast tuåimmjee'l viõkkšõs äå'sšmeåldlaž tuåimid, mie'ldd looggee'l låå'jjeåtteemtuåimid, tån čõõdtõõzz tååvtõõzzi õsttåm diõtt.

39 artikla

Algmeerain lij vuõiggådvuõtt vuåžžad riikk in da meeraikõskksaž õhttsažtuåj pāåi'k ekonomlaž da teknlaž vie'kk, što tõk vuåi'tte piåssåd vuåzzli'žzen tån čõõdtõõzzåst åårrai vuõiggådvuõðin.

40 artikla

Algmeerain lij vuõiggådvuõtt äå'sšmeåldlaž da vuõiggvuõðmeåldlaž mõõntõõllmõõžžid, koin rāå'tket tõi konfliiktid da reeidaid riikki le'be jee'res vuå'ssbie'livui'm, vuõiggådvuõtt vuåžžad äå'sš kuõskki tu'mmstõõgg mâå'jeeånåni da vuõiggådvuõtt viõkkšõs vuõiggådvuõttsojjelemkuånstid pukid o'dinaknallšem da kollektiivlaž vuõiggådvuõðeez neu'rreem vuåstta. Nåkam tu'mmstõõggåst ålgg

vä'ldded ää'sšmeäldlânji lokku kōōččmōōžžâst âarraai alggmeerai vuõ'jjid, ä'rbvuoðid, šeättmōōžžid da vuõiggâdvuõttriâššmōōžžid di meeraikōskksaž ooumažvuõiggâdvuõdid.

41 artikla

Õhttōōvvâm Meerkoo'ddi riâššmōōžž orgaan da spesiaalorganisaatio di jee'res halltōōzzi kōskksaž organisaatio ä'lğge peä'lsteez oou'deed tän čōōdtummuž tiuddmeärrsaž teäuddjummuž jeä'rbi mie'ldd riâžžee'l teäggtemōhttsažtuâj da teknlâž vie'kk. Älgg vä'ldded ää'nmem vuâlla kuânstid, kooivui'm ainsmâätet alggmeerai vuässōōttmōōžž tōid vaaktei aa'sšid.

42 artikla

Õhttōōvvâm Meerkââ'dd, tōn orgaan, mie'ldd looggee'l alggmeerai aa'sšid kiōtt'tōōlli pōōšši fooruum, di spesiaalorganisaatio, še mäddtää'zzest, da vuâzzlažriikk oou'dee tän čōōdtōōzz slävōōttmōōžž da tiuddmeärrsaž suâvldummuž di seu'rje tän čōōdtōōzz vaakteeivuõđ.

43 artikla

Tân čōōdtōōzzâst tobdstum vuõiggâdvuõđ rä'jje uu'ccmōstää'zz, koon taarbšet maai'lm alggmeerai seillmōōžž, äärv da pue'rjje'llem staanâm diōtt.

44 artikla

Pukid tän čōōdtōōzzâst tobdstum vuõiggâdvuõdid da frijjuõdid staanât alggmeeraid kuulli âummaid da neeznid õõut'tää'zzeld.

45 artikla

Ij ni mōōn tän čōōdtōōzzâst vuâžž tu'lkkēed nu'tt, što tōk rää'jte le'be looppte alggmeerai änn'jōž le'be vuei'tlvaž puõ'tti vuõiggâdvuõdid.

46 artikla

1. Ij ni mōōn tän čōōdtōōzzâst vuâžž tu'lkkēed nu'tt, što tōt miârksōōvci tōn, što mōōn-ne riikkâst, meerast, jookâst le'be persoonâst le'čci vuõiggâdvuõtt vuässōōttâd

tuâimmjumša le'be spravdõõttâd tuâj, kââ'tt lij Ôhttõõvvâm Meerko'o'ddi vuâddk'ee'rj vuâsttsaž, ij-ga tu'l'k'keed nu'tt, što tõt soovše'çi tuâimmjummuž, kââ'tt obbnes le'be bie'k'k pi'ğge'čči/tiuddvâlddsaz da jiõččnaž riikki vooudlaž čââppvuõd le'be poliittlaž õhttnažvuõd le'be hue'ne'çi tõid, ij-ga maazzlââstče nâkam tuâimmjumša.

2. Ââ'nmen tän čõõdtõõzzâst õõlmtõttum vuõiggâdvuõdid âlgg slâvvõõttâd puki ooumažvuõiggâdvuõdid da vuâdffriijvuõdid. Tânn čõõdtõõzzâst õõlmtõttum vuõiggâdvuõdi âânnmõ'sše vuâžž tillâvvad tâ'l'k laa'jjin šiõttuum rää'jtõõzzid meeraikõskksaž ooumažvuõiggâdvuõttõõlgtõõzzi meâldlânji. Tâk rää'jtõõzz â'l'ğge lee'd čârste'm da aainâs vââžnai tâ'l'k tõn ainsmâ'ttem diõtt, što jeârri vuõiggâdvuõdid da friijvuõdid tobdstet da tõid slâvvõõdât ää'sšmielddsânji da što demokraattlaž õhttsažkââ'dd vuõigg'gõttum da vââžnmõs õõlgtõõzz teâuddje.

3. Tânn čõõdtõõzz âlgg tu'l'k'keed nu'tt, što jâä'k'ktee'l vuõiggvuõdmeâldlažvuõd, meervâä'ld, ooumâžvuõiggâdvuõdi slâvvõõttmõõžž, tää'ssâärv, õõutverddsazvuõd, šiõgg vaaldâšm da vuõiggmiõl vuâddjurddjid.

Alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirja

1. Me, jäsenvaltioiden valtion- ja hallitusten päämiehet, ministerit ja edustajat, jotka vahvistamme vakavan sitoutumisemme Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjan päämääriin ja periaatteisiin, maailman alkuperäiskansojen kanssa tehtävän yhteistyön hengessä, olemme 22. ja 23. syyskuuta 2014 kokoontuneet Yhdistyneiden kansakuntien päämajaan New Yorkiin alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnettuun yleiskokouksen korkean tason täysistuntoon todetaksemme jälleen, että Yhdistyneillä kansakunnilla on tärkeä ja jatkuva tehtävä edistettäessä ja suojeltaessa alkuperäiskansojen oikeuksia.

2. Pidämme myönteisinä maailmankonferenssia valmistelleita alkuperäiskansojen toimia, kuten Norjan Altassa kesäkuussa 2013 pidettyä alkuperäiskansojen maailmanlaajuisia valmistelukonferenssia. Panemme merkille Altan konferenssin loppuasiakirjan ja muut alkuperäiskansojen työpanokset. Pidämme myönteisinä myös korkean tason täysistunnon osallistavia valmistelutoimia, erityisesti alkuperäiskansojen edustajien kattavaa osallistamista.

3. Vahvistamme tukevamme Yhdistyneiden kansakuntien julistusta alkuperäiskansojen oikeuksista, jonka yleiskokous hyväksyi 13. syyskuuta 2007. Vahvistamme sitoutuneemme julistuksen mukaisesti, sovellettavia julistuksen periaatteita noudattaen, neuvottelemaan ja toimimaan yhteistyössä vilpittömässä mielessä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadaksemme niiden vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin hyväksymme ja panemme täytäntöön lainsäädännöllisiä tai hallinnollisia toimia, jotka voivat vaikuttaa alkuperäiskansoihin.

4. Vahvistamme sitoutuneemme vakavasti kunnioittamaan, tukemaan ja edistämään sekä pidättymään millään tavoin rajoittamasta alkuperäiskansojen oikeuksia sekä tukemaan julistuksen periaatteita.

5. Julistuksen lisäksi palautamme mieliin muut merkittävät tulokset, jotka on saavutettu kahtena viime vuosikymmenenä rakennettaessa kansainvälistä kehystä maailman alkuperäiskansojen oikeuksien ja pyrkimysten edistämiseksi. Näitä tuloksia ovat muun muassa alkuperäiskansojen pysyvän foorumin perustaminen, alkuperäiskansojen oikeuksia

käsittelevän asiantuntijamekanismin luominen ja alkuperäiskansojen oikeuksien erityisraportoijan tehtävän perustaminen. Sitoudumme ottamaan kyseisten elinten antamat suositukset ja neuvot asianmukaisesti huomioon yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa.

6. Kannustamme niitä valtioita, jotka eivät vielä ole ratifioineet Kansainvälisen työjärjestön vuoden 1989 yleissopimusta itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoista (nro 169) tai liittyneet siihen, harkitsemaan yleissopimuksen ratifioimista tai siihen liittymistä. Palautamme mieliin, että yleissopimus velvoittaa sen ratifioineet valtiot kehittämään yhteensovitetuja ja järjestelmällisiä toimia alkuperäiskansojen oikeuksien suojelemiseksi.

7. Sitoudumme toteuttamaan alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien asianmukaiset kansallisen tason toimet, mukaan lukien lainsäädännölliset, poliittiset ja hallinnolliset toimet, joilla pyritään saavuttamaan alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien julistuksen tavoitteet ja edistämään tietoisuutta julistuksesta kaikilla yhteiskunnan aloilla, mukaan lukien lainsäädäntöelinten, oikeuslaitoksen ja julkisen hallinnon toimijat.

8. Sitoudumme toimimaan yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa niiden omien edustuselinten kautta tarkoituksenaan kehittää ja toteuttaa tarvittaessa kansallisia toimintasuunnitelmia, strategioita tai muita toimia julistuksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

9. Sitoudumme edistämään ja suojelemaan alkuperäiskansoihin kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksia sekä parantamaan edelleen näiden henkilöiden sosiaalisia ja taloudellisia oloja yhteistyössä heidän kanssaan, muun muassa kehittämällä kohdennettuja toimia edellä mainittuja toimintasuunnitelmia, strategioita tai toimia varten. Lisäksi sitoudumme varmistamaan, että alkuperäiskansoihin kuuluvat vammaiset henkilöt osallistetaan alkuperäiskansoihin liittyviin kansallisiin lainsäädäntö- ja instituutiorakenteisiin sekä poliittisiin rakenteisiin ja että näillä rakenteilla osaltaan edistetään kyseisten henkilöiden oikeuksia.

10. Sitoudumme työskentelemään alkuperäiskansojen kanssa eriyttääksemme tarvittaessa tietoja tai tehdäksemme tutkimuksia, ja sitoudumme käyttämään kokonaisvaltaisia alkuperäiskansojen hyvinvointia kuvaavia indikaattoreita parantaaksemme näiden kansojen ja niihin kuuluvien yksilöiden, erityisesti iäkkäiden, naisten, nuorten ja lasten sekä vammaisten henkilöiden, tilannetta ja vastataksemme näiden tarpeisiin.

11. Sitoudumme varmistamaan yhtäläisen pääsyn korkeatasoiseen koulutukseen, jossa tunnustetaan alkuperäiskansojen kulttuurin moninaisuus, sekä terveys-, asumis-, vesi-, puhtaanapito- ja muihin talous- ja sosiaaliohjelmiin, joiden tarkoituksena on parantaa hyvinvointia, muun muassa laatimalla aloitteita ja toimintaperiaatteita ja järjestämällä voimavaroja. Pyrimme tekemään alkuperäiskansoille mahdolliseksi toteuttaa tällaisia ohjelmia mahdollisuuksien mukaan.

12. Tunnustamme alkuperäiskansojen terveydenhoitokäytäntöjen, perinnelääkinnän ja perinnetiedon merkityksen.

13. Sitoudumme varmistamaan, että alkuperäiskansoihin kuuluvilla yksilöillä on yhtäläinen mahdollisuus korkeimpaan saavutettavissa olevaan ruumiillisen ja henkisen terveyden tasoon. Sitoudumme myös tehostamaan pyrkimyksiä alentaa hivin, aidsin, malarian, tuberkuloosin ja muiden kuin tartuntatautien esiintyvyyttä keskittymällä ehkäisemään niitä muun muassa asianmukaisten alkuperäiskansoihin kuuluville yksilöille tarkoitettujen ohjelmien, toimintaperiaatteiden ja voimavarojen avulla. Lisäksi sitoudumme tehostamaan pyrkimyksiä varmistaa näiden yksilöiden mahdollisuus nauttia seksuaali- ja lisääntymisterveydestä ja lisääntymisoikeuksista kansainvälisen väestö- ja kehityskonferenssin toimintaohjelman, Pekingin toimintaohjelman ja niiden tarkistuskonferenssien loppuasiakirjojen mukaisesti.

14. Sitoudumme edistämään kaikkien alkuperäiskansoihin kuuluvien lasten oikeutta yhdessä ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omaa kulttuuriaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan sekä käyttää omaa kieltään.

15. Tuemme alkuperäiskansoihin kuuluvien nuorten voimaannuttamista ja valmiuksien kehittämistä, mukaan lukien heidän täysimittainen ja tehokas osallistumisensa päätöksentekoon heitä koskevissa asioissa. Sitoudumme laatimaan alkuperäiskansojen kanssa neuvotellen toimintaperiaatteita ja ohjelmia sekä antamaan tarpeen mukaan voimavaroja alkuperäiskansoihin kuuluvien nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi, erityisesti terveyden, koulutuksen, työllisyyden sekä perinnetiedon, kielten ja käytäntöjen siirtämisen alalla, ja toteuttamaan toimia, joilla edistetään tietoisuutta heidän oikeuksistaan ja niiden ymmärtämistä.

16. Tunnustamme, että alkuperäiskansojen oikeuslaitoksilla voi olla myönteinen merkitys varmistettaessa oikeussuojan saatavuutta ja mahdollisuutta riitojen ratkaisemiseen ja että ne voivat osaltaan edistää tasapainoisia suhteita alkuperäiskansojen yhteisöissä ja

yhteiskunnassa. Sitoudumme koordinoimaan toimintamme tällaisten olemassa olevien laitosten kanssa ja käymään vuoropuhelua niiden kanssa.

17. Sitoudumme tukemaan alkuperäiskansoihin kuuluvien naisten voimaantumista sekä laatimaan ja toteuttamaan yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa, erityisesti niihin kuuluvien naisten ja heidän järjestöjensä kanssa, toimintaperiaatteita ja ohjelmia, jotka on tarkoitettu edistämään alkuperäiskansojen naisten valmiuksien kehittämistä ja vahvistamaan heidän johtajuuttaan. Tuemme toimia, joilla varmistetaan alkuperäiskansoihin kuuluvien naisten täysimittainen ja tehokas osallistuminen kaikkien tasojen ja kaikkien alojen päätöksentekoon ja poistetaan esteet heidän osallistumiseltaan poliittiseen ja sosiaaliseen sekä talous- ja kulttuurielämään.

18. Sitoudumme tehostamaan pyrkimyksiämme estää ja poistaa yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa kaikenlainen väkivalta ja syrjintä, joka kohdistuu alkuperäiskansoihin ja niihin kuuluviin yksilöihin, erityisesti naisiin, lapsiin ja nuoriin sekä iäkkäisiin ja vammaisiin henkilöihin. Tätä varten vahvistamme oikeudellisia, poliittisia ja instituti-onaalaisia kehyksiä.

19. Kutsumme ihmisoikeusneuvostoa harkitsemaan, että se selvittäisi alkuperäiskansoihin kuuluviin naisiin ja tyttöihin kohdistuvan väkivallan syitä ja seurauksia, neuvotellen naisiin kohdistuvan väkivallan sekä sen syiden ja seurausten erityisraportoijan, alkuperäiskansojen oikeuksien erityisraportoijan ja muiden erityismekanismien tehtävien haltijoiden kanssa näiden tehtävien mukaisesti. Lisäksi kutsumme naisten asemaa käsittelevää toimikuntaa käsittelemään tulevassa istunnossaan alkuperäiskansanaisten voimaannuttamista.

20. Tunnustamme alkuperäiskansojen oikeuksia koskevaan Yhdistyneiden kansakuntien julistukseen liittyvät sitoumukset, joiden mukaan valtiot neuvottelevat ja toimivat yhteistyössä vilpittömässä mielessä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadakseen niiden vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin hyväksyvät hankkeita, jotka vaikuttavat alkuperäiskansojen maihin, alueisiin ja muihin luonnonvaroihin.

21. Tunnustamme myös julistukseen liittyvät sitoumukset, joiden mukaan valtiot perustavat kansallisella tasolla yhdessä asianomaisten alkuperäiskansojen kanssa oikeudenmukaiset, riippumattomat, puolueettomat, avoimet ja läpinäkyvät menettelyt tunnustaak-

seen, edistääkseen ja ratkaistakseen alkuperäiskansojen oikeudet, jotka koskevat maita, alueita ja luonnonvaroja, sekä edistääkseen näitä oikeuksia.

22. Tunnustamme, että alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen perinnetieto sekä perinteiset keksinnöt ja käytännöt edistävät osaltaan merkittävästi luonnon monimuotoisuuden säilyttämistä ja kestäväää käyttöä. Tunnustamme tärkeäksi, että alkuperäiskansat pääsevät mahdollisuuksien mukaan osallisiksi tietonsa, keksintöjensä ja käytäntöjensä tuomista hyödyistä.

23. Pyrimme toimimaan yhdessä alkuperäiskansojen kanssa käsitelläksemme merkittävien kehityshankkeiden, kuten kaivannaisteollisuuden toimintaa sisältävien hankkeiden, tosiasialliset tai mahdolliset vaikutukset näihin kansoihin, myös hallitaksemme riskejä asianmukaisesti.

24. Palautamme mieliin, että ylikansallisilla ja muilla yrityksillä on vastuu kunnioittaa kaikkia sovellettavia säädöksiä ja kansainvälisiä periaatteita, mukaan lukien yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat Yhdistyneiden kansakuntien ohjaavat periaatteet, joilla pannaan täytäntöön suojeluun, kunnioitukseen ja korjaamiseen perustuva Yhdistyneiden kansakuntien toimintakehyks, sekä toimia avoimesti ja yhteiskunnan ja ympäristön kannalta vastuullisesti. Tältä osin sitoudumme toteuttamaan tarvittaessa lisätoimia alkuperäiskansojen oikeuksien väärinkäytön estämiseksi.

25. Sitoudumme kehittämään yhdessä asianomaisten alkuperäiskansojen kanssa tarvittaessa toimintaperiaatteita, ohjelmia ja voimavaroja, joilla tuetaan alkuperäiskansojen ammatteja, perinteistä elinkeinotoimintaa, taloutta, toimeentulokeinoja, elintarviketurvallisuutta ja ravitsemusta.

26. Tunnustamme, että alkuperäiskansoilla voi olla tärkeä merkitys talouden, sosiaalisten olojen ja ympäristön kehittämisessä, kun sovelletaan perinteisiä kestäviä maanviljelyskäytäntöjä, kuten perinteisiä siemenjakelujärjestelmiä, ja kun näille kansoille varmistetaan luotto- ja muiden rahoituspalvelujen saatavuus, pääsy markkinoille, turvatut maankäyttöoikeudet, terveydenhuolto, sosiaalipalvelut, koulutus, tieto ja niiden tarpeita vastaava ja kohtuuhintainen teknologia, kuten kasteluun sekä veden talteenottoon ja varastointiin tarkoitettu teknologia.

27. Vahvistamme ja tunnustamme alkuperäiskansojen uskonnollisten ja kulttuuristen paikkojen tärkeyden sekä sen, että on tärkeää mahdollistaa alkuperäiskansojen seremo-

niaesineiden ja vainajien jäännösten saavutettavuus ja palauttaminen alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien julistuksen tavoitteiden mukaisesti. Sitoudumme kehittämään yhdessä asianomaisten alkuperäiskansojen kanssa oikeudenmukaiset, avoimet ja tehokkaat järjestelmät, joiden avulla seremoniaesineet ja vainajien jäännökset tehdään saavutettaviksi ja palautetaan kansallisesti ja kansainvälisesti.

28. Kutsumme ihmisoikeusneuvostoa alkuperäiskansojen näkemykset huomioon ottaen arvioimaan uudelleen yleiskokouksen 69. istunnossa olemassa olevien järjestelmiensä, erityisesti alkuperäiskansojen oikeuksien asiantuntijamekanismin, tehtäviä muuttaakseen ja tehostaakseen asiantuntijamekanismia siten, että se voi nykyistä tehokkaammin edistää julistuksen noudattamista, muun muassa auttamalla jäsenvaltioita nykyistä paremmin seuraamaan, arvioimaan ja tehostamaan julistuksen tavoitteiden saavuttamista.

29. Kutsumme kutakin ihmisoikeussopimusten valvontaelintä ottamaan julistuksen huomioon oman tehtävänsä mukaisesti. Kannustamme jäsenvaltioita antamaan tarpeen mukaan tietoja alkuperäiskansojen oikeuksien tilanteesta, myös toteutetuista toimista julistuksen tavoitteiden täytäntöön panemiseksi, näille valvontaelimille toimitettavissa raporteissa sekä yleismaailmallisessa määräraikaistarkastelussa.

30. Pidämme myönteisenä sitä, että kansalliset ja alueelliset ihmisoikeusinstituutiot ovat yhä tärkeämmässä osassa edistettäessä julistuksen tavoitteiden saavuttamista. Kannustamme yksityistä sektoria, kansalaisyhteiskuntaa ja akateemisia instituutioita omaksumaan aktiivisen osan edistettäessä ja suojehtaessa alkuperäiskansojen oikeuksia.

31. Pyydämme, että pääsihteeri ryhtyy alkuperäiskansojen, alkuperäiskansojen asioita käsittelevän erityisjärjestöjen välisen tukiryhmän ja jäsenvaltioiden kanssa neuvotellen ja yhteistyössä toimien kehittämään olemassa olevien voimavarojen rajoissa järjestelmänlaajuista toimintasuunnitelmaa, jolla voidaan varmistaa johdonmukainen lähestymistapa julistuksen tavoitteiden saavuttamiseen, ja raportoi saavutetusta edistyksestä yleiskokoukselle sen 70. istunnossa talous- ja sosiaalineuvoston välityksellä. Kutsumme pääsihteeriä antamaan 70. istunnon loppuun mennessä sellaiselle Yhdistyneiden kansakuntien järjestelmän korkean tason virkamiehelle, joka voi osallistua järjestelmän korkeimpien tasojen päätöksentekoon, tehtäväksi koordinoida toimintasuunnitelmaa, lisätä tietoisuutta alkuperäiskansojen oikeuksista mahdollisimman korkealla tasolla sekä parantaa järjestelmän toimintojen johdonmukaisuutta tältä osin.

32. Kutsumme Yhdistyneiden kansakuntien erityisjärjestöjä, rahastoja ja ohjelmia – tarvittaessa maakoordinaattorien lisäksi – tukemaan pyydettyä kansallisten toimintasuunnitelmien, strategioiden tai muiden sellaisten toimien toteuttamista, joilla pyritään saavuttamaan julistuksen tavoitteet, sekä noudattamaan tällöin kansallisia prioriteetteja ja mahdollisia Yhdistyneiden kansakuntien kehityskeskiä ja samalla tehostamaan koordinoitua ja yhteistyötä.

33. Sitoudumme käsittelemään yleiskokouksen 70. istunnossa tapoja, joilla voidaan mahdollistaa alkuperäiskansojen edustajien ja instituutioiden osallistuminen Yhdistyneiden kansakuntien asianomaisten elinten kokouksiin näitä kansoja koskevissa asioissa, mukaan lukien mahdolliset erityiset ehdotukset, jotka pääsihteeri tekee jäljempänä 40. kohdassa esitetyn pyynnön johdosta.

34. Kehotamme hallituksia tunnustamaan alkuperäiskansojen merkittävän panoksen kestävänsä kehityksen edistämiseksi, jotta saavutettaisiin oikeudenmukainen tasapaino nykyisten ja tulevien sukupolvien taloudellisten, sosiaalisten ja ympäristötarpeiden välillä, sekä tunnustamaan tarpeen edistää sopusointua luonnon kanssa, jotta pystymme suojelemaan planeettaamme ja sen ekosysteemejä, joita useissa maissa ja useilla alueilla nimitetään maaäidiksi.

35. Sitoudumme kunnioittamaan alkuperäiskansojen osuutta ekosysteemin hallinnassa ja kestävässä kehityksessä, erityisesti näiden kansojen kokemustietoa metsätyksestä, keräilystä, kalastuksesta, laidunnuksesta ja maataloudesta sekä niiden tiedettä, teknologiaa ja kulttuuria.

36. Vahvistamme, että alkuperäiskansojen tietoa ja strategioita ympäristön säilyttämiseksi olisi kunnioitettava ja että ne olisi otettava huomioon, kun kehitämme kansallisia ja kansainvälisiä lähestymistapoja ilmastonmuutoksen lieventämiseen ja siihen sopeutumiseen.

37. Panemme merkille, että alkuperäiskansoilla on oikeus määrätä ja kehittää prioriteetteja ja strategioita käyttääkseen oikeuttaan kehitykseen. Tältä osin sitoudumme ottamaan asianmukaisesti huomioon kaikki alkuperäiskansojen oikeudet laadittaessa vuoden 2015 jälkeistä kehitysagenda.

38. Kutsumme jäsenvaltioita ja kannustamme aktiivisesti yksityistä sektoria ja muita instituutioita antamaan panoksensa Yhdistyneiden kansakuntien vapaaehtoiseen alku-

peräiskansarahastoon, alkuperäiskansojen asioiden erityisrahastoon, alkuperäiskansojen avustusohjelmaan ja Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäiskansojen kumppanuusohjelmaan, keinona kunnioittaa ja edistää alkuperäiskansojen oikeuksia maailmanlaajuisesti.

39. Pyydämme pääsihteeriä sisällyttämään asianmukaiset tiedot alkuperäiskansoista vuosituhanen kehitystavoitteiden saavuttamista koskevaan loppuraporttiinsa.

40. Pyydämme, että pääsihteeri alkuperäiskansojen asioita käsittelevän erityisjärjestöjen välisen tukiryhmän ja jäsenvaltioiden kanssa neuvotellen sekä alkuperäiskansojen ilmaiset näkemykset huomioon ottaen raportoi yleiskokoukselle sen 70. istunnossa tämän loppuasiakirjan täytäntöönpanosta ja antaa samassa istunnossa talous- ja sosiaalineuvoston välityksellä suositukset siitä, miten olemassa olevia Yhdistyneiden kansakuntien järjestelmiä olisi käytettävä, muutettava ja parannettava, jotta alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan Yhdistyneiden kansakuntien julistuksen tavoitteet saavutettaisiin. Pyydämme, että pääsihteeri samalla antaa suositukset keinoista luoda järjestelmänlaajuisesti nykyistä johdonmukaisempi lähestymistapa julistuksen tavoitteiden saavuttamiseen ja tekee erityiset ehdotukset, joilla pyritään mahdollistamaan alkuperäiskansojen edustajien ja instituutioiden osallistuminen ja jotka perustuvat pääsihteerin raporttiin tavoista ja keinoista edistää alkuperäiskansojen edustajien osallistumista Yhdistyneiden kansakuntien toimintaan näitä kansoja koskevissa asioissa.

Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples

1. We, the Heads of State and Government, ministers and representatives of Member States, reaffirming our solemn commitment to the purposes and principles of the Charter of the United Nations, in a spirit of cooperation with the indigenous peoples of the world, are assembled at United Nations Headquarters in New York on 22 and 23 September 2014, on the occasion of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, to reiterate the important and continuing role of the United Nations in promoting and protecting the rights of indigenous peoples.

2. We welcome the indigenous peoples' preparatory processes for the World Conference, including the Global Indigenous Preparatory Conference held in Alta, Norway, in June 2013. We take note of the outcome document of the Alta Conference and other contributions made by indigenous peoples. We also welcome the inclusive preparatory process for the high-level plenary meeting, including the comprehensive engagement of the representatives of indigenous peoples.

3. We reaffirm our support for the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, adopted by the General Assembly on 13 September 2007, and our commitments made in this respect to consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free, prior and informed consent before adopting and implementing legislative or administrative measures that may affect them, in accordance with the applicable principles of the Declaration.

4. We reaffirm our solemn commitment to respect, promote and advance and in no way diminish the rights of indigenous peoples and to uphold the principles of the Declaration.

5. In addition to the Declaration, we recall the other major achievements of the past two decades in building an international framework for the advancement of the rights and aspirations of the world's indigenous peoples, including the establishment of the Permanent Forum on Indigenous Issues, the creation of the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples and the establishment of the mandate of the Special

Rapporteur on the rights of indigenous peoples. We commit ourselves to giving due consideration to recommendations and advice issued by those bodies in cooperation with indigenous peoples.

6. We encourage those States that have not yet ratified or acceded to the International Labour Organization Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169), to consider doing so. We recall the obligation of ratifying States under the Convention to develop coordinated and systematic action to protect the rights of indigenous peoples.

7. We commit ourselves to taking, in consultation and cooperation with indigenous peoples, appropriate measures at the national level, including legislative, policy and administrative measures, to achieve the ends of the Declaration and to promote awareness of it among all sectors of society, including members of legislatures, the judiciary and the civil service.

8. We commit ourselves to cooperating with indigenous peoples, through their own representative institutions, to develop and implement national action plans, strategies or other measures, where relevant, to achieve the ends of the Declaration.

9. We commit ourselves to promoting and protecting the rights of indigenous persons with disabilities and to continuing to improve their social and economic conditions, including by developing targeted measures for the aforementioned action plans, strategies or measures, in collaboration with indigenous persons with disabilities. We also commit ourselves to ensuring that national legislative, policy and institutional structures relating to indigenous peoples are inclusive of indigenous persons with disabilities and contribute to the advancement of their rights.

10. We commit ourselves to working with indigenous peoples to disaggregate data, as appropriate, or conduct surveys and to utilizing holistic indicators of indigenous peoples' well-being to address the situation and needs of indigenous peoples and individuals, in particular older persons, women, youth, children and persons with disabilities.

11. We commit ourselves to ensuring equal access to high-quality education that recognizes the diversity of the cultures of indigenous peoples and to health, housing, water, sanitation and other economic and social programmes to improve well-being, including through initiatives, policies and the provision of resources. We intend to empower indigenous peoples to deliver such programmes as far as possible.

12. We recognize the importance of indigenous peoples' health practices and their traditional medicine and knowledge.

13. We commit ourselves to ensuring that indigenous individuals have equal access to the highest attainable standard of physical and mental health. We also commit ourselves to intensifying efforts to reduce rates of HIV and AIDS, malaria, tuberculosis and non-communicable diseases by focusing on prevention, including through appropriate programmes, policies and resources for indigenous individuals, and to ensure their access to sexual and reproductive health and reproductive rights in accordance with the Programme of Action of the International Conference on Population and Development, the Beijing Platform for Action and the outcome documents of their review conferences.

14. We commit ourselves to promoting the right of every indigenous child, in community with members of his or her group, to enjoy his or her own culture, to profess and practise his or her own religion or to use his or her own language.

15. We support the empowerment and capacity-building of indigenous youth, including their full and effective participation in decision-making processes in matters that affect them. We commit ourselves to developing, in consultation with indigenous peoples, policies, programmes and resources, where relevant, that target the well-being of indigenous youth, in particular in the areas of health, education, employment and the transmission of traditional knowledge, languages and practices, and to taking measures to promote awareness and understanding of their rights.

16. We acknowledge that indigenous peoples' justice institutions can play a positive role in providing access to justice and dispute resolution and contribute to harmonious relationships within indigenous peoples' communities and within society. We commit ourselves to coordinating and conducting dialogue with those institutions, where they exist.

17. We commit ourselves to supporting the empowerment of indigenous women and to formulating and implementing, in collaboration with indigenous peoples, in particular indigenous women and their organizations, policies and programmes designed to promote capacity-building and strengthen their leadership. We support measures that will ensure the full and effective participation of indigenous women in decision-making processes at all levels and in all areas and eliminate barriers to their participation in political, economic, social and cultural life.

18. We commit ourselves to intensifying our efforts, in cooperation with indigenous peoples, to prevent and eliminate all forms of violence and discrimination against indigenous peoples and individuals, in particular women, children, youth, older persons and persons with disabilities, by strengthening legal, policy and institutional frameworks.

19. We invite the Human Rights Council to consider examining the causes and consequences of violence against indigenous women and girls, in consultation with the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples and other special procedures mandate holders within their respective mandates. We also invite the Commission on the Status of Women to consider the issue of the empowerment of indigenous women at a future session.

20. We recognize commitments made by States, with regard to the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, to consult and cooperate in good faith with the indigenous peoples concerned through their own representative institutions in order to obtain their free and informed consent prior to the approval of any project affecting their lands or territories and other resources.

21. We also recognize commitments made by States, with regard to the Declaration, to establish at the national level, in conjunction with the indigenous peoples concerned, fair, independent, impartial, open and transparent processes to acknowledge, advance and adjudicate the rights of indigenous peoples pertaining to lands, territories and resources.

22. We recognize that the traditional knowledge, innovations and practices of indigenous peoples and local communities make an important contribution to the conservation and sustainable use of biodiversity. We acknowledge the importance of the participation of indigenous peoples, wherever possible, in the benefits of their knowledge, innovations and practices.

23. We intend to work with indigenous peoples to address the impact or potential impact on them of major development projects, including those involving the activities of extractive industries, including with the aim of managing risks appropriately.

24. We recall the responsibility of transnational corporations and other business enterprises to respect all applicable laws and international principles, including the Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations

“Protect, Respect and Remedy” Framework and to operate transparently and in a socially and environmentally responsible manner. In this regard, we commit ourselves to taking further steps, as appropriate, to prevent abuses of the rights of indigenous peoples.

25. We commit ourselves to developing, in conjunction with the indigenous peoples concerned, and where appropriate, policies, programmes and resources to support indigenous peoples’ occupations, traditional subsistence activities, economies, livelihoods, food security and nutrition.

26. We recognize the importance of the role that indigenous peoples can play in economic, social and environmental development through traditional sustainable agricultural practices, including traditional seed supply systems, and access to credit and other financial services, markets, secure land tenure, health care, social services, education, training, knowledge and appropriate and affordable technologies, including for irrigation and water harvesting and storage.

27. We affirm and recognize the importance of indigenous peoples’ religious and cultural sites and of providing access to and repatriation of their ceremonial objects and human remains in accordance with the ends of the Declaration. We commit ourselves to developing, in conjunction with the indigenous peoples concerned, fair, transparent and effective mechanisms for access to and repatriation of ceremonial objects and human remains at the national and international levels.

28. We invite the Human Rights Council, taking into account the views of indigenous peoples, to review the mandates of its existing mechanisms, in particular the Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples, during the sixty-ninth session of the General Assembly, with a view to modifying and improving the Expert Mechanism so that it can more effectively promote respect for the Declaration, including by better assisting Member States to monitor, evaluate and improve the achievement of the ends of the Declaration.

29. We invite the human rights treaty bodies to consider the Declaration in accordance with their respective mandates. We encourage Member States to include, as appropriate, information on the situation of the rights of indigenous peoples, including measures taken to pursue the objectives of the Declaration, in reports to those bodies and during the universal periodic review process.

30. We welcome the increasingly important role of national and regional human rights institutions in contributing to the achievement of the ends of the Declaration. We encourage the private sector, civil society and academic institutions to take an active role in promoting and protecting the rights of indigenous peoples.

31. We request the Secretary-General, in consultation and cooperation with indigenous peoples, the Inter-Agency Support Group on Indigenous Peoples' Issues and Member States, to begin the development, within existing resources, of a system-wide action plan to ensure a coherent approach to achieving the ends of the Declaration and to report to the General Assembly at its seventieth session, through the Economic and Social Council, on progress made. We invite the Secretary-General to accord, by the end of the seventieth session of the Assembly, an existing senior official of the United Nations system, with access to the highest levels of decision-making within the system, responsibility for coordinating the action plan, raising awareness of the rights of indigenous peoples at the highest possible level and increasing the coherence of the activities of the system in this regard.

32. We invite United Nations agencies, funds and programmes, in addition to resident coordinators, where appropriate, to support the implementation, upon request, of national action plans, strategies or other measures to achieve the ends of the Declaration, in accordance with national priorities and United Nations Development Assistance Frameworks, where they exist, through better coordination and cooperation.

33. We commit ourselves to considering, at the seventieth session of the General Assembly, ways to enable the participation of indigenous peoples' representatives and institutions in meetings of relevant United Nations bodies on issues affecting them, including any specific proposals made by the Secretary-General in response to the request made in paragraph 40 below.

34. We encourage Governments to recognize the significant contribution of indigenous peoples to the promotion of sustainable development, in order to achieve a just balance among the economic, social and environmental needs of present and future generations, and the need to promote harmony with nature to protect our planet and its ecosystems, known as Mother Earth in a number of countries and regions.

35. We commit ourselves to respecting the contributions of indigenous peoples to ecosystem management and sustainable development, including knowledge acquired

through experience in hunting, gathering, fishing, pastoralism and agriculture, as well as their sciences, technologies and cultures.

36. We confirm that indigenous peoples' knowledge and strategies to sustain their environment should be respected and taken into account when we develop national and international approaches to climate change mitigation and adaptation.

37. We note that indigenous peoples have the right to determine and develop priorities and strategies for exercising their right to development. In this regard, we commit ourselves to giving due consideration to all the rights of indigenous peoples in the elaboration of the post 2015 development agenda.

38. We invite Member States and actively encourage the private sector and other institutions to contribute to the United Nations Voluntary Fund for Indigenous Peoples, the Trust Fund on Indigenous Issues, the Indigenous Peoples Assistance Facility and the United Nations Indigenous Peoples' Partnership as a means of respecting and promoting the rights of indigenous peoples worldwide.

39. We request the Secretary-General to include relevant information on indigenous peoples in his final report on the achievement of the Millennium Development Goals.

40. We request the Secretary-General, in consultation with the Inter-Agency Support Group on Indigenous Peoples' Issues and Member States, taking into account the views expressed by indigenous peoples, to report to the General Assembly at its seventieth session on the implementation of the present outcome document, and to submit at the same session, through the Economic and Social Council, recommendations regarding how to use, modify and improve existing United Nations mechanisms to achieve the ends of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, ways to enhance a coherent, system-wide approach to achieving the ends of the Declaration and specific proposals to enable the participation of indigenous peoples' representatives and institutions, building on the report of the Secretary-General on ways and means of promoting participation at the United Nations of indigenous peoples' representatives on the issues affecting them.

Eamiálbmogiid máilmmikonfereansan dovddus váldočoahkkima alla dási dievasčoahkkima loahppaáššebábir

1. Mii lahttoriikkaid stáhtaid ja ráddehusaid oaivámuččat, ministarat ja ovddasteaddjit, geat nannet min duodalaš čatnaseami Ovtastuvvan Našuvnnaid vuoddogirjji ulbmiliidda ja prinsihpaide, ovttasbargovuoigŋas máilmmi eamiálbmogiiguin, leat 22. ja 23. čakčamánu 2014 čoahkkanan Ovtastuvvan Našuvnnaid váldodoaimmahakkii New Yorkii eamiálbmogiid máilmmikonfereansan dovddus váldočoahkkima dievasčoahkkimii geardduhan dihte ahte Ovtastuvvan Našuvnnain lea dehálaš ja oktilis doaimma eamiálbmogiid vuoigatvuođaid ovddideamis ja suodjaleamis.

2. Mii atnit buorrin eamiálbmogiid válmmaštallandoaimmaid máilmmikonfereanssa várás, nu go Álaheajus Norggas geassemánu 2013 dollojuvvon eamiálbmogiid máilmmi-viidosaš válmmaštallankonfereanssa. Mii váldit vuhtii Álaheaju konfereanssa loahppaáššebáhpára ja eamiálbmogiid eará veahkeheadji doaimmaid. Mii atnit buorrin maiddái alla dási dievasčoahkkima searvvaheadji válmmaštallandoaimmaid, masa gullá maiddái eamiálbmogiid ovddasteddjiid viiddis oassálastin.

3. Mii nannet, ahte mii doarjut Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa, man váldočoahkkin dohkkehii 13. čakčamánu 2007, ja ahte mii leat čatnasan dan mielde ráddádallat ja bargat ovttas dáid eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ásaheaid bokte vearihis dáhtuin ulbmiliin fidnet sis ovddalgihtii sin miehtama, mii vuoddu-đuvvá vuodlaš dieđuide ja lea dahkon bákku haga, ovdal go mearridat ja ollašuttit lágaid dahje hálddahaslaš doaimmaid mat sáhttet čuochat sidjiide, julggaštusa geavahahtti prinsihpaid mielde.

4. Mii nannet iežamet duodalaš čatnasumi gudnejahttit, doarjut ja ovddidit sihke leat mange láhkái láivutkeahtá eamiálbmogiid vuoigatvuođaid ja áimmahuššat julggaštusa prinsihpaid.

5. Julggaštusa lassin mii atnit mielas eará mearkkašahtti bohtosiid, mat leat jukson guovtti manimus logijagis huksedettiin riikkaidgaskasaš rámma máilmmi eamiálbmogiid vuoigatvuođaid ja figgamušaid ovddideapmái. Daidda gullet earret earáid eamiálbmotáššiid bissovaš foruma ásaheapmi, eamiálbmogiid vuoigatvuođaid

giedahalli áššedovdi–meka–nismma ásaheapmi ja eamiálbmogiid vuoigatvuodaid spesiálaraporterejeaddji doaim–ma vuoddu–deapmi. Mii čatnasat váldit áššálaččat vuhtii dáid orgánaid addin ávžžuhusaid ja rávvagiid ovttasbarggus eamiálbmogiiguin.

6. Mii giktalat daid stáhtaid, mat eai leat velá ratifiseren Riikkaidgaskasaš bargoor–ganisašuvnna jagi 1989 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid konvenšuvnna (nr 169) dahje guorrasan dasa, vihkkehallat dan ratifiserema dahje dasa guorraseami. Mii atnit mielas, ahte konvenšuvdna geatnegahtá dan ratifiseren stáhtaid ovddidit oktiiheivehuvvon ja systemáhtalaš doaimmaid eamiálbmogiid vuoigatvuodaid suodjaleami várás.

7. Mii čatnasat ollašuhttit ráđđálagaid ja veahkkálagaid eami–álbmogiiguin dárbbalaš doaim–maid sisriikkalaš dásis, daid siste láhkaásahandoaimmat sihke politihkalaš ja háldda–huslaš doaimmat, juksan dihte eamiálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa mihttomeriid ja ovd–didan dihte didolašvuoda dan birra servodaga buot surggiin, daid gaskkas láhkaásahan–orgá–naid, riektelágádusa ja almmolaš hálddahusa doaibmit.

8. Mii čatnasat bargat ovttas eamiálbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji orgánaid bokti ovddidan dihte ja ollašuhttin dihte dárbbu mielde sisriikkalaš doaibmaplánaid, strate–giijaid ja eará doaimmaid julggaštusa mihttomeriid juksama várás.

9. Mii čatnasat ovddidit ja suodjalit eamiálbmotláp másiid vuoigatvuodaid ja ain buo–ridit sin sosiála ja ekonomalaš diliid ovttrasrádiid eamiálbmotláp másiiguin, daid gaskkas ovd–didemiin ulbmillaš doaimmaid ovdalis máinnašuvvon doaibmaplánaid, strategiijaid ja doaim–maid várás. Mii maiddái čatnasat dáhkidit, ahte eamiálbmotláp másat searvvahuvvojit eamiálbmogiidda guoski sisriikkalaš láhkaásaheami, politihkalaš ja institušuvnnaš ráhkadusaide, ja ahte dát ráhkadusat leat dehálaš oassin sin vuoigatvuodaid ovdáneamis.

10. Mii čatnasat bargat eamiálbmogiiguin sierranahttin dihte dárbbu mielde dieđuid dahje dahkan dihte čielggadusaid, ja ávkástallat ollislaš indikahtoriiguin eamiálbmogiid bures–birgejumis gallehan dihte eamiálbmogiid ja –olbmuid, eandalli boarrásiid, nissoniid, nuo–raid, mánáid ja láp másiid, diliid ja dárbbuid

11. Mii čatnasat dáhkidit ovttaveardásaš beassama alladášat oahpahussii, mii dovddasta eamiálbmogiid kultuvrraid mánggabealatvuoda, ja dearvvasvuoda–, ássan–, čáhce–, hygi–ena– ja eará ekonomalaš ja sosiála prográmmaide buoridan dihte buresbirgejumi,

earret earáid álgagiid, doaibmaplánaid ja resurssaid háhkama bokte. Mii áigut addit eamiálbmo-giidda vejolašvuoda čadahit dákkár prográmmaid nu guhkás go vejolaš.

12. Mii dovddastat eamiálbmogiid dearvvasvuodavuogádagaid ja árbevirolaš dálkko-deami ja sin árbedieđu mearkkašumi.

13. Mii čatnasat dáhkidit, ahte eamiolbmot sáhttet ovttavewardásaččat juksat bajimus vejolaš fysalaš ja vuoijjalaš dearvvasvuoda dási. Mii maiddái čatnasat beavttálmahttit fig-gamušaid vuolidit HIV ja AIDS, málariija, tuberkulosa ja njoamokeahtes dávddaidd meari vuoro-hemiin ovdaeastadeami earret earáid eamiolbmuide čujuhuvvon dárbbalaš prográmmaid, doaibmaplánaid ja resurssaid bokte, sihke dáhkidit sin beassama seksuála ja sahkan-dearvvasvuoda bálvalusaide ja dáhkidit sahkananvuogatvuodaid riikkaidgaskasaš álbmot- ja ovddidankonfereanssa doaibmaplána, Beijinga doaibmaprogramma ja daid čuovvun-konfereanssaid loahppaáššebáhpáriid mielde.

14. Mii čatnasat ovddidit buot eamiálbmotmánáid vuogatvuoda návddašit ovttas joavk-ku eará lahtuiguin iežaset kultuvrras, dovddastit ja hárjehit iežaset oskkoldaga ja geavahit iežaset giela.

15. Mii doarjut eamiálbmotnuoraid ahtanuššama ja gelbbolašvuoda háhkama, earret earáid sin dievaslaš ja beaktilis oassálastima mearrádusaid dahkamii sidjiide čuoheci áššiin. Mii čatnasat ovddidit ráddálagaid eamiálbmogiiguin doaibmaplánaid, prográmmaid ja dárbbu mielde resurssaid, maid ulbmilin lea eamiálbmotnuoraid buresbirgejumi ovddi-deapmi ere-noamážit dearvvasvuoda, oahpahusa, barggolašvuoda ja árbedieđuid, gielaid ja vieruid sirdima surggiin, ja čadahit doaimmaid ovddidan dihte didolašvuoda ja ipmárdusa sin vuoi-gatvuodaid birra.

16. Mii dovddastat, ahte eamiálbmogiid riektelágádusain sáhtta leat posiitiiva mearkkašupmi riektesuoji fidnema ja riidduid čovdima dorvvasteamis ja ahte dat lea dehálaš oas-sin eamiálbmotservodagaid gaskasaš ja daid siskkáldas harmonalaš gaskavuodain. Mii čatnasat heivehit oktii ja čadahit gulahallama dákkár institušuvnnaiguin go dakkárat leat.

17. Mii čatnasat doarjut eamiálbmotnissoniid ahtanuššama ja ráhkadit ja ollašuttit ovt-tas-ráđiid eamiálbmogiiguin, eandalii eamiálbmotnissoniiguin ja sin organisašuvn-naiguin, doaibmaplánaid ja prográmmaid ovddidan várás sin gelbbolašvuoda háhkama ja nannen várás sin jodiheami. Mii doarjut doaimmaid, mat dáhkidit eamiálbmotnissoniid dievas

ja beaktilis oassálastima mearrádusaid dahkamii buot dásiin ja buot surggiin, ja mat jávkadit hehttehusaid sin oassálastimis politihkalaš, sosiála ja kultuvrralaš eallimii.

18. Mii čatnasat beavttálmahttit iežamet figgamušaid veahkkálagaid eamiálbmogiiguin eastadit ja jávkadit buotlágan veahkaválddi ja vealaheami eamiálbmogiid ja -olbmuid vuostá, eandalii nissoniid, mánáid, nuoraid, boarrásiid ja lápmásiid vuostá, nannemiin vuoi-gatvuodalaš, politihkalaš ja institušuvnnalaš rámmaid.

19. Mii bivdit olmmošvuoi-gatvuodaid rádi vihkkehallat eamiálbmotnissoniidda ja -nieid-daide čuoheci veahkaválddi sivaid ja váikkuhusaid guorahallama ráddálagaid nisso-niidda čuoheci veahkaválddi, dan sivaid ja váikkuhusaid spesiálaraporterejddjiin ja eami-álbmot-vuoi-gatvuodaid spesiálaraporterejddjiin ja eará spesiálamekanisemmaid doaimmaid háld-da-šeddjiiguin daid doaimbaviidodaga olis. Mii maiddái bivdit nissoniid sajádaga kom-mi-šuvnna gieđahallat boahhte čoaikkaneamis eamiálbmotnissoniid ahtanuššama.

20. Mii dovddastat stáhtaid čatnasemiid Ovttastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoi-gatvuodaid julggaštusa oktavuodas ráddádallat ja ovttasbargat vearihis dáhtuin guoskevaš eami-álbmogiiguin sin iežaset ovddasteaddji ása^husaid bokte oazžun dihte sin miehtama, mii vuodduuvvá vuđolaš dieđuide ja lea dahkkon bákku haga, ovdal go dohkkehuvvo makkárge proseakta, mii čuoheci sin eatnamiidda dahje guovlluide ja eará luondduriggo-da-gaide.

21. Mii dovddastat maiddái stáhtaid čatnasemiid julggaštusa oktavuodas vuodduidit siseriikkalaš dásis ovttasrádiid guoskevaš eamiálbmogiiguin vuoiggalaš, sorjjasmeahttun, bea-lát-keahtes, rabas ja čadačuovgi proseassaid dovddastan, ovddidan ja nannen dihte eami-álbmogiid vuoi-gatvuodaid mat čatnasit sin eatnamiidda, guovlluide ja luondduriggo-da-gaide.

22. Mii dovddastat, ahte eamiálbmogiid ja báikkálaš servodagaid árbediehtu, árbeviro-laš hutkosat ja geavadat leat mearkkašahtti oassin luonddu mánggabealatvuoda várjaleamis ja suvdilis anus. Mii dovddastat dehálažžan, ahte eamiálbmogat besset osolažžan sin die-đuid, hutkosiid ja geavadiid buktin ávkki go dat lea vejolaš.

23. Mii áigut bargat ovttas eamiálbmogiiguin dávistan dihte mearkkašahtti ovddidan-fidnuid, nu go ruvkeindustriija doaimmaide guoski fidnuid, sidjiide čuoheci váikkuhusaide dahje vejolaš váikkuhusaide, ja dasa gullá maiddái ulbmil hálddašit riskkaid heivvolaččat.

24. Mii atnit mielas mánggariikkalaš ja eará fitnodagaid vástu gudnejahttit gustojeaddji lágaid ja riikkaidgaskasaš prinsihpaid, daid siste fitnodatdoaimma ja olmmošvuoigatvuođaid rávaprinsihpat: Ovttastuvvan Našuvnnaid suodjaleami, gudnejahttima ja divvuma doaibmarámma ollašuttin, sihke vástu doaibmat čadačuovgi vugiin ja sosiálalaččat ja birrasa dáfos vásttolaččat. Dán olis mii čatnasat čadahit dárbbu mielde lassedoaimmaid eastadit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid boasttoatnima.

25. Mii čatnasat ovddidit ovttasrádiid gullelaš eamiálbmogiiguin dárbbu mielde doaibmaplánaid, prográmmaid ja resurssaid eamiálbmogiid ámmáhiid, árbevirolaš ealáhusaid, ekonomiija, áigáiboađu, borramušgáldorvvu ja biebmodili doarjuma várás.

26. Mii dovddastat, ahte eamiálbmogiin sáhtta leat dehálaš mearkašupmi ekonomiija, sosiála ja birrasa ovddideamis árbevirolaš suvdilis eanandoalu geavadiid bokte, maidda gullet maiddá árbevirolaš siepmanjuogadanortnegat, ja dan bokte, ahte sii fidnejit loatna- ja eará ruhtadanbálvalusaid, besset márkaniid, fidnejit oadjebas eananhálddašeami, dearvvasvuodabálvalusaid, sosiála bálvalusaid, oahpahusa, skuvlejumi, dieđuid ja heivvolaš teknologiija govttolaš haddái, nu go njuoskadeapmái, čázi háhkamii ja vurkkodeapmái.

27. Mii nannet ja dovddastat eamiálbmogiid vuoigálaš ja kultuvrralaš báikkiid dehálašvuoda ja dan, ahte lea dehálaš dorvvastit sin beassama atnit ráfis ja máhcahit ruovtto- luotta iežaset bassi áđaid ja máttuid liikkaid ja bázahusaid eamiálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa ulbmiliid mielde. Mii čatnasat ovddidit guoskevaš eamiálbmogiiguin ovttasrádiid vuoigálaš, čadačuovgi ja beaktilis vuogádagaid, maid bokte eamiálbmogat besset daid bassi áđaide ja máttuid liikkaide ja bázahusaide ja máhcahit ruovttoluotta daid sihke sisriikkalaš ja riikkaidgaskasaš dásis.

28. Mii bivdit olmmošvuoigatvuođaid rádi eamiálbmogiid oaiviliid vuhtii válddedettiin guorahallat dan dálá vuogádagaid doaibmaviidodagaid, erenoamážit eamiálbmotvuoigatvuođaid áššedovdivuogádaga, váldočoahkkima 69. čoahkkaneamis ulbmiliin rievdadit ja buoridit áššedovdivuogádaga nu ahte dat sáhtta beaktiilabbot ovddidit julggaštusa gudnejahttima, dan siste lahttoriikkaid buoret veahkeheapmi vákšut, árvoštallat ja buoridit julggaštusa ulbmiliid juksama.

29. Mii bivdit olmmošvuoigatvuođaid soahpamušorgánaid váldit julggaštusa vuhtii iežaset doaibmaviidodaga olis. Mii giktalat lahttoriikkaid addit raporttain dáidda orgánaide ja oppa-máilmmálaš jeavddalaš dárkkistanproseassas dárbbu mielde dieđuid

eamiálbmogiid vuogatvuodaid dilis, daid siste dahkkon doaimmain julggaštusa ulbmiliidda figgamis.

30. Mii atnit buorin sisriikkalaš ja guovlludási olmmošvuogatvuodaid institušuvnnaid ain deháluht rolla julggaštusa ulbmiliid juksama ovddideamis. Mii giktalat priváhtta suorggi, siviila servodaga ja akademalaš institušuvnnaid váldit aktiivvalaš rolla eamiálbmogiid vuogatvuodaid ovddideamis ja suodjaleamis.

31. Mii bivdit váldočálli ovddidišgoahhtiráddálagaid ja veahkkálagaid eamiálbmogii–guin, eamiálbmotáššiid orgánaidgaskasaš doarjjajoavkkuin ja lahttoriikkaiguin dálá resurs–said olis vuogádatviidosaš doaibmaplána dáhkidan dihte oktilaš lahkonaanvuogi julggaštusa ulbmiliid juksamii, ja raporteret ekonomii ja sosiálarádi bokte váldočoahkkimii dan 70. čoahkkaneamis olahuvvon ovdáneamis. Mii bivdit váldočálli addit váldočoahkkima 70. čoahkkaneami áiggis Ovtastuvvan Našuvnnaid vuogádaga dálá alla dási virgeolbmo, guhte sáhtá oassálastit alimus dási mearrádusaid dahkamii vuogádagas, bargun koor–dineret doaibmaplána, bajidit didolašvuoda eamiálbmogiid vuogatvuodain buot bajimus vejolaš dásis ja lasihit vuogádaga doaimmaid jearggalašvuoda dán hárrái.

32. Mii bivdit Ovtastuvvan Našuvnnaid organisašuvnnaid, ruhtarájuid ja prográmmaid, riikkaguovdasaš koordináhtoriid lassín, dárbbu mielde bivdagis doarjut sisriikkalaš doaib–ma–plánaid, strategiijaid ja eará doaimmaid ollašuttima julggaštusa ulbmiliid juksama várás sisriikkalaš vuoruhemiid ja Ovtastuvvan Našuvnnaid vejolaš ovddidanrámmaid mielde buoret oktiiheiveheami ja ovtasbarggu bokte.

33. Mii čatnasat giedahallat váldočoahkkima 70. čoahkkaneamis vugiid, mo eami–álbmo–giid ovddasteddjiid ja institušuvnnaid oassálastima dahkat vejolažžan Ovtastuvvan Na–šuvn–naid áššáigullevaš orgánaid čoahkkimiidda sidjiide guoski áššiin, ja maiddá vejolaš sierranas evttohusaid, maid váldočálli lea dahkan manjelis 40. čuoggá bivdaga geažil.

34. Mii giktalat ráddehusaid dovddastit eami–álbmogiid mearkkašahtti oasi suvdilis ovdá–neami ovddideamis ulbmiliin juksat vuogálaš dássedeattu dálá ja boahttevaš buolv–vaid ekonomalaš, sosiála ja birasdárbbuid gaskkas, ja dovddastit dárbbu ovddidit soabalaš–vuoda luondduin suodjalan dihte min planehta ja dan ekosystemaid, mii lea dovddus Eadni Eanan mánggain riikkain ja guovlluin.

35. Mii čatnasat gudnejahttit eamiálbmogiid dehálaš oasi ekosystema hálldašeamis ja suvdilis ovdáneamis, masa gullet maiddá meahcebevdu, omardeami, guollebevdu, guođo-heami ja eanandoalu dovddiidusaid bokti fidnašuvvan dieđut, nu go maiddá sin diehta-gat, teknologijjat ja kultuvrrat.

36. Mii nannet, ahte eamiálbmogiid dieđuid ja strategiijaid birrasa bisuheamis galgašii gudnejahttit ja váldit vuhtii go mii ovddidat sisriikkalaš ja riikkaidgaskasaš lahkonaŋvuogiid dálkkádatrievdama láivudeapmái ja dasa heiveheapmái.

37. Mii váldit vára das, ahte eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta mearridit ja ovddidit vuoro-hemiid ja strategiijaid sin ovdáneami vuoigatvuođa hárjeheamis. Dán hárrái mii čatnasat váldit áššálaččat vuhtii eamiálbmogiid buot vuoigatvuođaid válmmaštaladettiin ovddidan-agenda jagis 2015 ovddosguvlui.

38. Mii bivdit lahttoriikkaid ja aktiivvalaččat giktalat priváhtta suorggi ja eará institušuvnnaid addit doarjaga Ovtastuvvan Našuvnnaid eaktodáhtolaš fondii eamiálbmogiid várás, eamiálbmotáššiid ruhtarádjosii, eamiálbmogiid veahkkeprográmmii ja Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmogiid verddevuođaprográmmii vuohkin gudnejahttit ja ovddidit eamiálbmogiid vuoigatvuođaid máilmmiviidosáčat.

39. Mii bivdit váldočálli bidjat áššáigullelaš dieđuid eamiálbmogiid birra iežas loahpa-raportii jahkeduháha ovdánanmihtomeriid juksamis.

40. Mii bivdit váldočálli reporteret, ráddálagaid eamiálbmotáššiid orgánaidgaskasaš doarj-ja-joavkkuin ja lahttoriikkaiguin ja váldimiin vuhtii eamiálbmogiid ovdanbuktin oain-nuid, váldočoahkkimii dan 70. čoahkkaneamis dán loahppaáššebáhpára ollašuhttimis, ja addit seammá čoahkkaneamis ekonomii ja sosiálaráđi bokte ávžžuhusaid das, mo geava-hit, riev-dadit ja buoridit Ovtastuvvan Našuvnnaid dálá mekanismaid Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotvuoigatvuođaid julggaštusa ulbmiliid juksamis, sihke addit ávžžuhusaid vugiin buoridit oktílaš systemaviidosaš lahkonaŋvuogi julggaštusa ulbmiliid juksamii ja addit sierranas evttohusaid eamiálbmogiid ovddasteddjiid ja institušuvnnaid oassálastima vejolažžan dahkama várás, mii vuodduvvá váldočálli raportii vugiin, mo ovddidit eamiálbmogiid ovddasteddjiid oassálastima Ovtastuvvan Našuvnnaid áššiin, mat gusket sidjiide.

Algâalmugij maailmkonferenssin tubdum almosčuákkim ollâ tääsi tievâsčuákkim loppääššikirje

1. Mij, jeessânstaatâi staatâ- já haldättäsâi njunošeh, ministereh já ovdâsteijeeh, naanoodmáin tuotâ čonâdättâm Ovtâstum aalmugij vuádukirje ulmijd já prinsiipaid, oovtâstpargovuoijnâst maailm algâalmugijguin, lep čokkânâm Ovtâstum aalmugij váldutoimásajan New Yorkân čohčâmáánu 22. já 23. peeivi 2014 algâalmugij maailmkonferenssin tubdum almosčuákkim ollâ tääsi tievâsčuákkimân pahudid oppeet Ovtâstum aalmugij tehálii já juátkojejee rooli algâalmugij vuoigâdvuodâi ooddedmist já suojjâlmist.

2. Mij lep mietâmielâliih algâalmugij vuádusteijee toimáid maailmkonferens várás, tego maailmvijdosii algâalmugij valmâštállâmkonferensân, mii tollui Altaast, Taažast, kesimáánust 2013. Mij merkkup Alta konferens loppääššikirje já eres pargoid, maid algâalmugeh láá porgâm. Lep meid mietâmielâliih ollâ tääsi tievâsčuákkim valmâštállâmprosessân, mast algâalmugij ovdâsteijeeh lijjii vijdáht mieli.

3. Mij nanodep mii torjuu Ovtâstum aalmugij algâalmugij vuoigâdvuodâi julgástušân, mon almosčuákkim tuhhiittij čohčâmáánu 13. peeivi 2007, já mii čonâdâtmijd, moh láá tohhum taan ohtâvuodâst konsultistid já toimâd oovtâstpargoost pyeri oskoost tai algâalmugijguin sii jieijâs ovdâsteijeeorganij peht, ko lii tãrguttâs finnid sii rijjã já tiãtun vuãduduvvee munemietãmãš ovdil ko tuhhiittep já olãšuttep lahãaasãtljãd teikã haaldãtljãd tooimãid moh sãttih vaikuttid sijjãn, julgãstuš hiãivulij prinsiipij vuãdulãd.

4. Mij nanodep mii tuotã čonãdãttãm kunnijãttid, ovdedid já tuãlvud ovdãskulij ige mahten kepidid algãaalmugij vuoigãdvuodãid já kattid julgãstuš prinsiipijãd.

5. Julgãstuš lasseen mij muštottep eres merhãšittee puãtusijãd majemui kyevti ihelove äãigi, ko láã huksim aalmugijkoskãsiãd raamijã maailm algãaalmugij vuoigãdvuodãi já uulmij ooddedmãn. Taah aneh sistees algãaalmugij pissoo foorum vuãduãdem, algãaalmugij vuoigãdvuodãi äššitobdeemekanism rãhtim já algãaalmugij vuoigãdvuodãi spesiaalraportistee tooimã vuãduãdem. Mij čonãdãttãp adelid äãšãnkullee huãmmãšume avžuttãssãid já ravvuãd, maid taah orgaaneh adeleh oovtãstpargoost algãaalmugijguin.

6. Mij movtjidittep taid staatâid, moh iä lah vala ratifisistâm teikâ siärvâm Aalmugijkoskâsii pargo-oorinig jiečânâs enâmij algâ- já hiäimuaalmugij almossopâmušan, 1989 (nr 169), suogârdid tom rähtim. Mij muštottep sopâmuš ratifisistâm staatâi kenigâsvuodâ sopâmuš vuäläsâžžân lääččid koordinistum já systemaatlijd tooimâid algâaalmugij vuoigâdвуodâi suojâlem väräs.

7. Mij čonâdättâp olâšuttid rádadâlmáin já oovtâstpargoost algâaalmugijguin taarbâšlijd aalmuglii tääsi tooimâid, mielidiluhâmáin lavâlijd, poolitlijd já haaldâtlijd tooimâid, moiguin juksâd OA algâaalmugij vuoigâdвуodâid kyeskee julgâštuš uulmijd já ovdededid tiädulâšvuodâ julgâštušast puoh ohtsâškode suorgijn, mielidiluhâmáin lahâasättemorgaanij, riehtilâjádâs já almos haldâttuv tuámeid.

8. Mij čonâdättâp oovtâstpargoost algâaalmugijguin, sii jieijâs ovdâstemorgaanij peht, ovdededid já olâšuttid aalmuglijd toimâvuáváámijd, strategiad já eres tárbulijd tooimâid julgâštuš uulmij olâšuttem väräs.

9. Mij čonâdättâp ovdededid já suojâlid algâaalmugâid kullee vâdulij ulmui vuoigâdвуodâid já ain pyeredid sii sosiaallijd já ekonomâlijd tiilijd, oovdedmáin čuosâttum tooimâid ovdii beln mainâšum toimâvuáváámij, strategiai teikâ tooimâi väräs, oovtâstpargoost algâaalmugij vâdulij ulmuiguin. Mij meid čonâdättâp visâsmittid, ete aalmugliih lahâasättem, instituutio já poolitliih ráhtuseh, moh kyeskih algâaalmugâid, siskálmiteh algâaalmugij vâdulij ulmuid já pargeh sii vuoigâdвуodâi oovdedmân.

10. Mij čonâdättâp porgâd algâaalmugijguin smavâdid tiädu, nuuvtgo hiäivulâš, teikâ toohâd tutkâmušâid já kevttid oleslijd algâaalmugij pyereestvaijeemindikaattorijd vâi pyehtip pieijâd huámmâšume algâaalmugij já tai ovtâskâs ulmui, eromâšâvt elilâm ulmui, nisonij, nuorâi, párnâi já vâdulij ulmui tilân já tarboid.

11. Mij čonâdättâp visâsmittid oovtviärdâsii peessâm ollâ tääsi škovliimân, mii tuubdâst algâaalmugij kulttuurij maanġânâlâsâšvuodâ, já tiervâsvuodâ-, aassâm-, čäci- já hygieniaohjelmâid sehe eres ekonomâlijd já sosiaallijd ohjelmâid, moiguin ovdeduvvo pyereestvaijeem. Taah siskálmiteh alguid, toimâvuovijd já resurssij jyehim. Mij viggâp vâldâsmittid algâaalmugijd olâšuttid tagarijd ohjelmijd nuuvt kuhâs ko mahdulâš.

12. Mij tubdâstep algâaalmugij tiervâsvuodâvuovij tehâlâšvuodâ já sii ärbivuávâlii tâlhudem já tiädu.

13. Mij čonádáttáp visásmittid, ete algáaalmugulmuin lii oovtlágán máhđulášvuotâ alemuu rumâšlii já jieğâlii tiervâsvuotâ táásán. Mij meid čonádáttáp pehtilittid viggâmušâid kepidid HIV já AIDS, malaria, tuberkuloosi já eres ko njuámmootaavdái mere nuuvt, ete piejâp tiädu estimân, algáaalmugulmuid târguttum hiäivulij ohjelmij, toimâvuovij já vyeimivaarij vievâst, sehe visásmittid sii vuoigâdвуotâ seksuaal- já lasânemtiervâsvuotân já sii lasânemvuoigâdвуotâ aalmugijkoskâsii aalmug- já ovdedemkonferens toimâohjelm, Peking toimâohjelm já tai árvuštállâmkonferensij loppâáššikiirrij miäldásávt.

14. Mij čonádáttáp ovdedid jyehti algáaalmugpárnáá vuoigâdвуotâ, oovtâst suu jieijâs juávhu jesânijguin, navdášid suu jieijâs kulttuurist, tubdâstid já hártuttid suu jieijâs oskolduv sehe kevttid suu jieijâs kielâ.

15. Mij tuárjup algáaalmugnuorâi vuáimásmittem já naavcâi ovdedem, miäldiluhâmáin sii tievâs já pehtilis uásálistem miärádâsráhtimân aašijn, moh kyeskih sijn. Mij čonádáttáp lääččid ráđádâlmáin algáaalmugijguin toimâvuovijd, ohjelmijd já resurssijd, kost hiäivulâš, moi ulmen lii algáaalmugnuorâi pyereestvaijeem, eromâšávt suorgijn, moh kyeskih tiervâsvuotân, škovliimân, pargolâšvuotân sehe ärbivuáválii tiädu, kielâi já vuáháduvâi sirdemân, já olâšuttid toomâid, moiguin ovdedeh tom, ete nuorah tiettih já iberdeh sii vuoigâdвуotâid.

16. Mij tubdâstep, ete algáaalmugij riehtilájádâsâin sáttá lede positiivlâš uási riehtiseje addelmist já riijdoi čuávdimist já ete toh pyehtih ovdedid harmoonlijd koskâvuotâid algáaalmugij siärvusij siste já ohtsâškodeest. Mij čonádáttáp koordinistid já olâšuttid vuárusavâstállâm tai lájádâsâiguin, kost toh láá.

17. Mij čonádáttáp tuárjuđ algáaalmugnisonij vuáimásmittem já hammid já olâšuttid, oovtâstpargoost algáaalmugijguin, eromâšávt algáaalmugnisonijguin já sii servijguin, toimâvuovijd já ohjelmijd, moh láá uáivildum ovdedid naavcâi ovdedem já nanodid sii jodettejeevuotâ. Mij tuárjup toomâid, moh visásmiteh algáaalmugnisonij oles já pehtilis uásálistem miärádâstooohâmprosessâid puoh taasijn já puoh suorgijn já moh meddâlisteh iästuid sii uásálistmân poolitlii, ekonomâlii, sosiaallii já kulttuurlii elimân.

18. Mij čonádáttáp pehtilittid mii viggâmušâid, oovtâstpargoost algáaalmugijguin, estid já meddâlistid puoh viehävâäldi haamijd já olgoštem algáaalmugij já sij jesânij kuáttá, eromâšávt nisonij, párnâi, nuorâi, elilâm ulmui já vádulij ulmui kuáttá, nuuvt ete nanodep riävtäljijd, poolitlijd já instituutionaallijd raamijd.

19. Mij pivdep olmoošvuoigâdvuodâräädi suogârdid, ete tot totká algâaalmugnisonáid já nieidáid čuosâttum viehävääldi suujáid já čuávumušáid, rádádálmáin nisonáid čuosâttum viehävääldi sehe ton suujái já čuávumušái sierânâsraportistein, algâaalmugij vuoigâdvuodái sierânâsraportistein já eres sierânâsprosesij tooimái haldâšeijeiguin tai tooimái miäldásávt. Mij meid pivdep nisonij sajattuv kiedâvuššee toimâkode kiedâvuššâd algâaalmugnisonij vuáimâsmittem ton čuávuváá čuákkimist.

20. Mij tubdâstep čonâdâtmijd, OA algâaalmugij vuoigâdvuodái julgâštuš uásild, ete staatah rádádáleh já tuáimih rehálâš mieláin oovtâstpargoost áášânkullee algâaalmugijguin sii jieijâs ovdâstemorgaanij peht vâi finnejeh sii rijjá já tiätun vuáduduvvee munemietâmâš ovdilgo staatah tuhhiitteh haaváid, moh vaikutteh algâaalmugij enâmáid, kuávloid já eres luánduriggoduvváid.

21. Mij tubdâstep meid čonâdâtmijd, julgâštuš uásild, ete staatah vuádudeh aalmuglii tääsist oovtâst áášânkullee algâaalmugijguin vuoigâljid, hiängáamet-tum, pelettemes, ávus já čoodâuáinojeijee lattiimijd vâi pyehtih tubdâstid, ovdededid já čuávdiid algâaalmugij vuoigâdvuodáid, moh kyeskih enâmáid, kuávloid já luánduriggoduvváid

22. Mij tubdâstep, ete algâaalmugij já páihálij seervij ärbivuáválâš tiätu, innovaatioh já vuáháduveh ovdeded merhâšitteht luándu maangâhámásâšvuodâ suojálem já killeel kevtim. Mij tubdâstep tehálâžžân, ete algâaalmugeh peessih uásálistid, kost máhđulâš, sii tiäđui, innovaatioh já vuáháduvâi hiäđoid.

23. Mij viggâp toimâd oovtâst algâaalmugijguin ton oovdân, ete stuorrâ ovdedemprojektij, tego kuáivuttâhtoomâ, vaikuttâsah teikâ mahđuliuh vaikuttâsah sijnân váldojeh vuotân, já toin uulmijn ete riiskah haldâšuvvojeh ääšimiäldásávt.

24. Mij macâttep mieláid maangâaalmuglij já eres finnoduvâi ovdâsvástádâs anneed áárvust puoh hiäivulijid laaváid já aalmugijkoskâsijd prinsiiplid, tego finnodâhtoomân já olmoošvuoigâdvuodáid kyeskee Ovtâstum aalmugij stivrejeijee prinsiipeh, moiguin olâšuteh suojálmân, kunnijâtmân já tivomân vuáduduvvee Ovtâstum aalmugij toimâraami, sehe toimâd čoodâuáinojeijee vuovijn já sosiaallávt já pirrâs tááhust ovdâsvástádâslávt. Taan uásild mij čonâdâttâp olâšuttid táárbu miel lasetoimáid vâi estip algâaalmugij vuoigâdvuodâiguin ávhástállâm.

25. Mij čonâdâttâp ovdededid oovtâst áášânkullee algâaalmugijguin táárbu miel toimâvuovijd, ohjelmijd já vyeimivaarijd, moiguin puáhtá tuárjuđ algâaalmugij ámáttijd,

ärbivuáválijd iäláttásáid, ekonomia, áigápuáduid, purrâmâšverkkitorvolâšvuodâ já piámmu.

26. Mij tubdâstep ete lii tehálâš, ete algâaalmugijn lii rooli ekonomálie, sosiaallii já pirrâs oovdedmist ärbivuáválijd killeel eennâmtuáluvuáháduvâi kevttimáin, tego ärbivuáváliih siemmânjyehimvuáháduvah, já ete sist láá lovnâ- já eres ruttádempalvâlusâi finnimvuotâ, peessâm markkânáid, torvejum eennâmkevttimvuoigâdvuodah, tiervâsvuodâhuoláttâs, sosiaalpalvâlusah, škovlim, tiátu já hiävulâš já kuáhtulii haddetäsi teknologia, tego njuoskâdmân já čääsi väldimân já vyerkkimân uáivildum teknologia.

27. Mij nanodep já tubdâstep algâaalmugij oskoldâhlij já kulttuurlij soojij tehálâšvuodâ já tom, et sij kalgeh peessâd uáinid já sijjân kalga macättid sii seremoniatiingâid já uámikkásâi pasättâsáid OA algâaalmugij vuoigâdvuodâid kyeskee julgâštuš uulmij miel. Mij čonâdâttâp ovdedid oovtâst tai algâaalmugijguin vuoigâdvuodâlijd, čoodâuáinojeijee já pehtilis vuáháduvâid moiguin sij peessih uáinid já finnid maasâd seremoniatiingâid já uámikkásâi pasättâsáid aalmuglii já aalmugijkoskâsii tääsist.

28. Mij pivdep olmoošvuoigâdvuodâräädi, nuuvt ete váldá vuotân algâaalmugij uáinuid, árvuštállâđ uđđâsist táálái vuáháduvâidis tooimâid, eromâšávt algâaalmugij vuoigâdvuodâi äššitobdeemekanism, almosčuákkim 69. čuákkimist, vâi puáhtá mutted já pyeredid äššitobdeemekanism tienuuvt, ete tot puáhtá tááláást pehtilubboht ovdedid julgâštuš áárvustanneem, eres lasseen nuuvt, ete iššeed jeessânstaataid tááláást pyerebeht čuávvuđ, árvuštállâđ já pyeredid julgâštuš uulmij juksâm.

29. Mij pivdep jieškote-uv olmoošvuoigâdvuodâi kocceemorgaan väldid julgâštuš vuotân jieijâs tooimâ miäldásávt. Mij movtijdittep jeessânstaatâid siskálmittid, ko máhdulâš, tiäđuvid algâaalmugij vuoigâdvuodâi tiileest, miel diluhâmáin olášuttum tooimâid julgâštuš uulmij juksâmân, raportijn maid toimâtteh tááid kocceemorgaanâid sehe maailmviđjosii meriääigitarkkuumist.

30. Mij lep mietâmielâliih aalmuglij já kuávlulij olmoošvuoigâdvuodâinstituutioi ain tehálub roolin julgâštuš uulmij olášuttem oovdedmist. Movtijdittep priivaat sektor, aalmuglâšohtsâškode já akateemlijd instituutioid väldid aktiivlii uási ko ovdedeh já suojâleh algâaalmugij vuoigâdvuodâid.

31. Mij pivdep, ete uáivičallee ovdeedškuát ráđádâlmáin já oovtâstpargoost algâaalmugijguin, algâaalmugij aášijd kiedâvuššee sierânâsseervij koskâsii

toorjajuávuuin já jeessânstaatâiguuin tááláá resursijguuin oles vuáhádúv vijdosii toimávuávám, main puáhtá visásmittid systemaatlii aldánemvyevi julgáštus uulmij oláštumân, já raportist ovdánmist almosčuákkimân ton 70. čuákkimist ekonomia- já sosiaalráádi peht. Mij pivdep uáivičállee miedettid, 70. čuákkim loopâ räi, tááláá Ovtâstum aalmugij vuáhádúv ollá täási virgeulmui, kote pasta uásálistid vuáhádúv alemui taasij miärádâstohâmân, ovdâsvástádâs koordinistid toimávuávám, lasettid tiädulâšvuodâ algâaalmugij vuoigâdvuodâin alemuu máhdulâš täásist já lasettid vuáhádúv tooimâi systemaatlâšvuodâ taan uásild.

32. Mij pivdep Ovtâstum aalmugij toimáttuváid, ruttaráájuid já ohjelmijd, táárbu miel eennâmkoordinistei lasseen, tuárjuđ pivdemist aalmuglij toimávuávámij, strategiai teikâ eres tagarij tooimâi olášttem, julgáštus uulmij olášttem várás, vâldimáin vuotân aalmuglijd prioriteetijd já máhdulijd Ovtâstum aalmugij ovdedemraamijd, pyereeb koordinistem já oovtâstpargo peht.

33. Mij čonâdâttâp kiedâvuúššâd almosčuákkim 70. čuákkimist vuovijd, main toohâd máhdulâžžân algâaalmugij ovdâsteijej já instituutioi uásálistem Ovtâstum aalmugij áášânkullee orgaanij čuákkimáid táaid aalmugáid kyeskee aášijn, miel diluhâmáin máhdulijd eromâš iávtuttâsâid, maid uáivičállee taha majeláá 40. saajeest ovdânpuohtum táttum keežild.

34. Mij movtijdittep haldâttâsâid tubdâstid algâaalmugij merhâšittee uási killeel ovdánem oovdedmist, vâi puáhtá juksâd vuoigâdvuodâlii täsitiáddu tááláá já puáttee suhâpuolvâi ekonomâlij, sosiaalij já pirâstáárбуi kooskâst, sehe táárбу ovdedid täsitiádu luánduin vâi pyehtip suojâlid mii plaaneet já ton ekosysteemijd, mii kočoduvvoo maangâ enámist já kuávluin ”eennâm mii enni”.

35. Mij čonâdâttâp kunnijâttid algâaalmugij uási ekosysteem haaldâšmist já killeel ovdánmist, sehe tiádu, mii lii finnejum meccipivdo, nuurrâm, kyelipivdo, kuáduutem já eennâmtuálu háárjutmist já sii tiettuu, teknologia já kulttuur.

36. Mij nanodep, ete algâaalmugij tiádu já strategiid pirrâs siálutmân kolgáččij kunnijâttid já vâldid vuotân ko ovdedep aalmuglijd já aalmugijkoskâsijd aldánemvuovijd šonjâdâhnuvâstus keeppidmân já toos vuáhádumân.

37. Mij merkkup, ete algâaalmugijn lii vuoigâdvuotâ meridid já ovdedid prioriteetijd já strategiid vâi pyehtih kevtid sii vuoigâdvuodâ ovdánmân. Taan uásild mij čonâdâttâp

väldid ääšimiäldásávt vuotân puoh algâaalmugij vuoigâdвуодâid ko ráhtip ive 2015 maņasii ovdedemoimâvuávám.

38. Mij koččop jeessânstaatâid já movtijdittep aktiivlávt priivaat sektor já eres instituutiod tuárjuđ Ovtâstum aalmugij rijjâtátulii algâaalmugruttáráju, algâaalmugij aašij sierânâsruttáráju, algâaalmugij išedemohjelm já Ovtâstum aalmugij kyeimivuodâohjelm, vyeahhin kunnijâttid já ovdedid algâaalmugij vuoigâdвуодâid maailmviđdosávt.

39. Mij pivdep uáivičállee siskálmittid ääšimiäldásijđ tiäduid algâaalmugijn suu loppâraportân, mii kuáská ihetuhháat ovdedemuulmij olášumân.

40. Mij pivdep uáivičállee, ráđádálmáin algâaalmugij aašijđ kiedâvuššee sierânâsseervij koskâsii tuárjujuávkuin já jeessânstaatâiguin sehe vâldimáin vuotân algâaalmugij uáinuid, raportistid almosčuákkimân ton 70. čuákkimist taan loppâäššikirje olášutmist já adelid siämmáa čuákkimist ekonomia- já sosiaalräädi peht avžuuttâsâid tast, maht Ovtâstum aalmugij tááláid vuáhâduvâid kolgâččij kevttid, mutteđ já pyeredid vâi algâaalmugij vuoigâdвуодâid kyeskee Ovtâstum aalmugij julgâštuš ulmeh olášuttuuččii já vuovijd pyeredid ääšimiäldásii, oles vuáhâdov viđdosii aldânemvyevi julgâštuš uulmij olášutmân já ete sun taħa eromâš iävtuttâsâid, moiguin máhđulisteh algâaalmugij ovdâsteijej já instituutio uásálistem, vuáđuduumáin uáivičállee raportân vuovijn ovdedid algâaalmugij ovdâsteijej uásálistem Ovtâstum aalmugij toimân tááid aalmugáid kyeskee aašijn.

Alggmeerai maai'lmkonfere'nssen tobddum õõlmâs-sâbbar õll tää'zz tiuddsâbbar loppä'šške'rijj

1. Mij, vue'ssbie'llriikki riikk- da halltõõzzi jâá'dteeinee'kk, mini'stter da vöboršee'kk, kook raaveep tuõttšõs čõnnõõttmõõžž Öhttõõvvâm meerkoo'ddi vuâddkee'rij täävtõõzzid da vuâddjurddjid, maai'lm alggemeeraivui'm tuejjuum õhttsažtuâj jioġġâst, leä'p čõhččmannu 22. da 23. pee'v 2014 noorõõttâm Öhttõõvvâm meerkoo'ddi jâá'dtemkõõskõ'sse New York -gâârda alggmeerai maai'lmkonfere'nssen tobddum õõlmâs-sâbbar õll tää'zz tiuddsâbbara tuõttâd e'pet, što Öhttõõvvâm meerkoo'ddin lij vääžnai da juâtġġjeei tuâj, ko ouu'deet da suõjjet alggmeerai vuõiggâdvuõdid.

2. Äâ'nnep miõttlõssân maai'lmkonferee'ns valmštõõllâm alggmeerai tuâimid, mâ'te Taarr Altast kie'ssmannust 2013 õnnum alggmeerai maai'lmveiddsõs valmštõõllâmkonferee'ns. Primtõõššâp Alta konferee'ns loppä'šške'rij da jee'res alggmeerai tuâjaid. Äâ'nnep miõttlõssân še õll tää'zz tiuddsâbbar vuâssõ'tti valmštõõllâm tuâimid, jeä'rben alggmeerai vöboršii'kki ka'tti vuâssâttmõõžž.

3. Raaveep, što tuârjjeep Öhttõõvvâm meerkoo'ddi alggmeerai čõõdtõõzz alggmeerai vuõiggâdvuõdin, koon õõlmâs-sâbbar priimi čõhččmannu 13. pee'v 2007. Raaveep, što leä'p čõnnõõttâm čõõdtõõzz meâldlânji, suâvldeei čõõdtõõzz vuâddjurddjid jâä'kktee'l, saagstõõllâd da tuâimmjed õhttsažtuâjast vuõiggmiõlâst kõõččmõõžžâst âârrai alggmeerai'vui'm täi jiiijâž ee'ttkemorgaani pääi'k, što vuâžžap tõi luõvâs da tiõttu vuâddõõvvi ouddmiâsttâm ouddâl ko priimmâp da piiijâp tiu'dde lää'jjšeâttmõõžžlaž le'be vaaldšemuõdlaž tuâimid, kook vuâi'tte vaaikted alggmeeraid.

4. Raaveep, što čõnnõõttâp tuõttšânji slâvvõõttâd, tuârjjeed da ouu'deet di lee'd ni mä'htt rää'jteġġani alggmeerai vuõiggâdvuõdid di tuârjjeed čõõdtõõzz vuâddjurddjid.

5. Čõõdtõõzz lââ'ssen maacetep miõlid jee'res miârkteei puâdõõzzid, kook liâ õsttum čiiislo ääi'j, ko ra'jje meeraikõskksaž raam maai'lm alggmeerai vuõiggâdvuõdi da pörggmi ouu'dummsâ. Tâk puâdõõzz liâ jeä'rbi mie'lidd alggmeerai põõšši fooruum vuâddummuš, alggmeerai vuõiggâdvuõdid ġiõtt'tõõlli ä'sšstõõddimekaniism raajjmõš da alggmeerai vuõiggâdvuõdi spesiaalraportõ'stti tuâj vuâddummuš. Čõnnõõttâp vâ'ldded

čää'cc-, pottsanja-ââ'nnem- da jee'res tallõs- da sosiaalprograamid, koi mie'rren lij pue'reed pue'rrije'llem, jea'rbi mie'ldd raajee'l alttõõzzid da tuaimmjemvuâddjurddjid da riâžžee'l resuursid. Põrggâp tuejjeed algmeeraid vuei'tlivi'žžen čõõdted näkam prograamid vuâittmõõžzi mie'ldd.

12. Tobdstep algmeerai tiõrvâsvuõdhâiddvuõ'jji, a'rbvuõtt-talkstõõllmõõžž da a'rbvuõtt-teâd miârktõõzz.

13. Čõnnõõttâp ainsmâ'tted, što algmeeraid kuulli persoonin lij seämmanallšem vuâittmõš ââ'lmõs õsttâmnalla âârrai rääpplaž da jioğgsaž tiõrvâsvuõd tässa. Čõnnõõttâp še reâuggad kõrrsubun põrggmin vue'leed hiv, aids, malaria, tuberkuloos da jee'res ko pâššnemkõõvi oçndõõttâmvuõd loņņnee'l cõõggeed tõið jea'rbi mie'ldd ää'sšmeâldlaž algmeeraid kuulli persoonid jurddum prograami, tuaimmjemvuâddjurddji da resuursi vie'kkîn. Lââ'ssen čõnnõõttâp reâuggad kõrrsubun põrggmin ainsmâ'tted tai persooni vuâittmõõžž piâssâd vuâzzli'žžen seksuaal- da lâssnemtiõrvâsvuõdâst da lâssnemvuõiggâdvuõðin meeraikõskksaž narood- da oou'deemkonferee'ns tuaimmjemprograam, Peking tuaimmjemprograam da tõi ta'rkkëemkonferee'nsi lopp-a'sški'rji meâldlânji.

14. Čõnnõõttâp oou'deed puki algmeeraid kuulli päärnai vuõiggâdvuõd õõutveâkka jooukâz vuâzzlavui'm piâssâd vuâzzli'žžen jiiijâz kulttuurâst, tobsted da spravdõõttâd jiiijâz âskldõõgg di ââ'nned jiiijâz kiõl.

15. Tuârjjeep algmeeraid kuulli nuõri viõkkšmâttmõõžž da vaalmâšvuõði oou'dummuž, mie'ldd loogee'l sij tiuddvââldlaž da viõkkšõs vuâssõõttmõõžž tu'mmjemtuõjju si'jjid kuõskki aa'sšin. Čõnnõõttâp raajjâd algmeeraivui'm saagstõõlee'l tuaimmjemvuâddjurddjid da prograamid di u'vdded taarb mie'ldd resuursid algmeeraid kuulli nuõri pue'rrije'llem oou'dummsa, jea'rben tiõrvâsvuõd, škooultõõzz, tuâjjuvuõd di a'rbvuõtt-teâd, kiõli da vuõ'jji se'rddem sue'rjest, da čõõdted tuâimid, koivui'm oou'deet tie'ttemvuõd sij vuõiggâdvuõðin da tõi fi'tjummuž.

16. Tobdstep, što algmeerai vuõigâs-stroi'ttlin vuâitt lee'd miõttlõs miârktõs, ko ainsmâ'ttet vuõiggâdvuõttsoj vuâžžamvuõd da vuâittmõõžž reeidai rã'tkõmmša da što tõk vuai'tte pea'lsteez oou'deed põõšši kõskkvuõðid algmeerai õutstõõzzin da õhtsažkãâ'ddest. Čõnnõõttâp koordinâ'stted tuaimmjumšeen näkam ju'n âârrai stroi'ttlivui'm da vuârmainsted tõivui'm.

17. Čönnööttâp tuärjjeed alggmeeraid kuulli neezni viökkšmättmööžž di raajjâd da čöödted öhttsažtuâjast alggmeeraivui'm, jeä'rben töid kuulli neezni da sij organisaatioivui'm, tuâimmjemjurddjid da prograammid, kook liâ jurddum ouu'deed alggmeeraid neezni vaalmâšvuödi ouu'deem da raaveed sij jââ'dteeivuöf. Tuärjjeep tuâimid, koivui'm ainsmââ'ttet alggmeeraid kuulli neezni tiuddvâäldlaž da viökkšös vuässööttmööžž puki taa'zzi da puki suö'rji tu'mmjemtuöjju da jaukkeet cöglööžžid sij vuässööttmööžžâst poliittlaž da sosiaal'laž di tällös- da kulttuurjie'ilma.

18. Čönnööttâp reâuggad körrsubun pörggmin cöggâd da jaukkeed öhttsažtuâjast alggmeeraivui'm juö'kknallšem viökkvää'ld da čârstummuž, kââ'tt tillâäv alggmeeraid da töid kuulli persoonid, jeä'rben neeznid, päärnaid da nuörid di puärrsab da väkksaž oummuid. Tân diött raaveep vuöiggâdvuödlâž, poliittlaž da institutionaal'laž raamid.

19. Kâččap ooumažvuöiggâdvuötsuâvtööžž tu'mmjed, što töt čiö'lgge'či alggmeeraid kuulli neeznid da niödid tillöövvi viökkvää'ld vie'rid da čuâvmmööžžid, saaggstöolee'l neeznid tillöövvi viökkvää'ld di tön vie'ri da čuâvmmööžži spesiaalraportö'stti, alggmeeraid vuöiggâdvuödi spesiaalraportö'stti da jee'res spesiaalmekaniismi tuâjai vuâ'mstee'jivui'm tai tuâjai meâldlânji. Lââ'ssen kâččap neezni sââ'j kiött'tölli tuâimmkââ'dd kiött'töllâd pue'tti säbbre'stes alggmeerneezni viökkšmättmööžž.

20. Tobdstep alggmeeraid vuöiggâdvuödi kuöskki Öhttöövâm meerkoo'ddi čöödtö'sse öhti čönnööttmööžžid, koi mie'ldd riikk saaggstâ'le da tuâimmje öhttsažtuâjast vuöiggmiölâst kööččmööžžâst âärrai alggmeeraivui'm tai jiijjâz ee'ttkemorgaani päai'k nu'tt, što vuäžža töi luövâs da töttu vuäddöövvi ouddmiâsttâm ouddâl ko tök pre'mme ha'ñkkööžžid, kook vaaikte alggmeeraid jânnmid, vuu'did da jee'res luättree'ggesvuödid.

21. Tobdstep še čöödtö'sse öhti čönnööttmööžžid, koi mie'ldd riikk vuâddee meerlaž täâ'zzest ööutveäkka ää'sšvuâ'msteei alggmeeraivui'm vuöiggâdvuödmeâldlaž, jioččnaž, paa'rtite'mes, äävai da kuâstlvös mööntööllmööžžid nu'tt, što tobdsste, ouu'dee da rä'tkkee algg-meeraid vuöiggâdvuödid, kook kue'skke jânnmid, vuu'did da luättree'ggesvuödid, di ouu'dee täid vuöiggâdvuödid.

22. Tobdstep, što alggmeeraid da päaiklažöutstööžži ä'rbbvuött-teâtt di ää'rbvuâlaž ho'hssjööžž da vue'jj ouu'dee peä'lsteez miärkteeinalla luâd mäângnallšemvuöf seeitummuž da keäll'jeei âânnmööžž. Tobdstep vääžn'jen, što alggmeer peä'sse vuâittmööžži mie'ldd vuâzzli'žžen teâdaz, ho'hssjööžžeez da vuö'jjeez pu'httem aau'kin.

23. Põrggâp tuâimmjed õõutveäkka alggmeeraivui'm nu'tt, što kiõtt'tõõllâp miârkkšõõvvi ouu'deemha'ŋkõõõzzi, mâ'te kuâivâsindustria tuâimmjummuž se'st õõ'nni ha'ŋkõõõzzi, tuõttvue'kkšõs le'be vuei'tlvaž vaaiktõõzzid täid meeraid nu'tt še, što vaaldšep riiskid ää'sšmeâldlânji.

24. Maacetep miõlid, što pâi'lmeerlaž da jee'res põrggsin lij vasttõs slâvvõõttâd pukid suâvldeei šiõttõõzzid da meeraikõskksaž vuâddjurddjid, mie'ldd looggee'l põõrgâstuâimmjummuž da ouumažvuõiggâdvuõdid kuõskki Ôhttdõvvâm meerkoo'ddi o'hjjei vuâddjurddjid, koivui'm tiu'dde pijât suõjilõ'sse, slâvvõõttmõ'sše da teevmõ'sše vuâddõõvvi Ôhttdõvvâm meerkoo'ddi tuâimmjemraam, di tuâimmjed äâvnalla da õhttsažkââ'dd da pirrõõzz peâ'lest va'steemallšeld. Tãn vue'zzest õõnnõõttâp õõõdted taarbše'mmen lââ'sstuâimid alggmeeraivui'õõiggâdvuõdi puâsttadââ'nnem cõggâm diõtt.

25. Čõnnõõttâp raajjâd da ouu'deed õõutveäkka ää'sšvuâ'msteei alggmeeraivui'm taarbše'mmen tuâimmjemvuâddjurddjid, prograamid da resuursid, koivui'm tuârjeet alggmeeraivui'ãmmtid, ää'rbvuâlaž jie'llemvue'kktuâimmjummuž, tâllõõzz, pi'rğgeemvuõ'jjid, veârraunâs-staanvuõd da poormma kuulli aa'sšid.

26. Tobdstep, što alggmeeraivui'õõiggâdvuõdi vuâitt lee'd vääžnai miârktõs tâllõõzz, sosiaal'laž jeâllmõõzzi da pirrõõzz ouu'dummšest, ko suâvldeet ää'rbvuâlaž keâll'jeei šâddeemvuõ'jjid, mâ'te ää'rbvuâlaž siõmmnijue'kkemriâšldõõggid, da ko täid meeraid ainsmââ'ttet kreditt- da jee'res teâggtemkââzzkõõzzi vuâžžamvuõd, markknid piâssmõõžž, staanum määddââ'nnevõõiggâdvuõdid, tiõrvâsvuõdhuõl, sosiaalkââzzkõõzzid, škooultõõzz, teâd da tõi taarbid va'steei da ââ'nteeihâddsaz teknologia, mâ'te kasttumša di čää'žz ruõkkmõ'sše da seeiltumša jurddum teknologia.

27. Raaveep da tobstep alggmeeraivui'ââskvaž da kulttuursaz pai'ki vääžnaivuõd di tõn, što lij vääžnai raajjâd vuei'tlvi'žžen alggmeeraivui'seremoniakââlvai da pokoinii'kki paažtõõzzi õstâmvuõd da maacetummuž alggmeeraivui'õõiggâdvuõdid kuõskki Ôhttdõvvâm meerkoo'ddi õõõdtdõõzz täâvtõõzzi meâldlânji. Čõnnõõttâp raajjâd õõutveäkka ää'sšvuâ'msteei alggmeeraivui'm vuõiggvuõdmeâldlaž, äâvai da viõkkšõs riâšldõõggid, koi vie'kkin seremoniakââlvaid da pokoinii'kki paažtõõzzid tuejjeet õstâmnullšmen da maacetet meerlânji da meeraikõskksânji.

28. Kâččap ouumažvuõiggâdvuõttisuâvtõõzz alggmeeraivui'vuâinlmid lokku vää'ldee'l ârvvtõõllâd o'ddest õõlmâs-sâbbar 69. sâbbrest ju'n âârrai riâšldõõgges, jeâ'rben alggmeeraivui'õõiggâdvuõdi ä'sštobdimekaniism, tuâjaid nu'tt što, tõt mott da pue'rad

ä'sštobddimekaniism nu'tt, što töt vuäitt änn'jõdõžž pu'e'rben ouu'deed čõdõtõdõzz jää'kk'tummuž, jeä'rbi mie'ldd veä'kktee'l vue'ssbie'llriikkid änn'jõdõžž pu'e'rben vahssäd, ärvvtõölläd da reäuggad kõrrsubun piässsäd čõdõtõdõzz täävtõdõzzid.

29. Káččap kää'tt-aa ooumažvuõiggädvuõttuäppmõdõžži vahssámorgaan vä'ldded lokku čõdõtõdõzz jiijjás tuájas meälđlanji. Tuärjjeep vue'ssbie'llriikkid u'vded taarb mie'ldd teádaid alggmeeraí vuõiggädvuõdi vue'jjest, še čõdõtum tuáimin čõdõtõdõzz täävtõdõzzi tiu'dde piijjám diõtt, täid vahssámorgaanid tuáimtemvuálaž rapoortin di õõlmásmaailmálaž mie'rrai'gğta'rkstõõllmõdõžžäst.

30. Ää'nnep miõttlõssän tön, što meerlaž da vooudlaž ooumažvuõiggädvuõttinstituu'tt liä veäl vääžn'jab vue'zzest ouu'de'mmen čõdõtõdõzz täävtõdõzzi õsttmõdõžž. Tuärjjeep privattsektor, meerlažõhttsažkää'dd da akateemlaž instituu'toid šiõttlõdõvväd aktiivlaž vue'zz, ko ouu'deed da suõjjlet alggmeeraí vuõiggädvuõdid.

31. Raukkáp, što vä'lddpiisar älgg alggmeeraivui'm, alggmeeraí aa'sšid kiiõtt'tõõlli spesiaalorganisaatioi kõskksaž tuärjjeemjouukin da vue'ssbie'llriikkivui'm saagstõõlee'l da õhttsažtuájast tuáimmjee'l ouu'deed ju'n áarrai resuursi raajin riášldõdõggveiddsõs tuáimmjemplan, koin vuei'tet ainsmá'tted looglaž álddnemnääl čõdõtõdõzz täävtõdõzzi õsttmõ'sše, da raportášt õstum ouddnummšest õõlmás-sábbra tön 70. sábbrest tállõs- da sosiaalsuávtõdõzz vie'kkín. Káččap vä'lddpiisar u'vded 70. sábbar loopp ráä'jest nákam Õhttdõvvám meerkoo'ddi riášldõdõgg õll tää'zz ve'rğgõoomže, kää'tt vuäitt vuässõdõtád riášldõdõgg ää'lmõs taa'zzi tu'mmjemtuõjju, tuájjan koordiná'sted tuáimmjemplan, láä'zzted tie'ttemvuõd alggmeeraí vuõiggädvuõdin nu'tt ää'lmõs tää'zzest ko vuei'tlvaž di pu'e'reed riášldõdõgg tuáimmjummi looglažvuõd tän vue'zzest.

32. Káččap Õhttdõvvám meerkoo'ddi spesiaalorganisaatioid, foondid da prograamid – taarbše'mmen mäddkoordinaatri láä'ssen – tuärjjeed, ko raaukát, meerlaž tuáimmjemplani, strategiai le'be jee'res nákam tuáimi čõdõtummuž, koivui'm põõrgát piässsäd čõdõtõdõzz täävtõdõzzid, di jää'kkted te'l meerlaž prioritee'ttid da vuei'tlvaž Õhttdõvvám meerkoo'ddi ouu'deamramid da seámast viõuseed koordiná'sttmõdõžž da õhttsažtuáj.

33. Čõnnõdõtáp kiiõtt'tõõlläd õõlmás-sábbar 70. sábbrest vuõ'jjid, koivui'm vuei'tet raajjád vuei'tlvi'žžen alggmeeraí võboršii'kki da instituu'tioi vuässõttmõdõžž Õhttdõvvám meerkoo'ddi ää'sšvuá'msteei orgaani sábbriid täid meeraid kuõskki aa'sšin, mie'ldd

looggee'l vuei'tlvaž spesiaal e'tkkõõzzid, koid vä'lddpiisar tuejjad mââibeä'lnn pääi'kest
40. raukkum e'tkkõõzz diõtt.

34. Au'žžjep halttõõzzid tobdsted algmeerai miärkteei tuâj keäll'jeei ouddnummuž
ouu'deemtuâjast, što õõstčeš vuõiggvuõdmeâldlaž tää'ssteädd ân'n'jõž da pue'tti
puõlvõõggi ekonoomlaž, sosiaal'laž da pirrõstaarbi kõõskâst, di tobdsted taarb ouu'deed
reeidte'mes jie'llem luâdain nu'tt, što pâ'ststep suõjjled planee'tten da tõn ekosystee'mid,
koid määngin jânmin da määngin vuu'din nõõmtet mäddjeä'nnen.

35. Čõnnõõttâp slâvvõõttâd algmeerai vue'zz ekosystee'm vaaldšummšest da keäll'jeei
ouddnummšest, jeä'rben tai meerai kiõččlâsttamteâd mie'cstummšest, noormõõžžâst,
kue'llseellmõõžžâst, palggmõõžžâst da mäddtäälâst di tõi tiõtti, teknologia da kulttuur.

36. Raaveep, što algmeerai teâd da strategiid pirrõõzz seeiltummuž diõtt õõlgçi
slâvvõõttâd da što tõiõ õõlgçi vä'ldded lokku, ko raajjâp meerlaž da meeraikõskksaž
âldnemnaa'lid äimm-muttâz keä'ppummša da tõõzz šiõttlõõvnmõ'sše.

37. Primtõõššâp, što algmeerain lij vuõiggâdvuõtt mie'rreed da ouu'deed prioritee'ttid
da strategiid nu'tt, što â'ne vuõiggâdvuõdâz ouddnummša. Tãn vue'zzest čõnnõõttâp
vä'ldded ää'sšmeâldlânji lokku pukid algmeerai vuõiggâdvuõdid, ko raajât ee'jj 2015
mââibeä'l ouu'deemmagenda.

38. Kâčcap vue'ssbie'llriikkid da äjšmâ'ttep aktiivlânji privattsektor da jee'res instituutiod
u'vdded vuässõõzzâz Ôhttõõvvâm meerkoo'ddi pääakte'mes algmeerfo'ndde,
algmeerai aa'sši spesiaalfo'ndde, algmeerai veä'kkvuõttprogra'mme da Ôhttõõvvâm
meerkoo'ddi algmeerai sķeâpparvuõttprogra'mme, kuânsttân slâvvõõttâd da ouu'deed
algmeerai vuõiggâdvuõdid maai'lmveiddsânji.

39. Raukkâp vä'lddpiisar lââ'zzted ää'sšmeâldlaž teâdaid algmeerain ee'kkdohat
ouu'deemtäâvtõõzzi õsttâm kuõskki lopraporttses.

40. Raukkâp, što vä'lddpiisar algmeerai aa'sšid kiõtt'tõõlli spesiaalorganisaatioi
kõskksaž tuârjeemjooukin da vue'ssbie'llriikkivui'm saaggstõõlee'l di algmeerai
õlmsa pu'httem vuâinlmid lokku vää'ldee'l raportâst õõlmâs-sâbbra tõn 70.
sâbbrest tãn loppä'sšķee'riju tu'ddepiijmõõžžâst da oudd seâmma sâbbrest tâllõs-
da sosiaalsuâvtõõzz vie'kkin siâzztõõzzid tõ'st, mä'htt ju'n âarrai Ôhttõõvvâm meerkoo'ddi
riâšldõõggid õõlgçi ââ'nned, mu'tted da pue'reed, što algmeerai vuõiggâdvuõdid kuõskki

Õhthõõvvâm meerkoo'ddi čõõđtõõzz täävtõõzzid õõstčeš. Raukkâp, što vä'lddpiisar seämmast oudd siâzztõõzzid kuânstin raajjâd riâšldõkveiddsânji ânn'jõõžž looglab âlddnemnää'l čõõđtõõzz täävtõõzzi õstma da tuejjad spesiaale'tkkõõzzid, koivui'm põõrgât raajjâd vueilvi'žžen algmeera i võboršii'kkî da instituutioi vuässõõttmõõžž da kook vuâddâ'vve vä'lddpiisar rapo'rtte vuõ'jjin da kuânstin oou'deed algmeera i võboršii'kkî vuässõõttmõõžž Õhthõõvvâm meerkoo'ddi tuâimmjummsâ täid meeraid kuõskki aa'sšin.

ULKOASIAINMINISTERIÖN JULKAISUJA

5/2016

ISSN paino 0358-1489
ISSN PDF 2341-8230
ISBN paino 978-952-281-316-9
ISBN PDF 978-952-281-317-6